

TARTALOM

Város/kép

- Kovács Bodor Sándor Az első hó (fotó) 3
- Dukay Nagy Ádám Eggyel több 4
- Kőrössi P. József A kép címe nálam: Érkezők.
(Nyurga lány az átló közepén) 5

"kávéházi szegleten..."

- Németh Zoltán Magzatnyelv (Mondatok a semmiből, sehová) 7
- Nyerges Gábor Ádám Feljegyzések készülnek I. / Tavaszcímű / Ezerszer is /
Himnusz a Kényszerhez / Fogom a listámat 9
- Paróczai Csaba forgolódva, hencseregve / mintha mindegy /
csillagászati megfigyelés 16
- Szegedi Kovács György Kőszikla / Út 20
- Nagy Zsuka szerelempedikőr / köménymag / reggeli 22
- Paul Verlaine II. Fülöp halála (*Fordította Térey János*) 25

100/másod/percesek

- Szávai Attila Rozmaring, papaya 31

Próza és vidéke

- Tandori Dezső Triptichonalkalom (3) A kezdetlenség és a
befejezetlenség közt 33
- Csobánka Zsuzsa Fal mellett / Órláng 36
- Zoltay Livia Ébredés / Egy aluljáróban 42

Kutatóterület

- Menyhért Anna A másság kánontalansága: a boszorkány
(Czóbel Minka) 46

Találkozási pontok

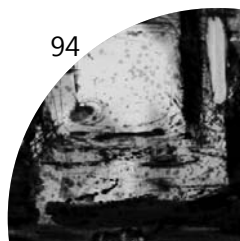
- Csongrády Béla Mikor kész egy szobor? Beszélgetés Molnár Péterrel 61
- Kovács Tibor Várostörténeti párhuzamok
(Gyöngyös, Rimaszombat, Szécsény) 65

Kép-tér

- Shah Gabriella „Minden bajban védelmező” 69
- Kanyó Emma Világot építeni. Beszélgetés Valkó Gyulával 75

Ami marad

- Kurdi Mária Az angol nyelvű abszurd színház eleven öröksége
(Nyusztay Iván: *Az önazonosság alakváltozásai
az abszurd drámában*) 77
- Szendi Nóra Himnusz a Kölcsönvett Szavakhoz
(Nyerges Gábor Ádám: *Számvetésforgó*) 81
- Nagy Csilla Mesemorzsák (Soós Éva: *Csalogató*) 85
- Turi Márton A hanyatlás mámora, avagy borgőzös mítoszok
unalomról és haragról (Kálmán Gábor: *Nova*) 87
- Debreceni Boglárka A Piccadilly Vénusza
(Angela Carter: *Esték a cirkuszban*) 94

A lapszámot Valkó Gyula munkáival, illetve azok részleteivel illusztráltuk. A borító a *Passion fruit* felhasználásával készült. A művek megtekinthetők az alkotó blogján (www.gyulavalko.blogspot.hu).

A 3., 4. és 5. oldalon Kovács Bodor Sándor *Az első hó* című fotója és részletei szerepelnek. A 61., 64. oldalon Molnár Péter Förster-szobra (forrás: www.tarjanikepek.hu), a 69-74. oldalon a Palóc Múzeum *Minden bajban védelmező – orosz fémikonok a 18-20. századból* című kiállításának tárgya látható (Shah Gabriella felvétele).

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
és Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Nógrád Megyei Intézményfenntartó
Központ

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.bbmh.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézetnél, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2012-ben megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

Kettő van (kettő az egyben II.)

Van egy kép, kb. Salgótarján (kb.S.). Van egy fotós, Kovács Bodor Sándor (KBS). Vannak írók, alkalmanként ketten. Egy, aki ezt látta, szinte nap mint nap. Egy, aki jóformán csupán a képet.* Mi mondható el egy kilencvenéves helyről. Mi mondható el, ha csupán papíron az. Körülbelül semennyi (kb.s...). Talán csak ez.**

* Kovács Bodor Sándor:
Az első hó

** és boldog évfordulót...

Eggyel több

DUKAY NAGY ÁDÁM

Neeli Cherkovski-variáció

Barátom, ezeket az utcákat is jártam, amikor Walt Whitman ugrálókötele állandó otthonra talált fejemben. A nappalokon sötét szemüvegben, ide-oda vetett árnyékkal és húszévnyi meditációmmal táncolva osontam keresztül, vérző éjszakáimat öreg sebkötözők látták el az első hótól az utolsó hőségriadóig.

Sorakoznak azóta az évek, akár a tehervagonok a külső pályaudvaron. Nincs több dzsessz, sem klasszikus gitár, csak a lejárt idő vén kerekei csikorogják: ki kellene végre evickélnem a reménytelen vágyakkal teli mocsokból. Abba kellene hagynom a szarakodást, és nyíltan beszélnem arról, mit éreztem, amikor hirtelen elszíneződött a város arca. Összpontosítanom kellene, pénzt keresni és tanulni és utazni – de mindez olyan ködös, palaszürke, életlen. Szívesebben odacsörögnék Blake-nek és Shelley-nek, Kerouacnak, Ginsbergnek, Bukowskinak, H. S. Thompsonnak, Ira Cohennek – áthívnám a fiúkat, nézzék meg az épp bérelt kecómat, szívjunk egy kis hasist, igyunk meg pár üveg piát, de akár mocskosul be is téphetünk, el is ázhatunk. Mi más tehetnénk a mi korunkban az idő végén vagy hajnalán?

Mert most kezdek öregedni. Ami, s ahogyan eltelt-múlt eddig, fölkészületlenül ért, de elvezet majd talán a saját, vágyakon kívüli, túli nyugvóhelyemhez. Mert lehet, tényleg vétek élni és megragadni egy csöppnyi szerencsét. Én legalábbis úgy érzem, piszkos bankjegy vagyok, amely kézzől kézre jár, s csak addig tartanak meg, míg valamiért meg nem fizetnek velem. A remény, nahát, hogy megállapodom, beválthatatlan valuta. Eggyel több szakállas-bozontos öregfiú lépdel csak velem a lépcsőn Xanadu felé, hogy megtudja, hogy hívják a lelkét, létezik-e még a sápadt, elszíneződött arcú odahaza, s ha igen, hol van mindig.

A kép címe nálam: Érkezők

Nyurga lány az átló közepén

KÖRÖSSI P. JÓZSEF

Tél van, ha első hó, akkor biztosan november, esetleg december. Tiszta, mint az első, persze mégse, mégis éppen annyira. Bruegelnél nem ennyire tiszta, az biztosan nem első.

Játszótér, ahova nem viszik ki a gyereket. Ezen a napon biztosan nem. Mögötte, kitaposott úton (alatta aszfalt) férfiak, hárman, férfiak. A középső talán mégis nő, nyurga lány, igen, az átló közepén, osztja a férfiakat kettőbe. Behúzza a fejét, nem annyira, mint a mögötte érkező fiú, aki jobban.

Érkeznek, mert érkeznek ők mind a hárman. Munkába vagy kocsmába érkeznek percekben belül, a jobboldali, a csomagos, órák múlva. Valahol a közelben vasúti állomásnak kell lennie, onnan is érkezhetnek. Ezekkel a léptekkel nem elmenők, érkezők inkább. A nyurga lány nem kocsmába, neki a kocsmá nem munkahely. A fiúnak sem az, hátizsákkal a hátán még érkezhetne akár kocsmába is, de van egy másik zsákja, az elején, azzal már nem. Akinek két zsákja van, az nem kocsmába érkezik.

Talán reggel van, talán alkonyodik, inkább reggel mégis. Egy biztos, ha az égboltot nézem, esni fog, még hullani, még nem este ki magát (az este), még nem hullotta ki magát (a reggel).

A fákat és az embereket kivéve, lássuk csak, minden szögletes. Éppen olyan, amilyen nem a mi világunk, látszik az emberekből meg a fákból. A távoli műtárgyakat, a legtávolabbi befejezetlen épületet a hó gömbölyíti, a tél. Micsoda szerencse (belelátjuk), a kerítésrudakat is a hó gömbölyíti, ami henger, nem szögletes.

Egyszer jártam itt, valamelyik gyerekkorban, akkor is (akárcsak most) valakinek a gyerekkorában, a tiedben, nem az enyémben. Mondja. Ki mondja?

Akkor jártam benne, amikor a gyerekeknek nem tűnik fel, hogy a részegek boldogságra ítélt emberek, csak éppen az ítélet végrehajtása késik.

Amikor elkezdődött, akkor a történetben már minden benne van! A

boldogság is: ezek a férfiak, közöttük a nyurga lány a férfi átló közepén, itt, most, és erre a napra, boldogtalanságra ítélt emberek. Az a majdnem öregember, a gömbölyű kerítéskaróval egy mélységben, kezét zsebre dugva kifelé megy (az ítéletből), és így marad bent.

Soha ne tudd meg, ki ő. Nyurga lány az átló közepén.

Rend van a fák között, meg a tetőn, minden tetőn. Meddig kellett várni rá, keresni a helyet, a helyét a rendnek, ahonnan rend a rend, átló az átló, a fákon hó a lomb, és még marad.

A zöld lombot a tavasz hozza, a nyár tartja, az ősz viszi. A hó lombot a tél hozza, nem tartja, és elviszi. Honnan hozza, meddig tartja, hová viszi? Két panel között, nem úgy pontosan közepén, mint az átló kellős közepén a nyurga lány, csak törekszik pontosan középre a torony. Ezt hívnák kompozíciónak? Itt egy közép, ott egy közép. Ez lenne az, ami meg van csinálva?

Meddig kell várni, hogy kirakják, kitegyék a történetet. Hogy egy történetet kirakjanak, kitegyenek a masina elé, meddig?

Kovács Bodor Sándor képei nem hozzák a történetet, hanem leteszik. Mint keresztútra a keresztet, mint kikötőbe a kóbor kutyát, egy temetőt, egy temetőt.

Ide meg letették ezt a három embert, a nyurga lányt az átló közepébe, hogy elkezdődhessen a történetük, mint azoknak: a keresztnek, a kikötőnek, a temetőnek, a temetőnek. (Ha még nem voltál, legyél az egyik életedre egyszer kutya, egyszer kóbor, egyszer kereszt, egyszer kikötő, egyszer temető, temető).

Van az úgy, hogy a helyet nem kell keresni, és nem keresni kell, a helyben benne vagyunk, és egyszer csak észre is vesszük. A fotográfia lényege ez, utólag észrevesszük, utólag vesszük észre. És nem mondjuk: hoppá!

Minden 200, gondolom, forint. De nem forint. Vagy 280, messzire van, esetleg 260. Amit elsőre megtudsz, abban később elbizonytalanodsz. És rákérdezni kezdesz. Ki az, az a negyedik, a hívogató próbababa az üzlet előtt, a minden és a 280 között, alatta, közepén, lent, pontosan a felezővonalon, ki az? Ő lenne az, aki megérkezett? Próbababa korszerű pufajkában? Előttünk az egyetlen kordokumentum?

Ahonnan nézhetem én, innen, benne van a 200 meg a 280 forint, meg a 260 (huha! történelmi korszakának) filozófiája: legyél olcsóbb, mint az árud. És akkor elviszed.

Bodor nem viszi el (drágán fizet). Ha már oda tették, ott marad a történet kiterítve. A nulla Bodor képein nem szögletes (na, ki mondja? – olyan, amilyen). Az emberek, a fák, meg a nulla ezen a világon az, ami, és nem szögletes. Minden, ami nem szögletes: dermed és él. A többi csak dermed.

Költészet, a kör legömbölyítve.

NÉMETH ZOLTÁN

Magzatnyelv

(Mondatok a semmiből, sehová)

VS-nek

4.2.4.1.

Keserű a pohár széle,
mert a saját nyelvemet iszom folyton
befelé.
És végtelen.

7.2.2.5.

A szájban fél liter vér,
azon keresztül beszélget.
De zavar minden, ami emberi.

8.2.2.3.

Hangok,
hamarább eltűntek,
minthogy megszülettem volna.
Ízek, képek, mondatok
nélkül.
Mire megszülettem,
nem volt se anyám,
se félelem.

8.2.2.4.

Majd akkor,
ha papír
fog
papírra
írni.

8.2.3.1.

Letörted az ágot,
amin elhajóztam volna
a következő szigetre.

8.2.3.2.

Kulcsok,
amelyeket csak
újabb kulcsok nyitnak.

8.2.3.4.

Volt egy hely a kertben,
ahová egész egyszerűen
sosem esett az eső.
Nem találta el.

8.2.3.6.

Jelentés:
szavak szűrnak halálra
más szavakat.

8.2.3.7.

Az a szék
üljön le!

8.7.7.1.

Az olvadó jégcsapból
fokozatosan,
lassan,
napok alatt,
lecsöpögött egy ember.
Összeállt emberré.
És innét kezdve,
azt tehetsz vele,
amit csak akarsz.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Feljegyzések készülnek I.

égett műanyagzag villamoszaj
és madárccsicsergés elnyomok
egy pókot a kabáton
minden egyes másodperccel
kevesebbet élek
és nincs kit felhívni ezzel

akadnak még ülhető padok
néhány fröccs úgy fél órán belül
ismeretlen nőkre gondolok csak
egyre
feljegyzések készülnek isten
tudja kinek

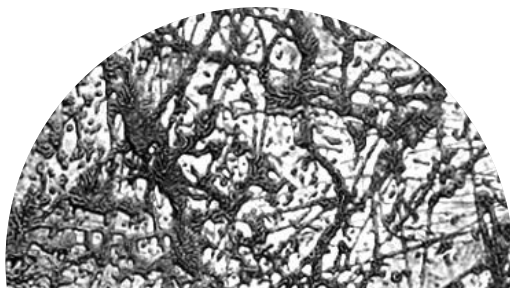
még jó hogy hoztam tollat
újabb értelmeket nyer a csend
megszólíthatnék valakit
hogy tudja-e mire való
egy ember
egyszer be kéne szerezni egyet

négy kamaszsrác meg egy lány
lila télikabátban
ő viszi a gitárt
kezdek kiegészzni a hittel
hogyan ez így mind mind
rendben van

mennyit olvastam róla
mégsem tudom
hogy kötődés-e egy kósza kéz a farkon
vagy öl az ölben télen vízparton
próbálok jó szívvel
lenni magam iránt

nem az a kérdés
hogy lesz-e másképp
hanem hogy az majd másképp lesz-e
meg hogy meddig kell még
itt ülni és honnan jön egyszerre ez a sok
babakocsi meg hogy kit kéne hívni

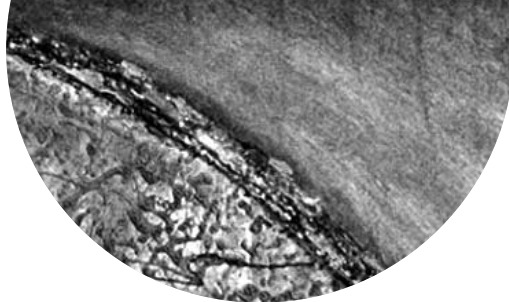

Tavaszcím

mint az újratölthető elemek
tisztulnak egyre a tüdők
tavaszodnak a lakótelepek
összezárnak rajtukfeledett
egymásalakú te-hegek
befelé kéne mérni az időt

és megtelnek színekkel a képek
rügyeket bont aki elhunyt
sőt újra leírhatnánk hogy lélek
a szemnek is mindent de a kéznek
is szabad most mindent kérek
kár hogy mire..., már mindez elmúlt

Ezerszer is

kérlek legelőször is hogy
lehessen tőled
kérlek téged sosem volt hogy
ilyen őszintén
kérlek hogy mivel rossz vagyok
s eljátszani
nem tudom kérlek hogy lássák
rajtam most
kérlek hadd lehessek boldog
hogy ez egyszer
megnyugodjanak felőlem
kérlek hát
édes ezerszer is kérlelt magam

Himnusz a Kényszerhez

Ó, Kényszer!

szerkény szerkeny szerkény szerkeny

Lásd, kegyedből már mióta az eszemet tudom

modut domut mudot dumot todum tomud tumod dutom dotum motud

mutod

ezekkel múlatom fejbem az időt

zidőt ződít ződőt zidit

s így hallgatom míg én vagy mások beszélnek

nekszel nékszel nékszél nekszel

s tudom, sosem felejttem bölcsőmnél susogott esküd

küdes kedüs küdüs kedes

miszerint e sok-sok felgyűlt karakterből

bólter beltőr bőltőr belter

egyszer még tumor lesz

leszmer loszmer loszmor leszmer

ha egyáltalán megérem

rem é lem nem rem é lem nem rem é lem

nem rem é lem nem

Fogom a listámat

„mindenkinek, aki szereti”

mindennap fogom ezt a képzeletbeli listámat
a költőkről akiket utálok
akik szarul írnak ÉS ellenszenvesek
akik csak szarul írnak
és akik olyan ellenszenvesek hogy minden higgadtságom ellenére
sem érdekel hogy írnak

minden nap fogom hát ezt a listát
legalább az idősebbeket ne utáljam
mégis csak a hajlott kor
eddig bejárt pálya
már csak a megélteknek kijáró tisztelet

és hát a pályatársak (ezek a rosszabbak)
(ezek a rosszabbak?)
ha csak egy nap szabadulhatnék
legalább ezeknek az egymási seggekben forgandó
körbekerbe nyelvek pillanatfelvételeitől
ilyenolyan naplótól beszámolóktól tudósításoktól

hogy fölhívta-e hogy ír-e róla hogy mi volt rajta
ki volt rajta mennyit keres megkapja-e ha nem ő
kapja ki kapja meg (nőt, fickót, díjat, pénzt)
könyörgöm uram a felük fiatalabb nálam
holott nem hogy tojánhéj a seggemen de
magam vagyok a tojánhéj néha úgy érzem

mindennap minden áldott nap elhatározom
hogy elolvasom MÉG EGY versét meg még egyet
hátha az kevésbé
minden egyes beszámolót elolvasok az összes
rendezvényről és pofavizitről hátha
hátha tényleg ha adná az isten hogy
bennem legyen a hiba

mindennap fogom újra meg újra ezt a rohadt listámat
a költőkről akiket utálok
és minél több a név akiket minél jobban utálok
gyűlölök átkozok hogy tehetségtelen törtető
aljas tehetségtelent mondtam már? számító
elvtelen gazember állatok
így fogom minden áldott nap ezt a kurva listát

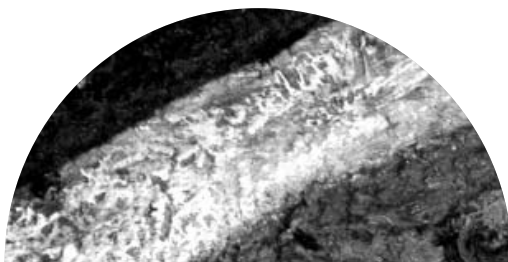
aztán nap végére nem megint csak én vagyok rajta?

PARÓCZAI CSABA

forgolódva hencseregve

látja kedves rosszul alszom
vagy nem is alszom már
hencsereg csak forgolódom
tíz ujjamba kapaszkodom
ki magamban bíztam
magamban már nem bízhatok
maszatom hát s kapkodok
szólok magához is
keresve keresetlen
szavam együgyű ima
és számot adok csak úgy
csöndben
(sul viso una lacrima)
mindegy talán ez is
ki lenni akarna
túl elvégzetten
s a végezetlenül innen rekedve
mint szélső pontján egy tétova inga
(volton volt és még való)
egy pillanatra megáll és látja még
azt a másikat
rádobva egy kerevetre
csöndes ágyban hanyatt fekve
forgolódva hencseregve

mintha mindegy

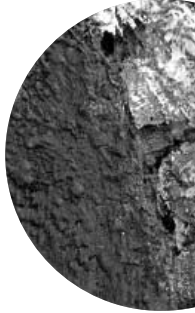
olyan az év mintha nem is volna
mintha mindig minden összefolyna
reggel az esttel tegnap a mával
s az egész a semmi unalmával

létkérdések néhány lottószámmal
remények cserélnek anyagárral
a neved is mintha mindegy volna
akárha helyettem más csókolna

más a fiú s lehet más a lány is
a találkozás rég nem fatális
nincs villám csak hűvös őszi zápor
dallá vált az ifjúsági tábor

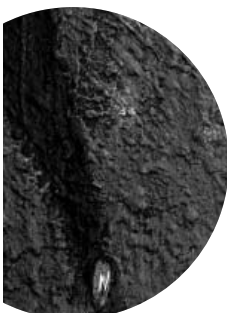
mindaz mi volt mintha nem is volna
a csónak a parton felborulva
nincs hamis de semmi nem reális
hazudok hát s hazug a világ is

mit érzek s mondok tudom nem úgy van
csak úgy világít mint hold a kútban
s a kötélén mintha harang lógna
súlyos nyelve könnyű lábam volna

csillagászati megfigyelés

retrospektív

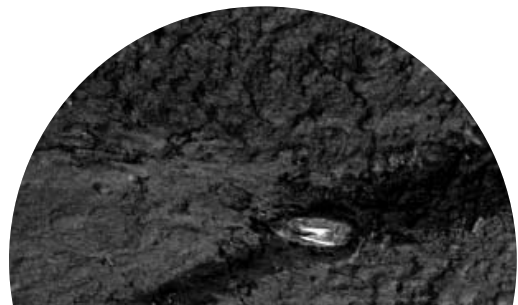
anikó fekete lány volt
és csak talán szép
mondhatni inkább egzotikus
fekete haj és fekete szem
fehér lepedőn képzeltem el
éreztem a fekete lyuk üzen vele
hogy valami titkos vonzás mindig van
valami sugárzás jön-megy
a végtelen űrben rendet tenni

anikó nem volt se nap se föld
s végül nem szippantott magába
ahhoz túl távol voltam tőle
s még nagyon könnyű
szinte láthatatlan
és képzelt üstökös pályám
már akkor is másfelé tartott
ki tudja

nem anikó nem volt szép
nem volt világnak köldöke
és csak így utólag hat
minden egzotikusnak
beszélni nem is beszéltünk
legalábbis úgy nagybetűvel
s talán még kisbetűvel se

a haja fekete volt az biztos
csak tudtam hogy van
mint valami kísértő
égi
test
s nem is tudom mikor tűnt el
akkor mondták mikor más is
kihullott a körből
mert akkoriban nagyban változtak a
bolygópályák

münchen mint világnak közepe
nevetséges ma már
de egy viszonyítási pontot még mindig
szeretnék
és nőben egy feketét
hát persze

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

Kőszikla

Arcodon utak tépik szét
szép okker mezőid.
A hit csontjai ropognak.
De itt,
a lét jó verítéke
a lélek sáros mélyét is kimossa,
s e számtalan rengésben ingadozó ház
mégis megáll.
Miért is költöznénk el innen
bárhová.

Út

Gondosan kikerüljük
a hangyacsapásokat,
szarvasbogarakat,
az ehető gombákat.
Közben nyomulnak az igék
gondolatainkban. Sarkunkban
macskatalpon oson
a néma szorongás; az éjszaka
sokat megenged magának.
Kitaposott gyalogút,
keskeny ösvény – előttünk
nehéz fát cipeltek itt -,
átszab hozzá a szél.

NAGY ZSUKA

szerlempedikúr

Piros műanyaglavórban
mosod a lábam.
szerlempedikúr

az ikeás párnán a hajszálam
instant kávé és instant nap.

Elkészíti magát.
Megkavarja.
Felmarja.
Megissza.

Telik a műanyaglavór.
Múlik a nap.

Kell az a vörös lakk

Ma nem szerettelek.

köménymag

A húslevesbe
a szerelmem mondta
tegyek a húslevesbe
köménymagot.

–

a joghurtba a rántottába
a paradicsomos tésztába
a rizsbe mindenbe pakolok
köménymagot –

és mindig eszembe jut
a húslevesbe
a szerelmem mondta
tegyek

–

a szívem helyén köménymag –

húslevest meg társnak és családnak
csinál az ember.

reggeli

Hermelin sajt és cseh sör.
melegszendvics és vöröstea
olivás paradicsom pirítós és fokhagyma
ülünk a teraszon

nem birkózunk – nem szeretkezünk
ülünk a teraszon és jó.

PAUL VERLAINE

II. Fülöp halála

Louis-Xavier de Ricard-nak

Hulltában vérzi be a szeptemberi nap
A búskomor mezőt és a fanyar sierra
Szegélyét, lassú köd szítál le távolabb.

A Guadarrama küld a kiégett homokra
Gyors futású habot, mely célpontot keres,
Tükrén billeg zömök olajfák vézna karja.

A falánk karvalyok eveznek szögletes
Vonalban át a matt, vörösesbarna égen,
S rikácsolásuk oly rekedt és ideges!

Páratlan göggel, a zenit előtt merészen,
Sok nyolcszögű torony durva sora ragyog:
Áll az Escorial gránitfala a fényben.

A szögletes falon monoton ablakok,
Merev, fehér, csupasz és dísztelen szegélyek;
Majd koronák között faragott rácsfokok.

Zaj támad, s éppolyan, mint pásztor fegyverének
Ütését követő, üvöltő medvehang;
S a hörgés a konok visszhangban újraéled:

A sziklákra a hang hullámokban zuhan,
S lassacskán elcsitul, fájón mormolva hosszan;
Baljósan kondul a légben az estharang.

Fönn a várudvaron, egy homályos sarokban
– Kígyóvonalban – zárt processzió kering:
Pár fáradt szerzetes daróccsuhába bújtan

Egymás után halad aszkétarend szerint,
Derekukon kötél, kezükben karcsú gyertyák,
S mezítláb kántálnak, hangjuk recsegve ing.

– De ki haldoklik itt? Vajon kihez vezet hát
E szalmával beszórt út, s e fátylas kereszt,
Katolikus rítust követve, mért mered ránk? –

A szoba tágas és magas, sötét. De neszt
A rendkívül tömör, nagy mahagóniajtó
Se kelt: olajozott a sarok, a retesz.

Éjjelnél szomorúbb, bágyadt, vörösbe hajló
Fénycsík szüremlik át az ablaküvegen
S a kárpit ráncain: a csillogón kavargó

Alkony fényt festeget a háztetőkre lenn,
Tárgyak sarkára benn, a sötét mennyezetre;
Fényudvara fura, mintha festményeken.

Az áttetsző és mély homályban megremegve
Mozgolódnak riadt férfiak s asszonyok,
Lopóznak, mintha mind kóbor hiéna lenne.

Csupa jól öltözött főúr és hölgy, lobog
Bársony, szatén, brokát, a hermelin s a selymek:
A luxust éltetik e pompás anyagok;

Őrök páncéljai ragyognak föl a dermedt
Homályt lyuggatva át, a soruk egyenes;
Lám, háromnegyedes szögben csoportba gyűlnek.

Egy férfi fekete palástban, pikkelyes
Arccal meghajlik, a keze combját simítja,
Az ágy fölé hajol, mint aki könyvbe les.

Falmerev a függöny arany drapériája,
Amott ében, magas baldachin komorul;
Csüggnek gyémántszemek függönyráncon szikrázva.

Az ágyban elaszott, sovány test; csókja hull
Az olvasóra, mit kínban morzsol, kezén meg,
E fonnyadt szőlőtőn, tíz kampós, görbe ujj.

A szája hosszasan, tompán mormol, az élet
Végső jele, talán már az agónia –
Sóhaja pokoli búzt ontva szerteszéled.

Őszes, fakóvörös szakála és haja,
Sárgult csipkék szegik tisztátlan ágyneműjét,
És mindenünnen az éhes tetvek hada

Rajzik mohón elő és hemzsegve terül szét,
Ellepi sűrűn a rőt arcú beteget,
Egész sereg siet, kiszívni szörnyű vérét.

Király, akit kopasz orvosa óvna meg,
Ő Második Fülöp spanyol király – köszöntsük!
Az alkóv rejtekén az osztrák sas remeg,

S pár büszke címer a falon ragyogva fönt függ;
Zászlókon fekete madarak, amelyek
Eryedten lógnak ott, nem volt sohase röptük!...

– Az ajtó tágra nyílt. Éles fény tölti meg
A szobát hirtelen és széltében kiterjed,
Mint vízszintes lepel, belengi a teret;

A fáklyahordozók elragadtatva lépnek:
E tíz kapucinus imát mond sápatag,
Végül kiválik egy, aki az ágy felé megy.

Karcsú és fiatal, nagyon sovány alak,
A lépte kőkemény, s Hitétől ösztökélvén
Szempilláján ragyog folyvást a kábulat,

Lépte határozott és súlyos, mint a Törvény,
Ritmusra döng, amint a szőnyegen halad:
Megy a király felé, a szemét földre sűtvén.

S a sorfal térdre hull, rajongó mozdulat:
Háromszor szögezik öklüket mellkasuknak,
Mivel a Szentséget viszi e vézna pap.

A doktor kegyesen fordít hátat az ágynak:
A testek orvosa ilyenkor már szerény,
Átengedvén helyét a Lélek orvosának.

Kínban fetreng Fülöp, csak az acélkemény
Fráter érkeztére simul ki arca szépen:
Nyugtítja a hitből táplálkozó remény!

A szerzetes tüzes, éber tekintetében
Vegyül az irgalom és a vád lázasan:
Megáll az isteni törvény követeképpen.

– Baljósan kondul a légbe az estharang.

* * *

S a Gyónás kezdetét veszi. Elcsuklik olykor
A Felség hangja, mely gyöngülő, vézna, halk,
A mágyákról beszél, kínról, vérről, zsidókról.

– „Mért kéne bánnia nemes buzgalmakat?
Zsidót égetni, ez kegyes tett önmagában,
Ön hű, igazhitű és minden tette nagy.” –

És szinte megkövül az elragadtatásban
A Tisztelendő, és fölveti a fejét –
A Inkvizíció faragott kiadásban.

Lélegzik a Király, és hangja gyöngé még;
Tépődve, mint aki rongyok közt kotorászik,
Önvádtól lázasan kezdi történetét;

Alakjára a fény tragikusan világít,
Csontos arca, fakó homloka fölragyog;
Ezt súgja: Flandria, Alba, rablás, halál, sír.

– „A flamandok, akik lázongtak a papok
Ellen, nos, igazán méltán bűnhődtek érte.
Felség, ez nem lehet aggodalomra ok.

Folytassa.” A Király don Carlost említette,
S csordultak könnyei, erős csontjaira
Tapadó, iszonyú arcbőrén szétperegve.

– „Bánja tettét, enyém a föloldás joga.
Az Infáns biztosan vétkes minden esetben;
Spanyolországot a mocsárba húznia

Neki se sikerült: angol eretnekszellem
És összeesküvés – utálatos cselek! –
Az Úr, az Atya és a szent Fölkentek ellen!”

Áldást mondott a pap a nagybeteg felett
Az összes bűnökért föloldozást keresve,
Ostyát helyeztek az istenfélő kezek

Királya bűnvalló nyelvére. Síri csendbe
Dermedt az Udvar és sokat gyötört, fakó
Szájak mondtak imát, halkán, senki ne sejtse,

Őszinte a fohász avagy képmutató.
– Ki látna rajtuk át? A csönd titkuk takarja,
Minden mocskot a köd lep el, cinkos csaló.

A Király áldozott, és párnájára hajtja
Álmos, tikkadt fejét, s mámor vidítja fel,
Mert Bűnbocsánata volt egyetlen jutalma,

És a bizonyosság fénye arcán tüzel,
Elégült mosolya száján kedvtelve játszik,
Heves láz, angyali nyugalom tölti el.

S körben a hercegek, a grófok és a márkik
Aggódva lesnek; a Király lelke szabad,
Derült, már följutott az egek magasáig;

Utána hirtelen hörögve fölszakadt
A búcsú melléből e fölséges betegnek:
Mint hogyha hurrikán döngetne romokat.

És aztán semmi több; ezer lyukból kikeltek,
Mint fészkeikből a fázós kígyók hada,
A férgek, s hűlt bőrén tetvek közé vegyültek.

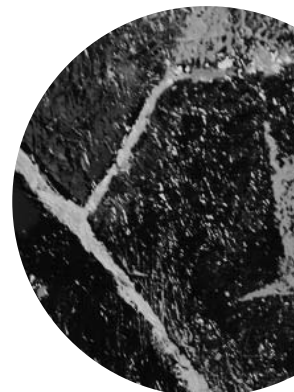
– Jobbjára vette ma Fülöpöt az Atya.

Fordította Térey János

Rozmaring, papaya

SZÁVAI ATTILA

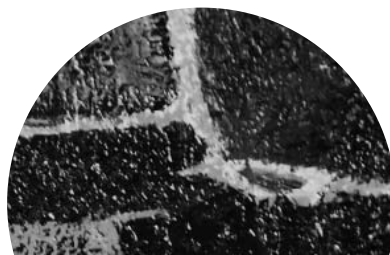
Jó napot, látom, meglátta a standomat. És a gyereke is, igazán szép kisfiú, adok egy csomag retket, amiért ilyen cuki kis pofija van. Persze hogy ajándékba, mit gondol. Nyugodtan nézelődjenek. Majd addig én beszélek, hogy legyen valami kommunikáció, ne csak nézzünk, mint egy marék fejtett bab. Valóban szeretek beszélni, igaza van. Állítólag a zöldségeim is attól ilyen szépek, hogy folyamatosan szóval vannak tartva. Csak az a baj, hogy nem szólnak vissza, nem felelnek, hogy elég volt. Mondjuk azért rendesen kiverne a víz, ha egyszer megszólalna a póréhagyma, hogy kuss legyen.

Nekem nincs gyereke, nem lehetett, ezért hagyott el a férjem, mondván, hogy nem akar tovább élni egy termékenységi zsákutcával. Miközben vele volt a baj. A spermáival. Kikészültem. Inkább a sztrádát választotta szegény. Mármost abban az értelemben, hogy leugrott a sztrádára a felüljáróról. Hogy valami hátha elüti. Amilyen szerencséje volt, egy teherautónyi naposcsibe közé esett, abba őrült bele. Nem lehetett gyereke, és aztán egyszer csak egy egész kocsi állatgyerek között találta magát. Nem lehetett gyereke, akármennyire is imádkozott, kérte az áldást, később már vasvillával fenyegette a papot. Az atya nem tudott mást mondani, hogy fiam, ha a Jóisten így látja jónak, neked nem lesz gyermeked, jöhetsz vasvillával, úthengerrel, gőzborotvával. A Béla meg csak nézte bután a cipője orrát. Szép az a karalábé, igaz? Az uram egész felnőtt korában gyereket akart, miközben még ő sem nőtt fel teljes egészében. Ezért inkább zöldséget kezdtem el

árulni. Már három zsák krumpli látványa egészen megnyugtat. Reteküzér lettem, pláne meggymanager. Jó magának, hogy van egy kézzelfogható gyereke. Jó lenne nekem is. Nem itt ülnék hajnalban a piacon, hanem nézném, ahogy lépeget a homokozónak átalakított traktorgumiban, vagy ahogy véletlenül nekimegy fejfel a konyhaajtónak. Egy kis gondoskodás. Így meg csak annyi van, hogy hétvégezte küldök a Bélának csalamádét a szanatóriumba.

Tudja, a piac azért is jó hely, mert sok embert látni, ahogy mennek szépen a dolgukra, egy kis saláta, füstölt kolbász, gyerekkézben kitekert karú műanyagkatona, apai tökmaghéjköpködés. A múltkor jött egy ilyen tökmagos ember, és véletlenül ráköpte a héjat a standra, be a krumplik közé. Csak akkor jött rá a tett súlyára, mikor szájba vágtam egy köteg újhagymával, hogy én sem köpködöm otthon tele a hálószobát. Mondjuk az alváson kívül másra nem is jó mostanában. Egyedül vagyok a franciaágyon, fekszem, és arról álmodozok, hogy egyszer majd csak megmozdul bennem valami. Mostanában valahogy nincs funkciója a szexualitásomnak, mondjuk azért gyakran elkalandozok, mikor jön a mérnök úr, és mondja szépen, hogy fél kiló paradicsom. Csak hát nem merem én mostanában az új kapcsolatokat, mindig megijedek attól, hogy valaki gyereket akar tőlem. Mert azért mégiscsak felelősség. Na látja, ez itt a dilemma, az is rossz, hogy nincs gyerek, ha meg lenne, azért lennék tiszta ideg, hogy mikor borul rá a zsákos sárgaborsó.

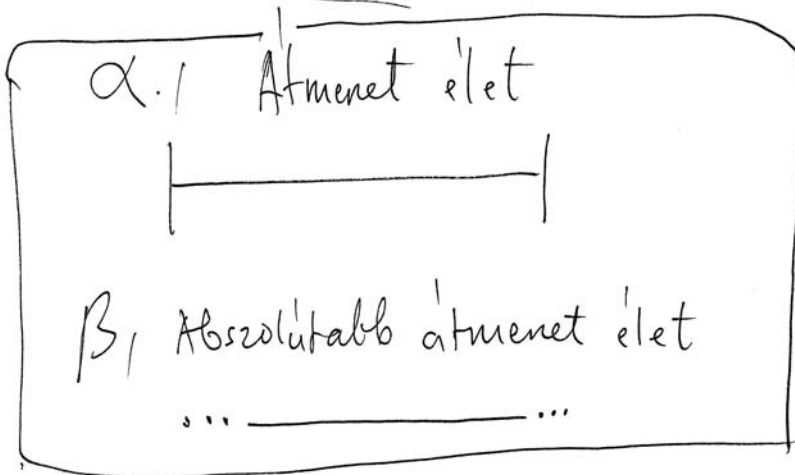
Nagyon értelmesnek néz ki a kislegény, de azért kivennem a kezéből a kígyóuborkát. Hacsak nem veszik meg. Na, a másik, amitől kivagyok, az, hogy jönnek és válogatnak. Összefogdossák a fél készletet, végigtaperolják a karalábékat, aztán meg mondják, hogy köszönik, és viszlát. Igaz, milyen szép az almapaprikám? Egyszer egy festő le is festett párat. Jött, hogy adjak neki valami normális árut képzőművészeti célokra. Fura egy ember volt ez a festő, azt mondta, ha vicces kedvében lenne, és én férfi zöldséges lennék, simán bekérdezne viccből, hogy hüvelygomba van-e? Hagyjuk. Mi a gyerek neve? Elemér. Komolyan? Nem egy tipikus gyereknev. Hozzá kell nőni, felfutni rá, mint a paradicsom a karóra. Én olyan gyereknevből gondolkodom, ami gyereknek is jó, de felnőttként is viselhető. És tudja min szoktam gondolkodni még? Hogy miféle folyamatok bújnak meg egy, mondjuk zöldség neve mögött. Hogy mi játszhatott le annak a lelkében, aki először mondta ki hangosan, hogy rozsmaring. Hát nem gyönyörű? Vagy aki kitalálta, hogy macskapöcse, abban vajon mi dolgozhatott? És az, hogy papaya, az se semmi, igaz? Ugye.

Triptichonalkalom (3)

TANDORI DEZSŐ

(3) A kezdetlenség és a befejezetlenség
között

megj.

Betegségem és műtétem ráérőre szételt,
(eml) minden: csak szó, beszéd.
Mit, "egészség". Nem lépelődeséret,
7-8 nyugvást élet. Csak a meg-
műtött proctarab "o.k." (ka!). De:
7 lefört fog (gócok); *rossz vérnyomás;
sérv.; kasi fájdalom; *fejfájás; struma;
(*sátrók ijedelme); ízületek, láb, kéz stb.
NEM LEHET (ÁTMENETET) ÉLNI?! S ezt kell.

Harad: boldogtalanság!
 Jó, de inkább (ld. Umberto
 Eco is, emel, „irnek-e, ha...”,
 a biztos új közele előtt;
 ld. perste zenón) ---

--- már alig akarok
 mondani/írni bármit is;
 már szinte nem akarok.
 Példán: zenóni 2007.
 el kell fejtene, hogy bárki
 is van így. S még írni, Molnár.
 199.

Zenón róló

Az élet eleve
átmenet.

(De átmenetben érdekelg
élni?)

Fal mellett

CSOBÁNKA ZSUZSA

Harmadjára csengetett a két vénasszony, anyám a másodiknál lett ingerült. A kutyát úgy kellett visszafognom, pedig a kapuig alig tíz méter a beton, megérezhette, utálok az egészet. Fogtam a kutyát, közben úgy döntöttem, ha harmadjára is ők lesznek, elengedem a pórázt. Szóljon az édesanyjának. Örülni fog nekünk. Mondtam neki, és nem kíváncsi magukra. De anyám akkor már ott toporgott a verandán. Mi az Istent akarnak tőlem? A két nő beljebb merészkedett, anyám is elindult, szaporán ütögetve botjával a betont, hátha elijeszti őket. Nem ismer sz meg minket? Anyám arca szürke maradt és feszült, épp így néztem én is két napja farkasszemet a fűvel, hátha megtalálom.

A régi történetek bájában nem hiszek, ezek mind emlékeztetnek csak arra, milyen kevés is vagyok, mennyire kevés az élethez, hiába telt el annyi év. Leállítottam a motort, május ellenére erősen fúj a szél. Semmi dolgod erre, menj haza. A belső beszédre süket az ember, fájni akar, de én inkább hiú voltam, az nem lehet, hogy ne bírjam végigjárni a régi utcát. Az iskola mellett az útszéli árok most koszos, tele törmeléssel, üríteni való avarral. Akkoriban még kivezényeltek minket. Olyan nincs, hogy iskolánk tanulói ne tanulják meg a rendet. Mentem én is, utasításra, hátha felkap és magával visz a szél, és akkor megúszom a rendet. Az árokban a legjobban a tetemektől félttem, elkerülhetetlen volt, hogy a kezünkbe kerüljön egy-egy egér vagy patkány. Mereven tartottam a zsákot, nem néztem bele, aztán cseréltünk Lacival, én pakoltam a szennyet, ő feszítette a zsákot, muszáj volt belenézni. Macskára azért nem számítottam. Kemény volt a teste, mint nagyanyámnak, akinek a halála után nem volt ember, aki rávegyen, hogy átmenjek a szobáján. Nagymama ott van, mondogattam, de nem hallotta senki, anyám meg jól arcul csapott, mint mikor meggyújtottam az

osztálytársam haját. Maradj gyáva, fiam, süvített a fülemben apám mondata, de akkor már mindegy volt, anyatejjel ittam magamba ezt is. Anyám káromkodásai, miután apám meghalt, rendszeressé váltak, nők közül is csak a mocskosszájúak szólítanak meg. Ott álltam az árok mellett a hullamerev macskával a kezemben, a tanár úr meg rám förmedt. Az Úristenedet, hát nem dobod ki azt a macskát.

Másnap elővett az órán, tudom-e, ez nem járja, nem vagyok jó úttörő, a tisztaság mindennél előbbre való, és máskor tartsam a szám. Mert anyám reggel bent járt az igazgatónál, hogy Éljen Kádár-elvtárs, tisztelt Igazgató-elvtárs, de az mégse járja, hogy a fiam elhullott állatokat fogdos. Aznap délutánra lázas lettem, rázott a hideg, és nem értettem a kémiatanár egyetlen mondatát, zúgott a fülem, csak arra vágytam, végre nagypapa a fejembe nyomjon egy barackot. Gondoltam, ha kialszom a nyávogást, vasárnap megint lovira megyünk, és akkor végre rend lesz, és ennek Kádár-elvtárs és az Igazgató-elvtárs is örül. De vasárnap lovi helyett anyai nagyapám kézen fogott, és mire a sarokra lévő bodegához értünk, úgy csatolta le az óráját, mintha épp lefekvéshez készülődne. Így képzeltem, pedig sosem láttam nagyapát óra nélkül aludni, nagymama szidta is érte mindig. A kis ablak mögött aprócska bácsi, ijesztő horgas orra az üvegig nyúlt, miközben mustrálgatta nagyapám óráját. Mennyit ad érte? Kétszázat. Jó. Ebben a mondatban üres járatok nőttek, nem volt benne nagyapa izzadt homloka, sem dédnagyapám csuklója, ahogy kihűl, és az óra megáll a szívritmust követve. Üres járatokban cikázott nagymama habos csipkés esküvői ruhában, anyám akkor még meddő káromkodásai, ahogy az asztalra dől. Légüres térben kergette egymást nagypapa dohányfüstje, a muskátlik a verandán, az összes lehullott szírom, ami miatt átkiabáltak a szomszédok, szednék össze már, az Úristenit. Azt is csak én hallottam, nagymama süket maradt a szomszédokra. Csak a szagokkal foglalkozott, amikor vasárnap a húsleves mellett égett olaj szagát keringette az utcában.

Nagypapa hazafelé nem beszélt, különben sem sokat, de nekem most vészjósló volt a csendje, talán jobb lenne tartanom a ritmust, nem elvéteni, ahogy a lábait emeli. Megálltunk a közelebbi bodegánál, nagyapa letette a pénzt, aztán visszacapott egy ötvenest. Nagymamának az asztalra tette, és a verandán kiült a tonettszékre, hogy elszívja a frissen vásárolt szivart. Néztem, hogy eregeti a füstöt, hogy száll az ég felé vagy épp a földre a pernye, élettelenül kapkodtak egymás után, míg nagyapa némán mélyre szívta. Ez most a csat, ez lehet a számlap, a kis aranymutató, így mértem az időt, de elvitettem, mert a számolás szerint az óra már rég elégett, nagyapa viszont még mindig csak a szivar felénél tartott.

Nézett a levegőbe, ahogy anyám a két vénasszony szemébe, és én a fű közé, kutatva, pár nappal korábban a szálak között. Mert a láz

hazáig átkozott, az iskolából kilépve többször le kellett ülnöm a földre, megszedültem, csavarta a gyomrom a hányás. Vissza-visszapillantottam, a nagyobbak nehogy meglássanak, bent tartottam az öklendezést, de újra és újra megrándult a testem és a szám. Gondolom, akkor veszthettem el. Nagypapa csak szívta a füstöt, az arcát boldognak láttam, talán nekem is ennyi kellett volna, mikor elhagytam a töltőtollat az iskolautcán. A szégyen napokig kísért, nem volt bennem akkor már semmi büszkeség, négykézláb túrtam a füvet, aztán a földet is felástam pusztá kézzel, hátha előkerül az átlátszó töltőtoll.

Együtt játszottunk Battonyán. Anyám mesélt régen erről, amikor noszogattam, hogy ő Battonyára többet az istennek se, mert Ráhel és Anna azóta biztosan odalett, hiába bújtatták őket. Őt erre ne emlékeztesse az élet. Nem is látom, csak érzem anyán a változást, épp látószögön kívül van, ahogy a kutyával küzdök. Az még bizalmatlan, morog, anya, közben érzem, rendül, megindul benne az a sok üres tér, telítődnek a kitisztított árkok, valami szél jön, aztán víz, és hömpölyög. Elmossa a törmeléket, a macskatetetemet, nagypát is inkább kimossa a régi lakásból, minthogy költöznie kelljen halála előtt. Anya áll, de érzem, a föld remeg, de mégse riaszt a víz, talán a tollamat se kell keressem végre, ide öklendezi, vagy én felejttem el végre.

Őrláng

Mondhatta volna később, hogy az ilyen lehűlésekkel vigyázni kell. Mert a májusi eső megint hideg volt, a kertben méteres kilengésekkel csavarta a jegenyefákat, felettük pedig égő rózsaszín lett az ég. Azon gondolkodtam, ha megint be kell gyújtani, az egy újabb beszélgetés, kérdések hosszú sora, aminek a végén úgyszólván én hallgatok el. A kazán ajtaját rendesen minden este bezártam, ráhajtottam a riglit, de most már kimondhatom, Janek arra járt, és nem érdekelt. Kinyitotta, ha vasrudat húztam elé, és akkor is, ha szépen kértem. Utóbb a földhöz vágta a Black & Deckert, hogy: Talán elvételtem a sulykot, fiam.

Gyerekként, ha apára gondolok, apa az autóbusz, anya a troli, mondja Karika. Aztán apa kigyullad majd 2011-ben nem egyszer, elég, én meg hiába szoltam volna előre, hogy fájni fog, magam se hittem volna. Cserébe,

hogyan eltussolják a botrányt, egész éjjel jár majd a 4-6-os, és a körút alvó emberei nyugtalanra válnak, remeg a lámpakörte, hullik rájuk a vakolat. Pedig csak a csodára akartak emlékeztetni, éjjel is hazatalál az ember. Karika anyja vörös és nyikorog, a Városliget nyöszörgő gépe, ami a sok zöld között kerimbókázik, ez is az ő szava volt, én csak kölcsönvettem, mióta nem él. A Földtani Intézetbe jártam, a nyári vakáció alatt mégsem hagyhattak egyedül, ahogy annyi általános iskolást az anyja vagy az apja, engem is uzsonnával, színezővel és könyvvel vitt magával a munkahelyére. A folyosókra emlékszem belőle, ahol elszórva mindenhol tárlókat helyeztek el, a tárlókban kristályok, kipreparált madarak és hullók óriásira dülledt szemekkel. Úgy képzeltem, ha elég erős és jó lennék, ők megszólítanának, és anya végre nemcsak a gyerekkor szaga lenne, a gyerekkor nyikorgó vasa, hanem élhetne most is. Karika most messzire néz, látom, ahogy anyja belékarol és kacag, hosszúcombúnak képelem ezt a nőt és sudárnak, pedig ki tudja, mekkorák voltak a csontjai. Annyi biztos, belülről szívódtak fel, a kilyuggatott csontszövetet nézve nagyokat sóhajtozott a doktor. Én meg arra gondoltam, apám ott lent a pincében vajon mire vár, mikor tűnik végre el a Black & Deckerrel együtt.

Akkor is nyár volt, a szomszéd majdnem kiégette a muskátlikat, pedig csak egy hétre mentünk le a tóhoz. A házban erőssé és virgonccá tett a hűvös, a nagy spalettákat anya csak négy óra után hajtotta ki, addig a sötétben kuksoltunk. Az asztalnál a lábait figyeltem, a legapróbb női láb, szám szerint 36-os, a körmét sosem festette, azt mondta, arra csak a sarkon van szükség. Én viszont gyönyörűnek láttam a kurvák vörös körmét, talán mert már akkor is a Vörösrúhára emlékeztettek. Lipóton a nővérek is színesre kenték, az idősebbek az ortopédzandálból bújtatták ki a rózsaszín gyöngyházfényt, mint az óvónők a Madárdombon, a fiatalabbak pedig a klumpából csúszatták ki a lábukat, hogy: Most már megérdemlek egy cigit, és amíg mélyre szívták a füstöt a kerti csapnál, én felülről leskelődtem, milyen a rüsz, milyen a boka íve. Szerintem csak én tudtam róla, hogy titokban imádja magának masszírozni a nyakát, merev farokkal néztem, ahogy hátradől, nyújtózkodik, és lassan, kéjesen fordítgatni kezdi a bokáját, ráfeszít és ellentart, mintha tudná, valaki nézi vagy épp fordítva, abban a biztos nyugalomban, hogy ezt úgyse látja senki. A haját oldotta ki először, onnan tudtam, hogy mi következik. Sosem láttam a csapon kívül kiengedett hajjal.

Attól még, hogy a nevét megmondták, nem lett pontosabb az érzés. Hetente háromszor jártam a Lipótra festeni a férfit, a konkrét diagnózisra nem emlékszem, kataton skizofrénia, ezt már utólag találtam ki magamnak, ahogy fellapoztam egy orvosi szótárt, rákeresve a szóra. A lélekhasadás lehetne pillanatnyi állapot. Sosem értettem, hisz ez egy tünet, hogy lehetne

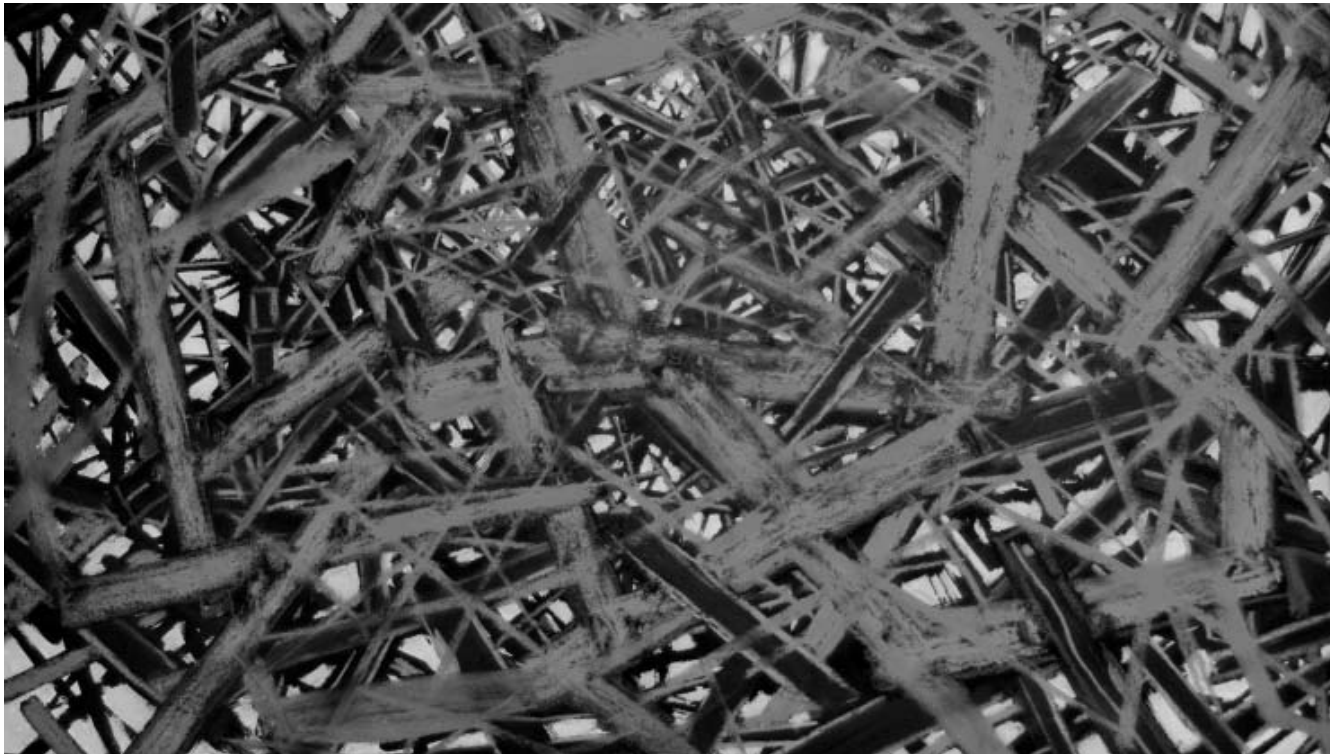
az ember belül egyes egyedül és egy, de tényleg. Dühös voltam az orvosokra, hogy bezárták, hiszen azon túl, hogy semmit nem csinált, láthatóan teljesen egészséges volt. Vártam, hogy megmozduljon, darabokra törtem, aztán összemorzsoltam a pitted a szeme láttára, de nem érdekelt. Egy hónapon keresztül minden hétfő, szerda és csütörtök délután egy-egy új fényben, mert a katonák valahogy átfesti az ember arcát, kisimítja és összegyűri tetszés szerint, próbáltam rendszert találni az arcban, megtalálni a fény metszéspontjait, azt a sávot, ahonnan végre látom őt is. Esettanulmányokat kezdtem olvasni, ahol maga alá szaró, csontsoványra fogyott lányokhoz jártak terapeuták énekelni. Persze senki nem hitt nekik, mint ahogy az is elfogadhatatlan volt, hogy a *Duna partján* egy év közös hallgatás és éneklés után megmozdítja a lány kezén a csengőt. Olyan volt, mint a kisállatok, elesettségében megindító, olyan, aki mellé le kell ülni, aztán mihamarabb csak annyi dübörög a fülben, el innen, mert ez kibírhatatlan. A fehér bőr, az évek során kamaszosan kiszőrösödött vádli és hónalj, képtelen lehet a csend, ahogy az nő.

A nővérke kinyitotta az ajtót, aznap utoljára mentem, gondoltam, illene valahogy megköszönni, elköszönni, de végül csak egy hülye Boci csokit találtam a boltban, mindegy, jó lesz. Jó nem lett, már odafele dühöngtem, mekkora fasz vagyok. Leültem a székre, kezembe vettem, és felé tartottam a képet, hogy nézd, ez lett. Tegeztem, pedig lehet, hogy nem illett volna, de az a heti háromszori találkozó mégis úgy éreztem, feljogosított rá. Meg az a sok Lipóton kívüli idő, amit vele töltöttem, orvosi szakkönyveket lapozgatva, az arcával éjjel, szóval ezekért. Apámat vártam így haza, ahogy hozzá menni vártam, apám akkor negyvenkét éves volt, én meg kitaláltam, azzal jót teszek, ha minden óra negyvenkettedik percében végigkövetem a mutatót, ahogy lépked. A görbe és vékony vörös mutató el-elakadt a kidülledő számlapokban, naponta be kellett állítani a pontos időt. És arra gondoltam, Karikának igaza lehetett, amikor azt mondta, csak az idő miatt van minden, gyerekként azt nem értjük, nem éljük. Csak a hűvöset vagy a betonon felcsapódó esőcseppeket, azokat a meztéllábas bőrig ázott haza szaladó nőket, a túloldalon a Fűvészkert előtt a fehér nadrágos lányt a fiúval, ők lelassítanak, a lánynak szép a lába, a mellére tapad a blúz, ilyenekre emlékszem felnőttként, ha az idővel nem számolok. De abban a negyvenkettedik percben is ugyanez van, apám negyvenkét éves, én meg ezt nem értem, hogy lehet ennyit élni, és hogy lehet, hogy a kazán ajtaja állandóan nyitva, ha ő évek óta halott.

Az ágyon nem változtak a fények. Az arcán sem, bár úgy biztos mesélhetőbb lenne a történet, egyszerűen annyi történt, hogy odatettem a csokit a kisasztalra, és beszéltem, tartottam a képet. És beszéltem, hogy én nem tudom, téged mi a faszért zártak be ide, mert ilyen erővel szobatársak

lehetnénk. Aki bennem van, na, tudod, az a Vörösruhás, az is kataton állapotot szül, pedig annak nemcsak a bokája és a melle, a csípője, de észvesztőek a mozdulatai, amilyen könnyedséggel az összegörnyed, ahogy a mellébe markol, vagy a nyakán simít végig, ahogy alszik, tudod, az őrjít meg a legjobban. Ahogy vár.

A lift hangos csapódással záródott be, a vasak, a huzalok nyikorogtak, bambán tartottam a jobb kezemben a képet. Néztem a számlálót, még tizennyolc másodpercem van, hogy elhiggyem, elmosolyodott, amíg a képet nézte. Ez megint egy vörös görbe mutató, ha hazaérek, kitől kérdezzem meg, szerinted is jó lett-e a kép, ha újra megszólítom apát abban a májusi esőben, amikor kialszik a gáz.

Ébredés

ZOLTAY LÍVIA

Naphosszat csak a szobájában gubbaszt. Ha nem muszáj, ki sem mozdul onnan. Minek? Úgyis csak atrocitások érik, valahányszor emberek közé merészkedik. Akkor a legjobb, ha nyári szünet van, és nem kell riogatnia senkit.

Vera csúnyának született. Ám ahogy teltek az évek, csak még csúnyább lett. Tizennégy éves korára előreugró fogsorával, turcsi, malacéhoz hasonlító orrával, elálló füleivel, esetlen tartásával és vézna testével valóban ijesztő látványt nyújt. Hogy lesz így valaha szerelmes? Hogy fogja így bárki is szeretni? Hiszen ő maga is megretten a saját tükörképétől.

A szülei száналommal vegyes félelemmel óvják. Félelemmel attól, hogy a bántó, megalázó megjegyzések, a gúnyos suttogások, az otromba bekiabálások soha nem múló sebeként tátognak majd lányuk lelkén.

Vera szereti a szobája magányát, a nyitott ablakon át beáramló enyhe nyári szellő fuvallatát, az esőcseppek koccanását a párkányon, a szobán kívüli világ lüktetését. Az ablakból figyelni mindezt megnyugtató és biztonságos, hiszen így nem bánthatják, nem érhetnek el hozzá.

A pokol mindig akkor kezdődik, amikor beköszönt az új tanév. A hosszú nyári vakáció után őt senki nem üdvözli régi ismerősként, vele senki nem akarja megosztani az élményeit. Ha végigvonul a folyosón, üressé válik előtte az út. Léptei erőteljes koppanásai kétségbeesetten visszhangozzák a szívében burjánzó, egyre terebélyesedő fájdalmát, de senkit nem érdekel a nyomora.

– Tessék, ezt az ocsmány pofádért, te majom! – hallja valahonnan a közelből, majd egy pillanat múlva már érzi is az ütést, ami a vállát éri. Megszokott dolog ez. Nevezhetjük tanévkezdési ajándéknak.

– Nézd már, ez a csúnyaság még mindig itt van? Miért nem kéred át

magad másik iskolába, hogy ott rontsd az átlagot? A szüleid is ennyire rondák, vagy csak te sikerültél ilyen borzalmasra? – hangos röhögés hallatszik, megspékelve egy-két büfögéssel, amolyan kíséreltségként, hiszen így annyira trendi. Ez Barabás, az osztály szépfiúja, minden lány imádja. Sisteregnek, mint a zárlatos konnektor, ha csak a közelükbe megy.

– Elmúlik ez is. Csak végig kell mennem ezen az istenverte folyosón, be az osztályterembe, ott majd békén hagynak. Hátha lesz bent egy tanár is – gondolja Vera. És valóban ül bent egy tanár, ilyenkor valamivel elviselhetőbb a helyzet, nem merik hangosan pocskondiázni. – Gyáva szarok! – sziszegi magában.

Az egyik órán apró papírgalacsinokkal dobálják a hátát. A másikon a padtársa egy összehajtogatott levélkét csúsztat a zsebébe. Óvatosan nyitja ki, félve olvassa, mi áll benne. „A Vera soha az életben nem fog találni magának senkit! Írd alá, ha egyetértesz!”

Osztályfőnöki órán, valahányszor megmozdul, néhány marha Barabás vezényletével a szájával szellentést imitál. A tanár rájuk szól, hogy fejezzék már be, de ő sem képes eltitkolni, mennyire viszolyog a lánytól, a csúnyságától.

Vége az első napnak. Vera kissé megkönnyebbülve, táskáját a vállára vetve, sietős léptekkel indul haza. Egy csapat az idióta Barabással az élén utánaered. Követik, és mihelyst beérik, zrikálni, lökdösni kezdik. – Csúnyság, ocsmányság, borzalom! Csúnyság, ocsmányság, borzalom! – skandálják vihogva. A lány érzi, ahogy arcát elönti a forróság.

– Hát ennek már soha nem lesz vége? – kérdi sírásra görbülő szájjal. Barabás sleppje még hangosabban röhög. – Anyád nem sírt, amikor meglátott, te szerencsétlen? Kinek fogsz ezzel a fejjel kelleni? Ha-ha-ha! He-he-he! Ultragáz a pofád, ultragáz!

A járda szélén áll. Ha egyet előre lép, az már az úttest. Piros a lámpa. Jobbról egy kamion közeleg. Csak egy lépés. Egy lépés.

Vera úgy tűnik el a kamion alatt, mintha soha nem is lett volna. A sikertelen fékezés csikorgó, visító hangjain túl nincs már semmi, csak a mindenre és mindenkire sötét árnyékként telepedő csend...

Csatakosan ébred. – A francba, elkések! – kiabálja. Sietve dobja le magáról a takarót, hosszú lábaival berohan a fürdőszobába. Percek alatt letusol, fogat mos, majd belenéz a tükörbe. Csodaszép barna szemei, mint két dió, néznek vissza rá. Piszte orra, húsos szája egészen különleges bájt ad az arcának. Gyönyörű, hosszú barna haját lófarokba fogja, belebújik kedvenc farmerjába és egy ujjatlan pólóba. Papucsot vesz, meleg van. A konyhában bekap egy szendvicset, aztán elindul. – De iszonyatosan rosszat álmodtam! – siklik át rajta, miközben a buszra várva begyűjti a szokásos

napi fütty-csokrot és bókákat.

Az iskolába érve, a folyosón meglátja Barabást a haverjaival. Egy mangát nézegetnek, és az előttük elsétáló lányok fenekét, büfögve-röhögve-csettintgetve.

Vera egy pillanat alatt ott terem Barabás előtt, és jól irányzott mozdulattal lekever neki egy tekintélyes méretű pofont. A hülye gyerek a meglepetéstől nyikkanni se tud, csak áll és bámul üveges szemekkel, mint aki sokkot kapott. Kis idő eltelik, mire felfogja, mi történt, és szóra nyitva a száját, még mindig ijedten rebegi:

– Ezt miért kaptam?

– Anyádért! – kiáltja Vera, és diadalittasan, fejét büszkén felszegve hagyja ott az elképedve ácsorgó Barabást a bandájával együtt.

Egy aluljáróban

Kis karácsony, nagy karácsony... Tíz perce állok az aluljáróban, és nézem az embert, aki a saját hányásában fekszik. A percek múlásával egyenes arányban nő azoknak a száma, akik velem együtt nézik az embert, aki a saját hányásában fekszik. Állampolgári kötelességemnek, nevezetesen a segítségnyújtásnak már nem kell eleget tennem, mivel egy idős asszony, még akkor, amikor ideértem, kihívta a mobilján a mentőket. (Első látásra nem is gondoltam volna, hogy a közel hetvenéves, szerényen öltözött, elgyötört arcú, maga után lábtaposó bevásárlókocsit húzó nőnek lehet mobilja, de hát miért is ne, hiszen ez is a modern kor egyik vívmánya, és különben is, biztosan a fia vette neki. Vagy a lánya.) Szóval, miközben várjuk a mentőket, már vagy húszan nézzük az embert, aki a saját hányásában fekszik. Megkönnyebbülve sóhajtok egyet, és hálát rebegek, amiért nem kell hozzáérnem. A mentők mindjárt ideérnek. Hason fekszik a szerencsétlen férfi, feje félig a hányásába fúródva, a másik oldalán talán még kap levegőt. Szakadt, mocskos ruhája, a mellette heverő üres műanyag palackok, no és a kutya, aki olyan fegyelmezetten ül mellette, akár egy rendőr, elárulják, hogy hajléktalan. Büdös okádékszag terjeng mindenütt. Karácsony első napján. Senki nem mozdul, nem ugrik oda, hogy megmozdítsa. Az időközben a

duplájára duzzadt kis csapat a mentőket várja. Velem együtt. Az undor és a kíváncsiság gyomorforgató keveréke arra ösztökéli őket, hogy maradjanak. A mobiltelefonos nő imára kulcsolja a kezét. Lehet, hogy már tud valamit... Megérkeznek a mentők, a biztonságiakkal. Helyet kérnek, a félkörívben álldogálók szétszélednek, mint akik közé követ hajítottak. Néhányan elmennek, mások tovább ácsorognak, köztük én is. A maradék csoport most körbeállja a mentősöket, és az embert, aki a hányásában fekszik. A biztonságiak hátrébb parancsolják őket, de még így is látványos barikádokat alkotnak. Emberbarikád. A hányásában fekvő embert figyelő barikád. Alacsony vagyok, nem látok ki a tömeg mögül, de hallom, amikor valaki megszólal: – Meghalt. Azt mondja az orvos, hogy meghalt, már órákkal ezelőtt. Belefulladt a saját hányásába.

A tömeg, rezignáltan tudomásul véve a hallottakat, oszlani kezd. Nincs itt már semmi látnivaló. Valami fekete zsacskóféleséggel takarják le a halottat. Hátra sem nézek, úgy indulok el én is a többiek után. Közömbösek vagyunk. Megcsömörlöttünk. Elidegenedtünk. Néhány pillanatra megállított bennünket egy ember, aki belefulladt a saját hányásába. Aztán, mintha mi sem történt volna, ballagunk tovább. Kis karácsony, nagy karácsony...

MENYHÉRT ANNA

A másság kánontalansága: a boszorkány

Czóbel Minka

„»Nézzétek, hiszen neki szárnya van!« (...)
 »Segítség, hisz ennek szárnya van!« (...)
 Mért égették el? (...)
 »Hisz' szárnya volt!«”

Czóbel Minka: *A boszorkány*¹

1. A rejtélyes monográfus

„nehézked, a konvenciókhoz és önnön *görcseihez* még más irányú vágyai ellenére is ragaszkodó, *magábafulladt, elfojtott* élet ez, s költészete ennek a *vágyaktól, nosztalgiaiktól terhes, elfojtódott* életnek a poézise. (...) *sznob* lelkéhez kifejezetten *csúnya* külső társult: nem csoda hát, hogy (...) pártában maradt. (...) a szerelmi élményt (...) *meglepő módon* nemcsak visszaképzelte a múltjába, hanem *valóban átélhette*. A *tört és torz* szerelmi románcnak egy festő (...), Olgvai Viktor volt a hőse. (...) a férfi nem tudta vagy nem akarta respektálni az akkor már jóval *harmincon felüli* költőnő *gátlásait és görcseit* (...). Nem éppen drámai történet ez – inkább kicsit szomorú és kicsit *szánalmas*. (...) *Igazi sikere soha nem volt*, műveit legfeljebb ha jóindulatú, néha pedig kicsit ironikus figyelemmel követték. (...) Ami ezután következik, egyre inkább csak *melodramatikus* s néha kicsit *groteszk* is. Valóságos irodalmi pályafutása véget ért, – fikcióját azonban még nagyon soká fenntartja. (...) Levezése (...) *meghökkenítő* arányokat öntött, *terjengős* tömegével mindenekfelett azt tanúsítva, mennyire egyedül maradt (...), *siváran* (...), közel *megszállott íráskényszer* élt benne. (...) öregkori (...) *együgyű* versezetei éppen ha túlemlkednek a falvédőrigmusok

színvonalán. (...) kifejezőkészsége – talán soknyelvűsége okán is – eleve *rosszabb, nehezkesebb* volt, mint nemzedéktársainak legtöbbjéé, *világszemléletét* pedig számos vonatkozásban még *szűkebb* és *primitívebb elfogultságok határolták le*. S mégis, majd **egy évtizeden keresztül** ez az annyiféleképpen *gátolt* és tagadhatatlanul *sznob vénlány írta a magyar költészet legmodernebb alkotásait*. (...) *Magába fordult*, elzárkózott, kesernyésen és *szánalmasan* magányos életet élt; ám épp ennek révén tudott valamelyest függetlenedni korának túl sok előítélettel béklyózott költészetétől (...) *frusztrált, sikertelen* élete egy ezoterikus költészetben kapott végül mégis valamelyes igazolást.”²

Nem láttam még olvasót ennyire a szerző ellen hangoló utószót. Ebben a műfajban általában méltatni, dicsérni szokás. Ráadásul a kötetet az utószó írója válogatta és szerkesztette, sőt, ő a szerző monográfusa is. Miért veszi el Pór Péter az olvasók kedvét Czóbel Minka olvasásától? Hiába állítja egyfelől, hogy az 1895–1905 közötti évtizednek ő volt a legmodernebb költője, ha másfelől egy bogaras, szánalmas, görcsös, csúnya vénlánnyal riogat, akinek ez mintegy véletlenül, a férjhez menést helyettesítő pótcselekvésként sikerült. Ahogy Czóbel Minka alakját is rejtélyek és félreértések övezik, úgy az is – közelmúltbeli – rejtély, hogy a monográfus miért haragudott meg monográfiájának tárgyára.

2. A titokzatos Bob

Czóbel Minka 1855-ben született. Édesanyja gróf Vay Eveline, édesapja Czóbel Imre huszár főhadnagy. A Vay-család ősei között tudhatja Vay Ádámot, Rákóczi főkapitányát. Apai ágon Czóbel Minka dédnagyapja Orczy Lőrinc testőríró, anyai nagyanyja Kazinczy Zsófia, Kazinczy Ferenc unokatestvére. Unokatestvére a férfiként, Sándor néven élő újságíró, író Vay Sarolta. Két testvére volt. A háromgyerekes Emma megözvegyülve visszaköltözött az anarcsi családi birtokra, és száz éves korában halt meg. István jogtudománnyal és közgazdaságtannal foglalkozott, felesége Mednyánszky Mária, Mednyánszky László festőművész testvére. Czóbel Minka gyermekkorát a gazdag arisztokrata családban német, francia, angol nevelőnők felügyelik, és számtalan európai utazás színesíti. Nem csoda, ha azt is lehet róla olvasni, hogy magyarul beszélt a legrosszabbul. A Mednyánszky László révén megismert Justh Zsigmond hatására kezdte el műveit kiadni 35 éves korában, 1890-ben, s azt ezt követő 16 év alatt rengeteget publikált. Kiadott 7 verseskötetet (*Nyírfalombok*, 1890; *Újabb költemények*, 1892; *Maya*, 1893; *Fehér dalok*, 1894; *A virradat dalai*, 1896; *Kakukfüvek*

[válogatás az 1890–1900 között írott versekből], 1901; *Opálok*, 1903.), egy regényes költeményt (*Donna Juanna*, 1900), egy kisregényt (*Hafia*, 1891), egy regényt (*Két arany hajszál*, 1908), a *Lélekvándorlás* című francia nyelven megjelent drámát Melchior de Polignac fordításában (*La migration de l'ame*, 1897), egy novellás kötetet (*Pókhálók*, 1906) és egy az 1900-as évek második felében folytatásokban megjelent regényt (*A fekete lovas*). Ő írt Magyarországon elsőként szabadverset; ritmikus prózának nevezte. De ő írta a mai napig egyik legnépszerűbb magyarnóta szövegét is.³

1902-ben, több hosszabb látogatás és közös párizsi út után hozzáköltözött Anarcsra Büttner Helén porosz állatkép-festőnő, alias Bob, egy vékony, rövid hajú nő, aki férfi módra ülte meg a lovat, s aki bikát, igáslovat festett a birtokon, tigris, elefántot, barátságos pofájú oroszlánt, álmos, ám kíváncsi barna medvét pedig az állatkertben,⁴ s akinek a főleg német nyelvű Czóbel Minka-hagyaték számtalan levelét őrzi. Czóbel Minka utolsó verseskötete, *Az éjszaka hangjai* 1914-ben jelent meg. Ezt követően is írt, de művei már kiadatlanul maradtak. Az 1920-as évektől kezdve az irodalmi élettel való kapcsolata csak a konzervatív Petőfi Társaságbeli tagságára korlátozódott. Hosszú öregséget ért meg, idős korában is igen aktívan élt, hegyet mászott, túrázott, lovagolt, festett és írt, gyógynövényeket gyűjtött, értett a hipnózishoz, a birtokán gazdálkodott, méhészkedett, borászkodott, a birtok ügyeiről 19. századi szokás szerint gazdasági naplót vezetett. Utolsó éveiben, a háború alatt és után, amikor egy időre a kúriát is el kellett hagyniuk, a család néhány régi alkalmazottja segítette. 1947-ben halt meg, egy évvel Büttner Helén után, három évvel Emma nővére előtt.

3. Nyomozás

1968-ban⁵ írt és 1971-ben megjelent kötetében (*Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*) Pór Péter még legnagyobbbrészt – első pillantásra fel sem tűnő, ma már dzsender szempontból bizonyosan nem korrektnek minősülő egyes megjegyzéseit leszámítva – elfogulatlan, a korszak szakmai elvárásainak, szellemiségének megfelelő, komoly, érdekes elemzést nyújt Czóbel Minka életművéről. Itt is elmondja ugyan, hogy Czóbel Minka csúnya volt⁶ (az más kérdés, hogy tény volt-e ez, vagy csak így terjedt el a szájhagyományban – mások szerint „Minka kisasszony” kifejezetten csinos volt⁷), és bár felhasználja ezt a szempontot az értelmezési keret kialakításakor, a szerző életmódját és ezen keresztül művei jellegzetességeit is magyarázó alakjának, sorsának megrajzolása-

kor, de a csúnyaság nem lesz az egész érvelést átszövő, meghatározó alapelem.

Ebben az értelmezésben Czóbel Minka, a csúnya vénkisasszony „kívül reked” mind a nem is vágyott helyi társadalmi életen, mind pedig később a vágyott fővárosi irodalmi életen. Szűkebb és tágabb környezetében egyaránt idegen maradt. Ezzel függ össze Pór Péter szerint az, hogy Czóbel Minka életműve „teljesen zárt lírai birodalom”.⁸ Czóbel Minka sajátos szecessziós verstípust alakít ki, amely a szecesszió „élettelenül ernyedett fődivatjával” ellentétben népies-játékos elemekre, és ezzel együtt filozofikus gondolkodásmódra, szemléleti pátoszra, valamint magas szintű absztrakciós gondolkodásmódra épül. De ez a világ önmagába záródik, mert az allegorikus kifejezésmód nem tudja feloldani a konkrétumot is megkívánó hangnem és a konkrétumok hiánya között húzódó ellentétet. Mindez együtt némi groteszk jelleget is ad ennek a költészetnek.⁹

Először olvastam az utószót, aztán a verseket, novellákat, más szakirodalmat, és végül többek biztatására mégiscsak a monográfiát. Mondták, hogy az nem olyan, mint az utószó. És tényleg nem olyan. Nem értettem, mi történt. Odáig fajulna a női szerzők kánontalansága, hogy még a monográfusra is kiterjed? Ne írjunk női írókról az 1960-as 1970-es évek fordulóján, mert mi is számkivetettek leszünk? Vagy ez csak bizonyos (nő)írókra lenne igaz? Ne írjunk Czóbel Minkáról, mert számkivetettek leszünk?

Pór Péter, aki Franciaországban született, kisgyermekkorát emigráns szüleivel részben Franciaországban, részben Mexikóban töltötte, majd iskoláskorától fiatal felnőtt koráig élt Magyarországon, 1979-ben emigrált (Németországba, majd Franciaországba) miután tanulmánykötetét visszatartották, s szakmai lehetőségeit beszűkítették, derül ki a 2010-es, a Széchenyi-díj kapcsán készült Litera-interjúból és egy a Beszélőben megjelent beszélgetésből.¹⁰ Számolgotok, ez 5 évvel a verseskötet után volt. Nyomozok. Összeállítok egy történetet. Lássuk a monográfiáról írott kritikákat.

És valóban. Nagy Miklós¹¹ recenziója: Pór Péter könyve „nem mentes” „az »elsőkönyvesek« egyes hibáitól: a tárgy túlbecsülésétől, a túlzottan szakmai ízű (...) nyelvtől...” Noha a kötet két szerző kapcsán fejt ki koncepcióját a konzervatív reformtörekvésekről, a „túlbecsülés” Justh Zsigmondra nem vonatkozik, csak Czóbel Minkára. „Pór Péter helyet – s nem is akármilyet – követel a költőnek líránk fejlődésében.”¹² – írja Nagy Miklós. „A kiindulással s a Justh Zsigmondra vonatkozó megállapításokkal általában egyetértünk (...). Más a helyzet Czóbel Minka értékelésével. Itt már határozottan eltér a véleményünk.”¹³ Pór Péternek figyelembe kellett volna vennie, mondja Nagy Miklós, hogy az utókor – s nem csak a marxista irodalomtörténészek – soha nem értékelték nagyra Czóbel Minkát. Máshogy vélekedett róla, mint pályatársairól, Reviczkyról, Vajdáról, Komjáthyról. Pór Péter mel-

tató érvei nemcsak Czóbel Minkára, hanem ezekre az említett szerzőkre is érvényesek. Ha igaza lenne, nem ítélte volna máshogy az utókor. Mi a különbség oka? – kérdezi Nagy Miklós.

Egyszerű lenne azt felelni, az, hogy Czóbel Minka nő volt, a többiek pedig férfiak. És ezt is teszem, mert biztos vagyok benne, hogy – legalábbis részben – ez is oka ennek a különbségnek. Nagy Miklós persze nem így felel. Ez nem jut – az adott, a dzsendertudatosságot nem ismerő korszakban nem is juthat – eszébe. Neki valószínűleg tényleg nem tetszik Czóbel Minka, „gyenge verselőnek tartja”, kötetait pedig „rendkívül hullámozó színvonalúnak.”¹⁴ De nagy súllyal esik a latba az is – s első pillantásra úgy tűnik, ez állhat Pór Péter elmarasztalásának hátterében is –, hogy Czóbel Minka arisztokrata mivolta politikailag elfogadhatatlan ebben az időszakban, vagyis költészete nem kaphat helyet a marxista kánonban. Furcsa viszont, hogy a szintén arisztokrata Justhtal szemben azonban ez a kifogás nem merül fel. Czóbel Minka azonban egy sor marxista követelménynek nem felel meg: nem haladó szemléletű („mélyen, ösztönösen borzad attól, hogy a régi helyébe gyorsan és visszavonhatatlanul valami új lépjen”¹⁵); szociálisan nem érzékeny („Vezető szellemmé senki sem emelkedhetik ily maradi beidegzettségekkel, ám ettől még a valóságosnál értékesebbet is alkothatott volna a költőnő – egy föltétellel. E föltétel: együttérzés a szegény, szenvedő tömegekkel.” „a nép sorsa [...] nem dobogtatja meg szívét”¹⁶). A megtérő bűnösöket sem öleli keblére: míg pályatársai megbocsátanak a perditáknak, Czóbel Minka nem szánja meg *Új Magdolna* című balladájának hősnőjét, hanem öngyilkosságba kergeti. Szokatlan ez a keresztény szellemiségű bűn a marxista bűnök lajstromában. Felbukkanása fokozza annak abszurditását, hogy egy kritikus elvi-ideológia alapon a szereplő sorsának alakulását kéri számon a szerzőtől – de szükséges ez az érv, mert ez vezet át az utolsóhoz: ahhoz, hogy a szerző a női szerepek tekintetében is normaszegő. Ismét csak szereplői viselkedéséből következtet erre Nagy Miklós, mondván, a *Donna Juanna* című regényes költemény hősnője nem akar gyereket, „irtózik az anyaságtól”, vagyis „beteges különcnek látszik”.¹⁷ És ez az ítélet kiterjed az íróra is: [Donna Juanna] „Magatartása végül megteremtőjére is visszaüt, ezek után versei dekadenciáját sem tarthatjuk pusztá kortünetnek, hanem Czóbel Minka lelki életének eltorzulására gyanakszunk.”¹⁸ Az érvelés itt egy utolsó csapással bezárul. Irodalomtörténeti síkra terelődik és kánoni vonatkozást nyer: ezt az eltorzulást vette észre Osvát Ernő is, és ezért „fogadta makacs közöny a Nyugat portáján Czóbel Minka teljesítményét”.¹⁹ A Nyugat – és a Nyugatot követve mi is, foglalja össze Nagy Miklós – Babitsnak a „természetes érzésvilágunkhoz jóval közelebb álló” nézetét fogadta el e tekintetben, mely szerint: „szerelem tragikus hatalma még a halál ellen is” [sic].²⁰

A végkövetkeztetés: „...Czóbel Minka semmiképp sem legkiválóbb lírikusa a Komjáthy halála (1894) s az *Új versek* (1906) közti évtizednek. (...) Túlzott rehabilitációra nincs szükség, abban mégis igaza van a szerzőnek, hogy a következetes mellőzésnek véget kell érnie. (...) Ott lesz a helye a több kötetes antológiákban is, pl. a *Hét évszázadban*.”²¹

Kemény ítélet ez. Szerző és monográfusa számára egyaránt. Pór Péter szerencsétlen módon olyan szerzőt választott elemzése tárgyául, aki az adott politikai kurzus számára nem szalonképes. S ez a szerző nő.

Ebben az ítéletben Nagy Miklós egyúttal azt is körvonalazta, milyen volt az a kánon, amelybe Czóbel Minka nem férhetett bele: marxista és a nőket csak hagyományos szerepkörökben megtűrő, a másságot („különcséget”) elutasító ideológiai elvekre épült rá – és fedte el őket, mintha nem ezek alapoznák meg – az a nyelvi-poétikai elvárásrendszer, amelyhez képest Czóbel Minka költészete nem ütötte meg a mércét.

Érthető hát az utószó, Pór Péter sorok közötti írást alkalmazó válaszlépe, amely egyébként összhangban is áll a monográfia gondolati alapvetésével, azzal, ahogy teljes egységként látatja Czóbel Minka alakját, sorsát, életútját és verseinek jellegét. Pór Péter koncepciója szerint: „Egyéniség és alkotás ritkán azonosult egymással olyan mértékben, mint Czóbel Minka pályájában. Szecessziós sorsot élt meg, melyet (...) két kulcsszó köré foghatunk legtalálóbban: hiszen ki ne érezné egyszerre pátoszatát és groteszk voltát a végtelenről álmodozó, a kozmikus lélekvandorlás drámáját komponáló, de mindig magányra és fél-érdektelenségre kárhóztatott, majd a Nyugat modernjei mellett reménytelenül némaságra és elfelejtettségre ítéltetett nyírségi vénkisasszony sorsának.”²²

4. Arcrajzolás

Különösen jól látszik Czóbel Minka esetében az, ahogyan az irodalomtörténet-írás megrajzol egy alakot, egy portrét, egybeolvas arcot és szöveget, művet és embert, s az, ahogyan a portré hangsúlyos vonásai esztétikai minősítésbe fordulnak át. Semmi kifogásom ez ellen az olvasási mód ellen, sőt, valójában ennek egy 1990-es 2000-es évekbeli elméleti iskolákon átszűrte változatát szeretném ebben az írásban megvalósítani, rámutatva arra, hogy a kánoni pozíció és az ennek alapjául szolgáló irodalomtörténeti-esztétikai értékelés nem pusztán a szövegek olvasásából és elemzéséből következik, hanem összefüggésben áll azzal, ahogy a kortárs recepció és később az irodalomtörténet-írás saját szempontjai alapján és saját érdekeit

szem előtt tartva az adott szerző alakját megrajzolja, élettörténetét megírja, társadalmi helyzetét, irodalmi hatását és jelentőségét értelmezi. A probléma az, hogy erről az eljárásról az irodalomtörténet-írás, holott műveli, nem vesz tudomást. Tisztán esztétikai minőségekről és értékekről beszél. Pedig az úgynevezett külső körülményeknek, s ezek között a nemnek is, nagyon fontos szerepe van abban, hogy egy szerző és művei eljutnak-e a korabeli és a későbbi olvasókhoz, s ha igen, milyen magyarázó történetekkel és értékítéletekkel kísérve.

A legérdekesebb kérdés: mi történik akkor, ha az így – mű és személy különös egységeként – értelmezett szerző esetében felborul az értelmezés alapjául szolgáló életrajzi narratíva? Változik a szövegek értelmezése is? Tudomást veszünk például Bobról. Jobban belegondolunk abba, hogy Czóbel Minka, a csúnyának, magányosnak tartott vénkisasszony egy férfiasan viselkedő nővel él együtt. Talán leszbikusok voltak?²³ Ez is egy lehetőség. Felmerülhet még az úgynevezett „Boston marriage” fogalma, amelyet a 19. században használtak olyan háztartásokra, amelyekben két, férfiaktól anyagilag is független nő élt együtt. Az, hogy ezek leszbikus kapcsolatok voltak, avagy sem, vitatott, a fogalmat sokszor nők nem leszbikus kapcsolatára használják.²⁴

Ha tehát Czóbel Minka cirka ötven éven keresztül boldog (pár)kapcsolatban élt, ha nem volt magányos és boldogtalan, mit mondunk ezentúl a versekről? Milyen lehet ez a másfajta Czóbel Minka?

Mert még azok az irodalmárok is, akik szembeszállnak Pór Péter utószavának negatív értékelésével, abból indulnak ki, hogy Czóbel Minka valóban magányos volt, de ezt a magányt – a költőlet elengedhetetlen tartozékát – ő maga választotta. „Csak a dilettáns képzelet a magányt szenvedésnek, rettenetes kinnak. (...) Czóbel Minka magánya tehát nem kényszer, hanem fölvállalás, éppen ellenkezője annak, amit a többség tesz.”²⁵ – véli Bata Imre 1975-ben. „Magánya sem csúnyaságából fakad, hanem a költészet által megismert eszméből, a tisztaság iránti vágyából.”²⁶ – írja Tóth Anikó 1999-ben, Czóbel Minka és Büttner Helén viszonyát elemezve. Azt is hozzáteszi, hogy Czóbel Minka a fotói alapján nem is volt csúnya. Végül viszont oda jut, hogy bár egyes feltételezések szerint szerelmi kapcsolat volt a két nő között, ez levelezésük alapján nem valószínű. Nem értem igazából, hogyan juthatott erre a következtetésre, olyan idézetek alapján, mint ezek: „...az Ön kicsi, Ön után csipogó, odaadó Piepje.”²⁷ – írja Minka Bobnak, akit naplójában gyakran Bobikámnak nevez.²⁸ S apjának halálakor a következő szavakkal próbálja Bobot gyászában vigasztalni: „Ön hozzám tartozik egészen, minden egyes lélegzétvétele fontos nekem. És szeretem Önt, mint ahogy csak szülők szeretik gyermeküket, az Ön gondja az én gondom is, az Ön öröme az én örömöm is... De a szívemben Ön az én gyermekem, az én drága, kedves,

szeretett gyermekem... Az ember tényleg tehetetlen mindezzel szemben, amit ezerszer jobban szeret, mint a saját életét? ... Minden, minden, amit mondani tudok Önnek csak az, hogy szeretem Önt, hogy a szeretett, drága, szívbeli gyermekem vagy, hogy szívemre szorítalak és ezerszer csókollak.”²⁹ Tálás Anikó leírja azt is, hogy a két nő között majdnem szakításhoz vezető konfliktus alakult ki, amikor Czóbel Minka kapcsolatba került Olgvai Viktorral, akihez végül nem ment férjhez, hanem Párizsba utazott Bobbal.

De számomra nem Czóbel Minka nemi identitása a legfontosabb, hanem az, ahogyan az irodalomtörténet-írás vak maradt erre a szempontra. Fel sem merült a boldog lesbikus párkapcsolatban élő nő, vagy a sorsával elégedett, háztartását barátnőjével, nővérével és annak gyermekeivel megosztó nő képének lehetősége. Az irodalomtörténet-írás a férfiak után hiába epekedő csúnya nő, és a magányos, aszexuális vénkisasszony image-t választotta. Ez az image aztán a versek és novellák értelmezésére is hatott – ezért, ha a műveket szeretnénk újraértelmezni, magát az alakot is újra kell rajzolnunk.

5. Kettős beszéd

A *Boszorkány-dalok* utószavában Pór Péter a sorok között ír, kétértelmű módon. Leo Strauss *Az üldöztetés és az írás művészete* című írásában³⁰ azt vizsgálja, hogy milyen következményekkel járhat az ideológiai kényszer, a szólásszabadság korlátozása az írásbeliség számára. Egyfelől, mondja Strauss, „az emberek jelentős része, és valószínűleg a fiatalok túlnyomó többsége, (...) egy idő után igaznak fogadja el a hatalom által hirdetett nézeteket”,³¹ nem annyira a kényszer, hanem az ismétlés ereje miatt, hiszen közhiedelem az, hogy a hazugságot nem szokták ismételtetni, valamint hogy a köztisztviselőknél általánosan igazak.³² Másfelől azonban az önállóan gondolkodó állampolgárok képesek ellenállni ennek, és más módjuk nem lévén a véleménynyilvánításra, egy idő után teret nyer a „sorok között írás” gyakorlata, kialakul „az üldöztetés sajátos írástechnikája”, amelyben „a sorok közötti üzenetek csak a megbízható, intelligens olvasóhoz szólnak”.³³ Ez a technika olyan jegyekről ismerhető fel, mint például a „baklövések”, melyek „egy intelligens középiskolást is megszégyenítenének”,³⁴ az egyazon könyvön belül előforduló ellentmondások, a hivatalos nézetekkel szembeni burkolt ellenvetések.

Ha Strauss felől kettős beszédként olvassuk Pór Péter utószavát, kiderül, hogy abban voltaképpen kiáll Czóbel Minka – és saját korábbi álláspontja –

mellett, amennyiben ragaszkodik ahhoz az állításához, hogy egy bizonyos időszakban ő volt a legmodernebb költőnk. Ennek azonban ára van. Ezt pedig Czóbel Minka mint nő, és a későbbiekben a női irodalmi hagyomány fizeti meg. Mert ahhoz, hogy egyetlen ponton Czóbel Minka tevékenysége értékes maradjon, más területeken le kellett őt értékelni. És ennek – az akkori (és sajnos sokszor a mai) dzsenderézetlenségéből fakadóan – legkézenfekvőbb terepe a nőiség. A nő, a női költő alulmarad. Szánalmasnak és alkalmatlannak kell őt látnunk, azért, hogy ennek az áldozatnak a révén mint költő – akinek a neve e szemlélet szerint elvben érdektelen – megmenekülhessen. Tehát mintegy nőiessége ellenére, pontosabban nőiességének lefokozása árán lehet kánonképes író.

A kötet el is éri célját. Akad azért csodálkozó-ironikus hang is, mint például Bata Imre recenziója, amelyből látszik, hogy a kritikus nem tudja hová tenni az utószó hangnemét („Czóbel Minka lírai gondolkodásmódja radikális előzménye a huszadik századnak, amit sokkal hangosabban szeretnénk mondani, mint a finom és szerény Pór Péter utószavában tette...”³⁵), és akad olyan komoly, a versekkel érdemben foglalkozó elemzés is, Beney Zsuzsáé, amely fő vonalaiban – mint ahogyan a legtöbb ezt követő Czóbel Minkáról szóló írás is – átveszi Pór Péter utószavának értelmezési keretét, amikor arról beszél, hogy ennek „a magányba fordult női lélek” „rettentő mélységeit feltáró” költészetnek semmilyen mintája nem volt Magyarországon, s a külföldi példák is csak közvetve segíthették, modernsége, „költői bátorsága” tehát „az alvajáró biztonsága”³⁶ – vagyis hogy Czóbel Minka eredményei nem tudatos költői munka és fejlődés, hanem véletlen rábukkanás következményei lennének. Egyrészt ezt Justh Zsigmond számtalan Czóbel Minkának szóló levele, illetve Czóbel Minka levelezése és kéziratos naplója is cáfolja. Ezekből a forrásokból értesülhetünk arról, hogyan követte figyelemmel Czóbel Minka például a francia irodalom fejleményeit, illetve hogyan tanulmányozta előbb Mednyánszky Lászlóval, majd Büttner Helénnel együtt a festészet és irodalom kölcsönhatását.³⁷ Másrészt pedig érdekes az, hogy noha az alkotás nem tudatos volta mint toposz éppenséggel pozitív értelemben jelenti annak ihletettségét, a szerző zsenijét, addig itt – egy nő esetében – a visszájára fordul. A nemek különbségére visszamenő és az azokat a patriarchális rendszerben hatalmi tekintetben is fenntartó megszilárdult bináris oppozíciós párok hatására negatív értelmet kap. (E párok sajátossága, hogy mindig a feminin oldalhoz kapcsolódik a negatív előjelű tulajdonság: rendszerezett–kaotikus, intellektuális–érzelmes, aktív–passzív, logosz–pátosz, kultúra–természet stb.³⁸)

De ami a szempontunkból most a leglényegesebb: Nagy Miklós is reagál az utószóra, egy a kötetről írott kritikában. A következőket olvashatjuk: Pór Péter a válogatásban nagyon helyesen mellőzte nemcsak „a közismert tételeket variáló allegóriákat, maradi, konzervatíván antikapitalista-

városellenes verseket (részletes felsorolásukat lásd bírálatomban [...]), hanem a költőnő falusi életképeit, balladás kísérleteit is". Ez utóbbi műfajjal viszont nem így kellett volna eljárnia. Ennek ellenére „Pór Péter jól összefogott utószava újat is ad már említett munkájához [a monográfia] képest. Csak javára írhatjuk, hogy szemlélete életrajzibbá lett, tisztázza a születési és a halálzási évet, beszél a családi környezetről, földidézi a költőnő élete legfőbb válságát, Olgyai festőművésszel való szakítását. Kettejük ellentéte az érzékiség s a szellemiekbe menekülő, zárkózott frigiditásé. Kulcsot kapunk ezzel a *Donna Juanna* megértéséhez". De az erőfölényét hangsúlyozó recenzióknak éppen az ad lehetőséget egy Pór Péter vállalkozásának egészét megkérdőjelező záró oldalvágásra, hogy a bírált megpróbált – részben – megfelelni neki. Pór Péter – helyesen – több szempontból is bírálja Czóbel Minka költészetét, bólint Nagy Miklós. „Ám így végül az a gondolat is feltámad a kételkedő irodalomtörténészben: megérdemli a külön kötet ma oly ritka kitüntetését Reviczkyhez, Komjáthyhoz hasonlóan Czóbel Minka? Nem lenne igazságosabb helyét egy immár régóta időszerű századvégi antológiában kijelölni?”³⁹ A hatalmi pozícióból beszélő recenzió értékkel, osztályoz, rangot ad, s helyet és terjedelmet oszt ki a tárgyalt szerzőnek a kánonban, s ez a monográfus egzisztenciális sorsára és a – női – irodalmi hagyományra is kihatással van. (Nem is meglepő, hogy ebben az időszakban, az 1970-es években terjedt el Magyarországon az ebből a szempontból biztonságos, a szövegen kívül minden mást külső elemnek és így az értelmezés szempontjából érdektelennek tartó strukturalista szövegelemzés.)

6. Csúnya, csúnya, kánonképtelen

Czóbel Minka recepciójában a mai napig erőteljes a „csúnya boszorkány” értelmezési vonala. Ez terjedt el a legjobban, nyilván azért is, mert ez a legérdekesebb, de a gyökere minden bizonnyal az, hogy a boszorkány – mely Czóbel Minka alteregója – képzetéhez hozzátapad a csúnyság. Ezen az image-en próbált végül Márton László 2000-ben a „csúnya tündér” fordulat⁴⁰ finomítani, nem sok sikerrel, szerintem. A másik hangsúlyos szólam Kis Margittól indul, aki 1942-ben megírta Czóbel Minka életrajzát,⁴¹ s ezt 1980-ban egy második életrajzban-monográfiában⁴² fejlesztette tovább. Kis Margit tisztelettel, klasszikus komolysággal és némi kultikus felhanggal, rajongó csodálattal közelít Czóbel Minkához, akit személyesen is ismert – többször vendégeskedett rövidebb ideig Czóbel Minka anarcsi otthonában. Sok szóbeli közlést használ fel könyvében, a magától Czóbel Minkától származók mellett Anarcs idősebb lakosainak visszaemlékezéseit

is. Így ismerkedünk meg Czóbel Minka családtagjaival, valamint Mednyánszky Lászlóval, Justh Zsigmonddal, és tudjuk meg az író szavaiból például az is, hogyan csókolta őt atyai homlokon Jókai, „az isten áldja meg kis múzsa” szavak kíséretében.⁴³ Kis Margit könyve alapos, és sok érdekes adalékkal szolgál Czóbel Minka életéről, műveiről és fogadtatásáról, de az irodalomtörténet-írás nem vette igazán komolyan. A legtöbb olvasó azt a képet ismerhette meg, amelyet Pór Péter rajzolt meg a *Boszorkánydalok* utószavában. E portré erejét, a tőle való elrugaszkodás lehetetlenségét bizonyítja, hogy még az érzékeny elemző Weöres Sándor is megerősítette ugyanannak a kötetnek az előszavában, dzsendertudatos gondolkodással mára elfogadhatatlan érvelés keretében:

„Különös, hogy a magyar irodalomtörténet alig vesz tudomást az elmúlt évszázadok magyar költőinéről. Néhány mondattal említi Dukai Takách Juditot, Szendrei Júliát, de hát Berzsenyi sógornője az egyik, Petőfiné a másik, önmagukért aligha esne szó róluk. Pedig a magyar múlt tele van érdekes, színes, olykor merész költőasszony-egyénségekkel, akiknek műveit és életét már csak azért és érdemes volna feltárni, mert, többnyire szándéktalanul, megrajzolták korszakuk házi, családi életét, mindennapjait. (...) verseiken szinte szagoljuk, hogy a versírás előtt mi volt a kezükben, főzőkanál, vagy szépítőszert, varrótű, vagy kerti olló.

Czóbel Minka gazdag, csúnya, mindinkább magába zárkózó, szeszélyes vénkisasszony volt, költészetét kényes-finom virágillat borítja. Ő kevesebb hírt ad a hétköznapokról, mint korábbi társnői, akik karmoló macskaként küzdöttek megélhetéért, szerelemért, megpletykált erkölcsükért; Czóbel Minka, gondtalan, de kegyetlen magányában, az álmokba és hangulatokba, az eszmékbe, az egekbe merült.”

Ez a kép variálódik tovább Könczöl Csabánál s aztán több, ezekre a munkákra támaszkodó kisebb írásban is. Szepesi Attilánál Czóbel Minka a „külsőjében rút asszony, akiben a halálvágy és a spirituális sóvárgás összekeveredik,” a „költőboszorkány”. Az idős nőről pedig feleslegesen, érthetetlenül gonoszán beszél: a „Czóbel Minka nevét viselő madárijesztő az, aki évtizedekkel túlélte önmagát.”⁴⁴ Könczöl Csaba „vérbeli dilettánsnak” nevezi Czóbel Minkát, aki szerinte „a magyar irodalomtörténet legügyetlenebb nyilvántartott költője.” „Minden iskola, minden irányzat, minden program normarendszeréhez képest döcögős, szánalmasan megbicsakló, túlon túl keresett volt.” „egyetlen versében sem tud felülkerekedni az anyag ellenállásán”, de: „mintha mindenkit megelőzve látta volna először, hogy nem lehet verset írni már.”⁴⁵ És noha Pór Péter monográfiája, és utóbb Danyi Magdolna és S. Varga Pál komoly szaktudományos elemzést nyújtó tanulmányai révén az 1980-as, 1990-es években bekövetkezett egy kisebb fordulat Czóbel Minka szakmai értelmezésében, s bár 2007-ben Kalász Márton rövid méltatásával-bevezetőjével megjelent *Az erdő hangja* reprint

kiadása,⁴⁶ az olvasókhöz Márton Lászlónak a Pór Péter-utószó és a Weöres Sándor-előszó a személyt és a műveket egybeolvasó értelmezési vonalát felelevenítő, megerősítő és azt Czóbel Minka prózai írásaira is kiterjesztő utószava jutott el 2000-ben, a Millenniumi Könyvtár sorozatának *Pókhálók* című Czóbel-novella válogatásában.

„Abban pedig, amit ő maga elmond (...) az önarckép vonásai összemosódnak a vágy- és fantáziaképekkel. Ő a *Hafia* című kisregény Ágnese, aki Ibsen lélekfel-fogásáról beszél a máramarosi fenyőerdőben, de azt is tudja, hogy az ilyen terepre »kurta mosószoknyát« érdemes fölvenni; ugyanakkor hajlamosak vagyunk hinni, hogy önmagát vetítette bele a *Két arany hajszál* két nőalakjába is, a koldusok közt meztelenül táncoló, démonikus cigányleányba és az élv- (illetve bosszú-) vágyó, kegyetlen és büszke szász menyecskébe. Ő a majomtól megbecstelenített, halott apáca, ő az átszellemülten szadista Báthory Erzsébet, ő a »göndörbáránfyürtös« álmodozó Annuska, akinek ágyacskája fölött az örökké álló, nem létező idő lebeg, miközben elméjét pókok szövik be. Ő az utolsó várkisasszony, a csúnya tündér, villogó üvegszilánkok és puhán szétomló porfelhők láttatója. Ő a legmerészebb újító a magyar 19. századvégen, miközben csökönyösen ragaszkodik egészen kicsinyes konvenciókhoz; és ő az utolsó főúri dilettáns, akit a fiatal Osvát Ernő még jóval a Nyugat indulása előtt kitessékel a magyar irodalomból.”⁴⁷

Ezt kaptuk örökül az 1970-es évekből. Megtört emiatt Czóbel Minka értelmezéstörténete, elsikkadt az a legkorábbi fázisa, amelyben kritikusai nem ebben a kontextusban, nem a csúnya vénkisasszony portréja mentén foglalkoztak vele, hanem a korabeli kortárs irodalom összefüggésrendszerén belül olvasták; s így elsikkadtak azok a szempontok is – akár elismerők, akár kárhoztatók –, amelyek akkor fontosok voltak. Olyan hagyományvesztés következett be ezáltal, főként értelmezéspolitikai okokból, amely nem következett a recepció korábbi szakaszából, és amely a 20. századi költészeti és a női irodalmi hagyományra egyaránt hatással volt. Czóbel Minka kánonképtelenné és kánontalanná vált: a 20. századi magyar irodalomtörténet nem kanonizálta őt, nem illesztette be műveit azok közé a művek közé, amelyek – például mert olvasókönyvekben, szöveggyűjteményekben hozzáférhetőek, sőt, az oktatásban kötelezően olvasandók – generációk nyelvét, irodalmi és közösségi-kulturális tudatát meghatározták. Ez az eset, és sok ehhez hasonló vezetett oda, hogy a magyar olvasók széles rétegeinek nincs tudomásunk a száz évvel ezelőtti, és általában a 20. századi írónókról; hogy csak mint ritka kivételeket említjük őket, s hogy nyelvük és irodalmuk nem szervesült a 20. századi irodalmi hagyományba.

Jegyzetek

¹ CZÓBEL Minka: *Újabb költemények*. Bp.: Singer és Wolfner, 1892. 64–67.

² PÓR Péter: *Utószó*. In: CZÓBEL Minka: *Boszorkány-dalok*. Bp.: Szépirodalmi, 1974. 241–263. 242., 245., 246., 248., 249., 250. Kiemelések: M. A.

³ A *Száz gyertyát és száz liter bort...* az *Opálok* (1903) című kötetben jelent meg. A magyar nótának több szövegváltozata létezik, és az interneten keresve azt láttam, hogy sehol sem tüntetik fel Czóbel Minkát szerzőként. Kis Margit számol be arról, hogy mivel Fráter Loránd, aki a nótát megzenésítette, nem nevezte meg Czóbel Minkát szerzőként, Czóbel Minka nyilvános vitába keveredett Fráterrel, miután egy lapban megírta, hogy ő a dalszöveg szerzője. Dr. Kis Margit: *Czóbel Minka*. Szabolcs-Szatmár Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1980. 146–147. Erről lásd még: H. I. [Havas Iván, a Petőfi Társaság alelnöke]: *Czóbel Minka nyolcvan éves*. Koszorú, 1940. január, 108–109.

⁴ Büttner Helén képei a *Művészet* 1902/6. számát illusztrálják, ahol Czóbel Minka róla szóló írása jelent meg. (*Egy festőnőről*. *Művészet*, 1902/6. 369–371.) Érdekeség, hogy ugyanebben a számban látható Olgyai Viktor egy képe is (*Téli szürkület*, 367.), akivel Czóbel Minka több forrás szerint majdnem szerelmi viszonyra lépett.

⁵ Lásd a 6. lábjegyzetet: „Az 1969, munkám befejezése, után megjelent irodalmat már nem veszem figyelembe.” PÓR Péter: *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*. Justh Zsigmond és Czóbel Minka népiessége. Bp.: Akadémiai, 1971. 15.

⁶ „Sosem ment férjhez; bizonyára – minden túlpoétizált magyarázat helyett – egyszerűen azért, mert kifejezetten csúnya volt.” PÓR Péter: *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*. 108.

⁷ Radics Rozi idézi Takács György anarcsi lakos szóbeli közlését: „Minka nagysága szép volt, kedves volt, jóságos volt. Nem is értem, miért írta róla az az irodalomtörténész, hogy csúnya volt...” RADICS Rozi: *Anarcsi boszorkányok. Czóbel Minka és Büttner Helén*. Élet és Irodalom, 2010/38. Szintén Takács György nyilatkozik a Kertész Zoltánné által összeállított kötetben: „Édesapám, Takács József (...) még emlékezett a fiatal Minka kisasszonyra. Ő mindig úgy emlegette, hogy »takaros menyecske« volt.” CZÓBEL Minka: *Hullámzó fény*. Szerk. KERTÉSZ Zoltánné, Anarcs, 2005. 118. Czóbel Minka „csúnyságának” kérdését elemzi PÉCSI Emőke: *Pókhálóba szőtt szubjektum. A női szubjektivitás sajátosságai Czóbel Minka irodalmi alakjának és elbeszélő prózájának érintkezési pontjain*. In: *Nő, tükör, írás*. Szerk. VARGA Virág–ZSÁVOLYA Zoltán, Bp.: Ráció, 2009. 68–81.

⁸ PÓR Péter: *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*. 117.

⁹ PÓR Péter: *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*. 118.

¹⁰ *A határ nélküli irodalom*. SZEGŐ János interjúja Pór Péterrel [online]. Litera.hu, 2010. augusztus 14. <http://www.litera.hu/hirek/por-peter-a-hatar-nelkuli-irodalomban;> *Nem lehet nem külföldinek lenni – homo duplexek egymás között*. Pór Péterrel és Vajda Mihállyal ANGYALOSI Gergely beszélgetett a Nyitott Műhelyben arról, hogy mindannyiunknak számos énünk van [online]. Beszélő, 2007/1. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/nem-lehet-nem-kuelfoldinek-lenni-%E2%80%93-homo-duplexek-egymas-kozott>.

¹¹ Nagy Miklós (1924–2002) irodalomtörténész, tanszékvezető egyetemi tanár, a 19. századi magyar próza kutatója. 1949-től 1984-ig az Eötvös Loránd Tudományegyetem, majd azt követően tíz éven át a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 19. századi magyar irodalmi tanszékén tanított. 1962-től Jókai Mór összes művei kritikai kiadásának sorozatszerkesztője volt, monográfiát írt Jókai Mórról és Kemény Zsigmondról.

¹² NAGY Miklós: *Pór Péter: Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*. ItK, 1973/6. 759–763. 760.

¹³ Uo. 759.

¹⁴ Uo. 761.

¹⁵ Uo. 762.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. 763.

²¹ Uo.

²² PÓR Péter: *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*. 119.

²³ Így véli RADICS Rozi: *Anarcsi boszorkányok. Czóbel Minka és Büttner Helén*. Élet és Irodalom, 2010/38.

²⁴ http://womenshistory.about.com/od/bostonmarriage/a/boston_marriage.htm

²⁵ BATA Imre: *Boszorkánydalok. Czóbel Minkáról*. Új Írás, 1975/5. 98–100., 98–99.

²⁶ TÁLAS Anikó: *Czóbel Minka és Büttner Helén barátsága*. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, XIII*. Nyíregyháza, 1999. 247–260. 249.

²⁷ TÁLAS Anikó: *Czóbel Minka és Büttner Helén barátsága*. 254.

²⁸ Lásd: MARGÓCSY József: *Egy régi udvarház utolsó gazdái. Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel-család levéltári hagyatékából*. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, 1988.

²⁹ Minka Bobnak, Nehre, 1894. március 18. SZSZMBL, XIII. 2. 9. vall. 5. db. Idézi: TÁLAS Anikó: *Czóbel Minka és Büttner Helén barátsága*. 253. Ugyanezt a német levelet kissé más fordításban – például „önöződés” helyett magázódva – közli: MARGÓCSY József: *Egy régi udvarház utolsó gazdái. Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel-család levéltári hagyatékából*. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, 1988. 152.

³⁰ Leo STRAUSS: *Az üldöztetés és az írás művészete*. In: Uő: *Az üldöztetés és az írás művészete*. Bp.: Atlantisz, 1994. 27–44. Erről a témáról bővebben írtam *Ideológiák (a sorok) között és Dialógus, ideológia, perszónifikáció* címmel. In: MENYHÉRT Anna: *Egy olvasó alibije*. Bp.: Kijarat, 2002. 171–178., 179–277.

³¹ Leo STRAUSS: *Az üldöztetés és az írás művészete*. 27–28.

³² Uo. 28.

³³ Uo. 30.

³⁴ Uo. 36.

³⁵ BATA Imre: *Boszorkánydalok. Czóbel Minkáról*. Új Írás, 1975/5. 98–100. 100.

³⁶ BENEY Zsuzsa: *A sorsbamerülés bátorsága. Czóbel Minka: Boszorkánydalok*. Élet és Irodalom, 1974/33. 10.

³⁷ Vő.: JUSTH Zsigmond *naplója és levelei* [online]. Szerk. KOZOCSA Sándor (Bp.: Szépirodalmi, 1977.) <http://mek.oszk.hu/05600/05631/html/02.htm>.; Dr. Kis Margit: *Czóbel*

Minka. Szabolcs-Szatmár Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1980., MARGÓCSY József: *Egy régi udvarház utolsó gazdája. Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel-család levéltári hagyatékából.* Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, 1988., MARGÓCSY József: *Az anarcsi Czóbel család iratai.* In: „Jövőm emléke, múltamnak árnya.” In memoriam Czóbel Minka. Szerk. MERCS István, Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2008. 15–42.

³⁸ Erről lásd: Toril Moi: *Feminista irodalomkritika.* In: *Bevezetés a modern irodalomelméletbe.* Szerk. Ann JEFFERSON–David ROBey, Bp.: Osiris, 1995. 233–253.

³⁹ NAGY Miklós: *Czóbel Minka: Boszorkány dalok.* Itk, 1975/5–6. 721–722.

⁴⁰ MÁRTON László: *A csúnya tündér.* In: Czóbel Minka: *Pókhálók.* Pécs: Jelenkor, 2000. 137–142.

⁴¹ Kiss Margit: *Czóbel Minka.* Debrecen, 1942.

⁴² Dr. Kis Margit: *Czóbel Minka.* Szabolcs-Szatmár Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1980.

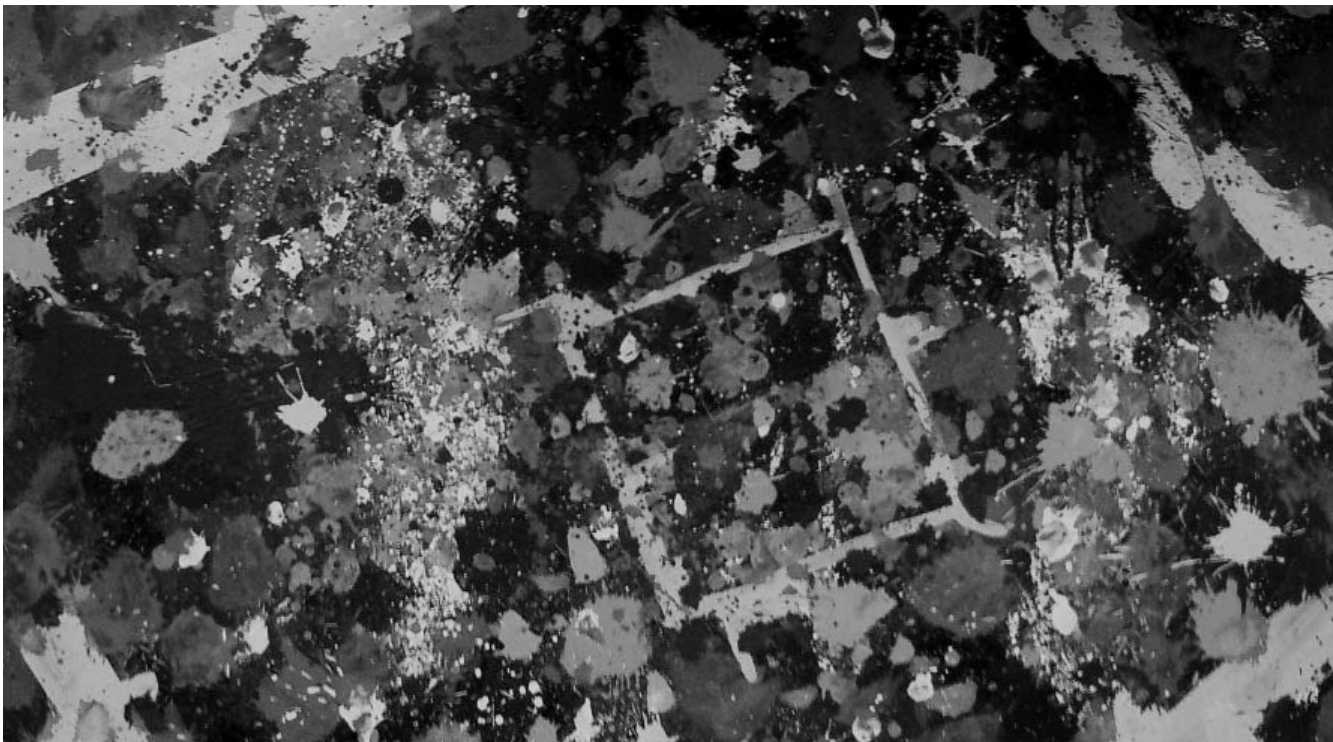
⁴³ Dr. Kis Margit: *Czóbel Minka.* 33. Csak a pontosság kedvéért: erről egyébként Czóbel Minka azt írja, Jókai „kedves kis kollégájának” nevezte. Czóbel Minka: *Bajza u. 21. Visszaemlékezés.* Koszorú, 1939. április, 147–152,

⁴⁴ SZEPESI Attila: *Az anarcsi boszorkány. Czóbel Minka varázslásai.* Kortárs, 1999/6. 92–94. Lásd még: ALEXA Károly: *Üvegcsengők között. Czóbel Minka.* In: Uő: *Quodlibet.* Bp.: Kortárs, 2004. 316–317., Bozók Ferenc: *Egy csésze forró tea és egy Czóbel Minka-kötet.* In: Uő: *Tükörkrisztus.* Bp.: Littera Nova, 2003. 73–80.

⁴⁵ KÖNCZÖL Csaba: *A dilettáns bátorsága. Czóbel Minka: Boszorkány-dalok.* Életünk, 1975/2. 185–189. 185., 186.

⁴⁶ Czóbel Minka: *Az erdő hangja.* Bp.–Anarcs: Széphalom Könyvművely–Anarcs Község, 2007.

⁴⁷ MÁRTON László: *A csúnya tündér.* In: Czóbel Minka: *Pókhálók.* Pécs: Jelenkor, 2000. 137–142. 137.

Mikor kész egy szobor?

Beszélgetés Molnár Péterrel

CSONGRÁDY BÉLA

Molnár Péter szobrászművész Salgótarjában született, Somoskőújfaluban él. Itt kezdett el rajzolgatni, mintázgatni, és a budapesti képzőművészeti közép- illetve főiskolai tanulmányokat követően is ide tért vissza. Tanított több salgótarjáni iskolában, egy évtizede a Váczi Gyula Alapfokú Művészetoktatási Intézmény tanára. A Salgótarján várossá válásának kilencvenedik évfordulója tiszteletére rendezett programsorozat egyik központi eseményeként július 29-én avatták fel Dr. Förster Kálmánról, a város első polgármesteréről készített szobrát. Ez adta az apropóját beszélgetésünknek. A kávéházban találomra – ahogy többnyire lenni szokott – foglaltunk helyet: én háttal, ő szemben a nagy ablaksorral. S miközben gondolkodott a válaszokon, gyakran nézegetett az emlékpark, a Förster tér tengelye felé, a saját műve irányába...

– A július végi avatóünnepség előtti napon is láttalak dolgozni a szobron, sőt még a minap is „simogattad” egy kicsit. Mikor készül el valójában egy szobor?

– Visszakérdezek: mikor fejeződik be egy gyermek nevelése? Mikor engedi el végleg egy szülő a fiát, a lányát? Szíve szerint mindig maga mellett tudná, vigyázna rá, örökösen tanácsokkal látná el. De egyszer csak be kell látnia: nem foghatja tovább a kezét. Most már így vagyok a Förster-szobrommal is: hiába vagyok maximalista, hiába szeretném még tökéletesebbé tenni, már nem az enyém, birtokba vették az emberek...

– Jó néhány országosan és helyileg neves, érdemes embernek (Bátki

Józsefnek, id. és ifj. Chorin Ferencnek, Dornyay Bélának, Glatz Oszkárnak, Illyés Gyulánénak, Mikszáth Kálmánnak, Mindszenty Józsefnek, Róth Flórisnak, Szabó István tudós plébánosnak és Szojka Ferencnek) állítottál már emléket műveiddel. Tudom, hogy a salgóbányai közkedvelt Zenthe-portréd különösen közel áll hozzád, hiszen, mint mondani szoktad, Te is a Tenkes kapitányán nőttél fel. Milyen helyet foglal el eddigi munkásságodban a Förster-szobor?

– Nagy megtiszteltetésnek éreztem a felkérést, mégis gondolkodási időre volt szükségem, úgy éreztem többet kell tudnom róla. A múzeumban tanulmányoztam a mostani évfordulóra megjelentetett, de akkor még kéziratossá visszaemlékezéseit, s miután megfogott a személyisége, azonosulni tudtam szellemiségével, igent mondtam a feladatra. Alapanyagként a bronz is felmerült, de én ragaszkodtam a kőhöz: jobban tudom céljaim szerint alakítani, átlényegíteni. Az ülő figura elvárás volt, de a vízszintes és függőleges síkokkal, a háromméteres oszloppal keretezett, szemlélődő, meditáló alakot úgy igyekeztem megformálni, elhelyezni, hogy a kompozíció egésze emelkedett módon utaljon Förster Kálmán egyéniségére, törekvéseire, életútjára. Jó volt hallani egy hölgy véleményét, amely szerint a szobor egyszerűségében, emberközelségében is monumentális hatást kelt. Még inkább örülök annak, hogy a gyerekek már „megmászta”, s egy anya ott szoptatta csecsemőjét. Természetesen nem volt közömbös a szakmai minősítés sem, minthogy a zsűri javasolta a városnak országos pályázaton való elindítását.

– Milyen esztétikai elv – ha úgy tetszik, ars poetica – jellemzi a szobrászatod?

– Egyszerűen önéletírásvégeztalánsikerültszabatosan megfogalmaznom, hogy a művész egy tükör, a fény segítségével tud képet – vagy bármi más műalkotást – létrehozni. Ezt a fényt nevezhetjük ihletnek, a Szentlélek isteni sugallatának is. A lényeg az, hogy nem én vagyok a főszereplő, csak eszköze vagyok a magasztos tartalmak közvetítésének. Nem hiszek az alázat nélküli profizmusban.

– Mint fentebb már esett szó róla, a középiskolás évek (amelyek végeztével Kerényi Jenő szobrászati díjat kaptál) és a főiskolai diploma (amelyet Herman Lipót-díj is koronázott) megszerzése, azaz 1991 óta Somoskőújfaluban élsz, ízig-vérig somosinak vallod magad. Nem jelent ez hátrányt a pályádon, önkéntes kirekesztettséget az úgynevezett művészeti közéletből?

– Soha nem éreztem ilyet, s – bár volt rá kísértés – fel sem merült bennem, hogy elköltözzek Somosról, s távolra kerüljek szűkebb és tágabb családi, baráti körömtől. Nagyon kötődöm hozzájuk, inspiráló erővel hat rám a megszokott, szeretett környezet. Lehet, hogy máshol jobban

boldogulnék, előbbre tartanék, de meggyőződéssel vallom, hogy ott kell helyt állnunk, ahová születünk. Egy kis faluból is lehet megfelelően tájékozódni, orientálódni. Annál is inkább, mert barátaimmal nyaranta például Svédországban szoktam dolgozni: templomokon belül és kívül egyaránt adódik restaurátori munkánk. Ami pedig a művészeti életet, a szervezetséget illeti, soha nem voltam aktív a csoportosulásokban. A művésztelepeken sem éreztem igazán jól magam, számomra nem jelentettek kohéziós erőt. Kiállításokon sem szerepelek túlságosan gyakran. Ugyanakkor bárkivel szívesen beszélgetek művészeti kérdésekről (is).

– *Helyén van manapság a művészet elismertsége, a művészek megbecsülése?*

– Sok minden változott az elmúlt évek során, s nem mindig az alkotóművészek előnyére. Mi, szobrászok talán még jobb helyzetben vagyunk, mint más művészeti ágak művelői. Ugyanis a politikának minden szinten velejárója, hogy teremtsen, hozzon létre olyan emlékhelyeket, ahol méltóképp lehet ünnepelni és tisztelni az előző korszakok kiemelkedő eseményei, személyiségei előtt. Az általunk létrehozott szimbólumokkal magyarázható, hogy viszonylag folyamatosan – ha nem is egyenletesen – kapunk megbízásokat. Az én első jelentősebb köztéri munkám – a somosi hősök és áldozatok emlékműve – 2000-ben, 2001-ben a millenniumi rendezvényekhez kapcsolódott. Tisztában vagyok persze azzal is, hogy sok olyan művész van, aki nagyobb támogatást érdemelne akár az állam részéről is.

– *Sorsod, szakmai életed alakulásában fontos szerep jutott tanáraidnak. Kezdeti lépéseidet a szintén tősgyökeres somoskőújfalui Földi Péter szobrászművész egyengette, a középiskolában Tóth Béla és Konyorcsik János tanítványa voltál, a főiskolán pedig Kő Pál (akinek reliefje a tarjáni József Attila Művelődési és Konferencia Központ előterében található) fogadott növendékének. Most már évek óta Te is tanítasz. Milyen helyet foglal el mindennapjaiddban a pedagógiai munka?*

– Szoros korrelációban van a két terület: a szobrászkodás és a fiatalokkal való foglalkozás. Nem zárja ki, sőt az én esetemben bizonyos értelemben feltételezi egyik a másikat. A tanítás kiegészíti a művészeti munkát, számomra mentális töltekezést is jelent. Nehéz helyzetben lennék, ha választani kéne egyiket vagy másikat. Frissdiplomásként kiegészítő iskolában kezdtem tanítani, s ott bizony nem volt könnyű munkára fogni a tanulókat. Fóliasátrat építettünk, parkosítottunk, hasznos növényeket gyűjtöttünk. Ekkor tanultam meg „lehajolni” hozzájuk, megéreztetni velük, hogy a követelmény-állítás az ő érdekükben történik. Ezt az empatikus képességemet a rajztanítás, a vizuális látásra való nevelés során mindmáig honorálják a művészetoktatásban részt vevő tanítványaim. Közülük többen

– talán az én hatásomra is – választották élethivatásnak a rajzpedagógusi, művészi pályát, és kerültek felsőfokú képzésbe. Sok reményt fűzök például az egyik legtehetségesebb tanítványom, Hájás Katinka jövőjéhez (ő már diplomázott a képzőművészeti egyetemen). Minden bizonnal olyanok is hasznosíthatják a tőlem tanultakat, akik más szakterületen tanulnak tovább, például építésznek készülnek.

– *Egy alkotóművésszel készített interjú nem fejeződhet be anélkül, hogy ne szólnánk készülő munkáidról, terveidről...*

– Nemrégiben fejeztem be egy plasztikaként megformált vegyes anyagú (bronz, kő, ólom, réz) asztali feszületet. És már benne vagyok egy komoly megbízás megvalósításában: Madonna-szobrot készítek Svédországba. Kértem, hogy ne szabjanak határidőt, hogy elmélyedhesek a témában. Középkori szimbólumrendszer alapján ábrázolom – valamivel kisebb mint életnagyságban – Máriát, amint köpenye alá gyűjti a hozzá fohászolókat. Ez faszobor lesz. Mindig vonzódtam a fához is, különösen munkásságom elején dolgoztam sokat ezzel az anyaggal, amely a lélekből fakadt érzelmeket, gondolatokat bensőségesen, organikus jelleggel képes visszaadni...

Várostitörténeti párhuzamok

Gyöngyös, Rimaszombat, Szécsény

KOVÁCS TIBOR

Idén nyáron a Kárpát-medencei történelemtanár tábornak ismét Gyöngyös adott otthont július 16. és 21. között. Az előadások a *Visegrádtól Visegrádig* című témakörre összpontosítottak. Az a szokásos – lassan már kollégaként számon tartott – 120–140 érdeklődő Pannonhalma és Mátrafüred után ide is eljött. Előadások, beszélgetések, ahogy azt immár tizennégy éve megszoktuk. Gyöngyös is jó választás volt. A helyszín a Károly Róbert Főiskola pazar diákszallója. Minden stílszerű.

Halzl József, a Rákóczi Szövetség elnöke nyitja meg a tábort, Magda Sándor rektor üdvözlöi a Kárpát-medence közeli és távoli szegletéből érkezett tanárokat. Az első napon Molnár Imre történész, diplomata Esterházy János életpályáját mutatja be magyarul majd lengyelül. Este borbemutató és borkóstoló a gyöngyösi Borpalota jóvoltából. Másnap Németh Zsolt külügyi államtitkár, majd Takaró Mihály irodalomtörténész következik.

A történelemtanár tábor résztvevői a várost is a történelemtanár szemével nézik, de aki Rimaszombatból – a valamikori Gömör-Kishont vármegye székhelyéből – érkezik, az kifejezetten a „párhuzamokat” keresi a két város között, hiszen ismert a városi jogok adományozásának egyidejű volta.

Csak néhány gondolatfragmentum: az Anjou-kor, a visegrádi egyezmény is gondolkodásra ad alkalmat, miután meghallgatjuk Rácz Györgynek a visegrádi királytalálkozó háttéréről, és C. Tóth Norbertnek Luxemburgi Zsigmond politikájáról szóló előadását.

Megismerjük a legendát: Gyöngyösön az mondás járja, hogy Gyöngyös „az a hely, ahol a Nap és a Hegy összeér” – a megfáradt Nap a Mátrába tér

megpihenni. Gyöngyös a „Mátra kapuja”. De milyen út vezet a kapuhoz?

Anonymust olvasván megtudjuk, hogy a honfoglalás idején a Mátra vidékét Ed és Edömér vezetésével a kabarok szállták meg. A vezérek leszármazottja volt Aba Sámuel, aki 1041–1044 között a királyi koronát is viselte. Az Aba nemzetség lett a birtokosa a Mátraaljának. Anonymus szerint a Mátra előteréből, a Zagyva menti Pásztórol indulnak észak felé Szovárd, Kadosa és Huba vezérek, majd a Hangony mentén haladva a Sajónál érik el Gömörvárt. Kérdés, hogy állt-e már ekkor Gömör vára? Gömör várától (a mai Sajógömörtől) nem messze vannak Abafala és Hubó kisközségek.

Talán a Hangony torkolatánál nyugat felé fordulnak a honfoglalók – Nógrád felé. A történelemtanár fejében – a konferenciáról hazafelé autózva Salgótarjánon keresztül – ezek a gondolatok (is) járnak.

A történetírás sokáig azt hirdette, hogy Gömör vármegye Szent István uralkodása alatt jött létre. Az újabb elemzések szerint Könyves Kálmán idejében alakulhatott ki Gömör, melynek központi területe a Sajó folyó lehetett Pelsőctől Putnokig. Az életet a borsodi megyésispán irányíthatta, az egri püspök pedig a templomokat építtethette. A Gömör kifejezés a törökös „kümür” szóból származhat. Az első ispán neve rejtőzhet a szó mögött? Ezt a műhelytitokszagú megközelítést, szemléletet Zsoldos Attila is megerősíti az Árpád-korról szóló előadásában. Gömör megye része lesz idővel a pelsőci uradalom és a Vág folyó mellett kialakult bolondóci várispánság szórványbirtokát képező Mátraalja is (sic). Gömör és a Mátra.

Az utazás most nem a szokványos füleki útszakasz, hanem Gyöngyösről Salgótarját érintve Cereden és Tajtin keresztül a Medvesalja, Balogfala, majd Rimaszombat. Salgótarjánban Báthory szobra mellett elhaladva jut eszembe Oborni Teréz nagyszerű előadása Báthory Istvánról. A lengyel-magyar közös történelem egy szelete. Ehhez kapcsolódóan Kónya Péter eperjesi rektorhelyettes elemzése is felsejlik.

Cered és Tajti között már nincs (politikai) határ. A Mátra északi előhegyeként ismert tájegység – igazi kanyargós hegyiút vezet Ceredből Tarjánba – neve a „meddő”, „medes” szóból származhat. Nem valószínű, hogy a medvéhez köze lehet. Azok errefelé nem járnak. A táj vulkanikus eredetű, vízszegény, száraz, terméketlen – meddő? Ide vezethető vissza a szó jelentése?

Itt ered a Gortva, aminek vidékén a lakosság (kabar, palóc?) határőrfeladatokat láthatott el. Ezen a tájon épül Salgó, Somoskő, Ajnácskő, Várgede és Kapla vára Serkében. Ajnácskő és Várgede között van a történelemtanár szülőfaluja: Balogfala. A faluban sok a Balog család.

A Gortva Felednél, a serkei Kapla vár alatt csatlakozik az északról érkező Rimába, ami majd a Sajóba viszi a vizét. A Rima folyó középső és felső folyása Gömör kialakítása után is a korábban kialakult Hont megye

része volt. A párhuzamosan kialakult Nógrád és Zólyom vármegye azonban elválasztotta ezt a területet Honttól. Ezért lett a Rima folyó völgye Kishont, Kis-Hont, amit majd Gömörrel egyesítve Gömör–Kishont megye néven ismer a 19. századtól a magyar történelem, aminek a központja majd csak 1883-tól Rimaszombat.

Gömör birtoktörténeti múltja talán a türingiai származású Balogokkal kezdődik. Talán egy Altman nevű lovag a Balogok őse, ha hihetünk Kézai Simonnak. Ebből a nemzetségből származik a Szécsi / Széchy / család, majd a Koháryak, a Coburgok, az Ákosok nemzetségeből származó Bebek és Csetneki családok is megjelennek birtokosokként a térségben. Királyi adományként kap birtokot Gömörben a Ráthold nemzetség (a Gortva mentén és Putnok vidékén), a Kacsics és a Zách nemzetségek Nógrádban. Az esztergomi érsek a Rima torkolatánál, a kalocsai érsek a Rima középső és felső folyásánál. A vidéken aranyat is bányászhattak (Rimabánya neve erre utalhat), s ez a nemesfém az egyház számára is értéket jelentett.

Rimaszombat (akkoriban Zumbothel – Szombathely) már I. Géza idején szombati vásárnapokat tarthatott, 1268-ban pedig István kalocsai és bácsi érsek a városban kiállított oklevelében szabadságjogokkal szerencsételteti a Rima menti aranybányák dolgozóit–vendégeket, hospeseket. Rimaszombat nevét 1271-ben írják először oklevélen Rymoa Zumbota alakban.

Gyöngyös (Gungus) nevét oklevélben először 1261-ben írják le, utánaéztünk. Gyöngyös Árpád-kori földesurai, a Csobánkák (Csák Máté híveként), pártütés miatt elvesztették birtokaikat. Gyöngyöst a rozgonyi csatában a király oldalán harcoló, Szécsényből származó, Kacsics nemzetségbeli Farkas Tamás kapta meg. Farkas Tamás apja az Árpád korban főispán, 1298-ban a királynő főpohárnoka, a Szécsényi család őse. Tamás erdélyi vajda, három vár várnagya, nyolc megye ispánja, királynői tárnokmester, majd 1349-53 között országbíró. Ő kért és kapott 1334. május 5-én a Visegrádon kelt kiváltságlevél értelmében Szécsény, Gyöngyös és Rimaszombat birtokközpontjai részére városi kiváltságokat – miket akkoriban Buda élvezett – a királytól, I. Anjou Károlytól (Károly Róbert, Caroberto).

Szécsényi Tamás (Károly Róbert sógora) emlékét állítólag még a 19. századi néphagyomány is őrzi. Rima menti uradalmán kívül bírja Ajnácsköt is és más közeli várakat. Károly Róbert engedélyt ad Rimaszombat számára, hogy falakat és tornyokat emeljen.

Az érdekesség még csak most jön: 1334. június 24-én, Keresztelő Szent János napján a király megerősíti a Jáнки László kalocsai érsek és Szécsényi Tamás erdélyi vajda, szolnoki ispán, valamint fiai, Konya Miklós királynéi étekfogó, és Mihály pozsonyi prépost közti birtokcserét. Tehát a kalocsai érsek elcserélte Rima menti uradalmát, köztük Rimaszombatot

(Rymazumbata) és más környékbeli falvakat. fel. Vajon miért? A Rima menti aranyakért? Nyomozni kéne. Mindenesetre 1335 novemberében Szécsényi Tamás erdélyi vajda és szolnoki ispán kérésére Károly Róbert megerősíti a Rimaszombatnak adományozott kiváltságlevelet. Ezekre a „megerősítésekre” szükség volt akkoriban, mert a személyi változások más meglátásokat is hoznak. Adatunk van arról, hogy 1357-ig többször próbálta a későbbi kalocsai érsek, Kaboli László visszaszerezni Rimaszombatot és a Rima menti uradalmat – sikertelenül, pedig még a Szentszék segítségét is kérte.

A Szécsényiek Gyöngyösre kiterjedő birtoklása 1419-ben szűnt meg. Ezt követően a Rozgonyiak, Guthi Országok, Losoncziak jelentek meg birtokosként.

Rimaszombatban 1411-ből találunk birtokmegosztásra adatot. A város fele-fele részben Szécsényi Tamás unokáinak, a Konyának (Kónya?) nevezett Miklós fiainak, a királyi ajtónálló tisztségét ellátó Simonnak és – a nagyapjához hasonlóan erdélyi vajda tisztségét betöltő – Franknak adatik. Szécsényi Tamás 1353-ban halt meg. Kora kivételes személyisége lehetett.

Ha az emlékezetem nem csal, Gyöngyösön utcát neveztek el róla. Rimaszombat hálátlan vele szemben. Sem utca, sem más nem emlékezik róla. Egy szlovák mesegyűjtő megtalálta alakját Velky Secen („Nagy Szécsény”) formában, szabad fordításban a *Tizenkét holdacska* című mesében, mely alak az időnek is ura lehet. Csak akkor az ura is az időnek ez a három városnak privilégiumokat kiharcoló főúr, ha emlékezünk rá.

Vizont Rimaszombat hálátlan Károly Róberttel szemben is. Nincs kultusza, sem szobra a városban. Gyöngyösön – láttam – kettő is van. Az egyiket a Károly Róbert Főiskola előtt közelről is megnézhettem.

Az emlékezést – az „összehasonlítósdit” – még lehetne folytatni.

A zsinagógával, ami Rimaszombatban már nincs meg (egy emléktábla jelzi, hogy volt), Gyöngyösön pedig impozáns épület, a Három Rózsával, ami viszont újraéledt más alakban Rimaszombatban.

Görgey mindkét városban szállásolt 1849-ben.

Az Anjou-kor lehelete viszont hiányzik a hajdani Gömör–Kishonti megyeszékhelyből, a városalapítók tisztelete is, pedig azt tartják, hogy itt is „ragyogott a gótika”. Évszázados adósság. Talán valamikor ...

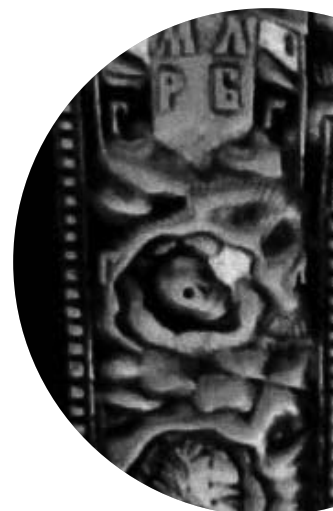
(„...valamikor...” – mondta a *Volt egyszer egy Vadnyugat* Harmonikása a film végén, ugrik az egysejtekre a szó a leírás után.)

Az utazó megérkezik Rimaszombatba, a Fő térre, a Három Rózsa elé, ahol egy finom kávé lehet inni. Nemrég még Gyöngyös Fő terén, a valamikori Három Rózsa kávéház előtt parkolt.

És Bogár László, Tókéczki László, Gyurgyík László, Raffay Ernő előadását, és még jó néhány remek előadást nem is említettünk...

„Minden bajban védelmező”

SHAH GABRIELLA

A 2012-es Múzeumok Éjszakáján nyílt meg a *Minden bajban védelmező – orosz fémikonok a 18-20. századból* című kiállítás Balassagyarmaton, a Palóc Múzeumban. A kiállítás főrendezője Dr. Voigt Vilmos, az ELTE Néprajzi tanszékének tanszékvezetője, első állomása pedig a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban volt. „Az orosz fémikonokra mintegy két évtizeddel ezelőtt figyelt fel [...] a muzeológia.”¹ 2005-ben a moszkvai Rubljov Múzeum tudományos munkatársainak közreműködésével Dr. Ruzsa György művészettörténész rendezte meg az Iparművészeti Múzeumban a világ eddigi legnagyobb orosz fémikon kiállítását.² 2008-ban Szentendrén nyílt tárlat, ahol közel száz műalkotást állítottak ki a Magyar Nemzeti Múzeum, az esztergomi Keresztény Múzeum és az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből. Ebbe a sorba méltó módon illeszkedett a veszprémi és a balassagyarmati kiállítás is, melyeknek anyaga magángyűjteményből származik.

Talán a világ egyetlen országában sem bír olyan jelentőséggel az ikonfestészet, mint Oroszországban. Az ikonok az orosz nép mindennapjaiban jelen voltak. A fára festett ikonokon kívül a vörös- és sárgarézből vagy bronzból készült ikonok is igen népszerűek voltak Oroszországban, különösen a 17. századtól kezdve. Különböző formában és méretben öntötték őket. „A fémikonok kisméretű, hordozható fémreliefek, amelyek diptichon vagy triptichon formában is elterjedtek s már a bizánci kultúrában is használták azokat.”³

A tárlat a kiállított fémikonok mellett rövid áttekintést nyújtott az orosz egyháztörténetről, a fémikonok történetéről, és a legjelentősebb öntőműhelyekről. Oroszország (Rusz) számára a kereszténységet 988-ban Szent Vlagyimir Szvjatoszlav herceg vette fel, ezt követően indult meg a lakosság tömeges megkeresztelkedése. Vlagyimir szinte mindenben bizánci példákat követett: a templomok berendezésében, a kegytárgyak használatát illetően és az ikonok tiszteletében is. A Kijevi Ruszba Bizáncból már a 9. században uralkodói ajándékként érkeztek az első keresztény ikonok. Ez idő tájt alapították az oroszföldi ikonkészítő műhelyeket is. A Kijev elleni tatár pusztítások miatt a 14. században előbb Vlagyimir városa, majd Moszkva lett az Orosz Egyház központjává. Az ötödik (orosz) patriarchátus teljes önállóságát azonban csak 1593-ban ismerték el. Közben Moszkva mint „harmadik Róma, a hit védelmezője” több népet tett pravoszlávvá. 1551-ben az ún. „százfejezetes (sztoglavi) zsinat” szabályozta a liturgiát és újításokat is bevezetett. A zsinati határozatok alapján az ikonfestés állami szinten is fontossá vált.⁴ Többek között meghatározta, hogy „[a]z ikonfestők fessenek régi példák alapján úgy, ahogy a görögök festettek, úgy, ahogy Andrej Rubljov és más híres ikonfestő festett”.⁵ Még merészebb újító törekvéseket képviselt 1652 és 1667 között Nyikon pátriárka, aki a liturgikus szövegeket és az egyházi szokásokat illetően az eredeti görög mintákhoz igyekezett visszatérni. Be akarta vezetni például a két ujjal való keresztvetést, új helyesírás szerint nyomtatott könyveket. A nagy felzúdulás a „nagy egyházszakadáshoz” (raszkol) vezetett, az „óhitűek” hűségesei maradtak a régi hagyományokhoz, kivonták magukat moszkvai pátriárka intézkedései alól. Az ikonok használatában is a maguk gyakorlatát őrizték meg. Néhány jelentős egyházi központot (mint a Szoloveckij-szigeteken levő kolostort) csak katonai erővel tudta a cár elfoglalni. Az óhitűek Szibériába, a karjalai finnek közé, a Baltikum erdeibe, lengyel földre menekültek. De magukkal vitték vallásgyakorlásuk sajátosságait, és az ehhez szükséges kéziratmásolóikat, fémikon-öntőiket és ezek eszközeit is.⁶ „Ők voltak azok, akik először öntöttek fémikonokat, hiszen ez pontosan megőrzi az ősképet, jobban, mint a kézzel, fára festett – másolt – ikonok. A rézionok a XVIII. század folyamán nagyon elterjedtek a köznép körében, hiszen a gyors előállíthatóság miatt bárkihez eljutott, s az ikon előtti imádkozás így nem csupán a templomokhoz, szentélyekhez kötődő unikum volt, hanem az otthoni, sőt utazás közbeni ájtatosság is lehetséges volt a hordozható, és kevésbé sérülékeny rézionok segítségével. A pravoszláv egyház eleinte ellenezte a fémikonok használatát, de látva a tárgyak népszerűségét, végül házi ájtatosság használatához engedélyezték, csak templomokba nem lehetett bevinni. A nyakba akasztható és sokszor összehajtható fémikonok a családban apáról fiúra öröklődtek, a házban красный угол (szép sarok)

néven külön szobasarkot rendeztek be az ikonoknak.”⁷

A 18. század vége és az egész 19. század az orosz fémikonok művészetének a fénykora. Hihetetlen mennyiségben, egyre szebben kivitelezett ikonok készültek. A műhelyek száma és forgalma is sokszorosára nőtt. Az 1917-es forradalom óriási pusztulást eredményezett az ikonművészetben. Szerencsére az ikonok – minden pusztítás és rablás ellenére is – az ateista kampányokat és a világháborút is nagy számban élték túl. Ezzel is összefüggésben az egyház eldugta a féltett kincseket, az állami gyűjteményekbe viszont páratlan értékű és nagyszámú ikon jutott, és a művészettörténet igazán elfogulatlanul foglalkozott leírásukkal. A Szovjetunió összeomlása körüli években hirtelen sok-sok ikont kínáltak Európa-szerte. Köztük igazi kincseket is. A legutóbbi negyedszázadban az ikonok jelentősége visszatért. Sajnos, ez azzal is járt, hogy a régi minták szinte sokszorosított turisták számára készült példányai jelentek meg. Ma a világ műkereskedelmének egy igen speciális ágazata foglalkozik az orosz ikonokkal. Világszerte vannak csodálatos és régi, autentikus példányok és olcsó bővlik egyaránt.⁸

„A fémikonok a magánajtatosság, az áhítat eszközei voltak, főleg az »óhitű« pravoszlávok használták: éjjel-nappal a testükön viselték, naponta többször is csókolgatták, simogatták, ünnepek előtt tisztogatták. »Bronzba foglalt imák«-nak is nevezték, mert a készítője elmélkedés közben hozta létre alkotásait, bizonyos kánoni előírásoknak megfelelően. A hívő ember ezért nem tett különbséget az ábrázolás és az ábrázolt között, számára az ikon ugyanazt jelentette, mint a Bibliában a kinyilatkoztatott szó.”⁹

A balassagyarmati kiállításon külön csoportban mutatták be a nagy, díszes keresztek, a kis nyakba akasztható keresztek, az Istenanyját és az év jelentős ünnepeit ábrázoló ikonokat. Ezen kívül külön vitrinben láthatóak az ún. „legkedveltebb fémikonok”. A négy részből álló fémikonok, a tetraptichonok az Istenszülő és Jézus életét, a Mária-ünnepeket és az egyházi év fordulóit ábrázolják. „A háromrészes ikonok, a triptichonok közül a nagyobbak ihletett portrék, a kisebbek evangéliumi eseményeket jelenítenek meg.”¹⁰ Az ilyen tetraptichonok a 19. században érték el virágkorukat, egyre szebb, több zománcszínnel díszítették, és minden jelentősebb öntőműhelyben készítették. A kiállításon megtekinthető volt „egy kicsi, nyakba akasztható keresztekkel álló sorozat, amelyek tulajdonosainak egykor legszemélyesebb tárgyaik voltak”¹¹. A fémikonok témái igen változatosak: az említett ábrázolásokon kívül megtalálhatók az Istenszülő minden fájdalmasok öröme típus, a Tyihvini Istenszülő ikon, Szent György és Szent Demeter ikonok illetve Szent Miklós-ábrázolások.

A kiállításból válogatva egy-két jelentősebb ikonábrázolást mutatok be. A kiállításban túlnyomó többségben keresztábrázolásokat látunk. Ezek

több változatban készültek, de mindig követték a vallás által meghatározott ikonográfiai mintákat. A *nyolcvégű kereszt* Krisztust ábrázolja a keresztfán. Ennek a tetején felhők fölött az Atyaisten. A kereszt felett Gábrriel arkangyal, illetve Mihály arkangyal ábrázolása látható. Krisztus feje körül a glóriában három betű olvasható: ω Ο Η – vagyis: *Az, Aki*. Az angyalok alatt ЦРЪ СЛЫИ – a *Dicsőség cárja*. A keresztfa vízszintes két szárán a Nap arca és a Hold arcának ábrázolása, alattuk a megfelelő felirattal. A felhők mellett a СНЪ БЖИИ (*Isten fia*) felirat áll. Krisztus karjai alatt egy orosz ima olvasható, melynek magyar fordítása a következő: „Kereszted előtt meghódolunk Urunk, és a te szent feltámadásodat dicsérjük...” A kereszt legalján egy sziklás táj, felette egy üregben egy koponya, felette két betű: Γ Α azaz глава Адамова – *Ádám feje*. A keresztfa alján, Krisztus lábánál négy betű olvasható: МЛРБ (место лобное рай быст), *az a hely, ahol a megfeszítés volt, paradicsom lesz*. Krisztus keresztre feszítésének a helyszíne a Golgota (arám szó, jelentése: 'koponyák hegye'), Kálvária (a latin calva: 'koponya' szóból), nevét koponyára hasonlító formájáról kapta.¹² A ferde lábtámaszon Jeruzsálem falait és tornyait ábrázolta az ikon készítője. Kétoldalt Krisztus bokái felett a НИ КА, nika, azaz győzelem felirat olvasható. Krisztus lábától felfelé egy lándzsa és egy nád ábrázolása látható a két eszköz kezdőbetűivel. A szépen kidolgozott fémikon a tulajdonosa számára valóban az elmélyedés forrása lehetett. Egy tablón ennek a fémikonnak a hátlapját is láthattuk. Más ikonokat még további ábrázolásokkal bővítettek. A kereszt köré mellékalakokat is helyeztek, Máriát és Jánost, illetve előfordult, hogy Longinust, az egyik századost, aki más katonákkal együtt állt Krisztus keresztjénél, és Pilátus parancsára lándzsájával átdöfte az Úr oldalát. A központi ikon köré nagyobb ünnepek és szentek ábrázolásai is kerülhetett. A 19. századtól Moszkva környékén egyre nagyobb összetett ikonok készültek.

Nagyon szép fémikon a *Krisztus a sírban* ábrázolás. A nyitott sírban álló Krisztust megjelenítő ikonokat nem elbeszélő, hanem szimbolikus ábrázolásnak kell tekinteni. A fára festett ikonoknak is kedvelt témája ez. Ezen a fémikonon Krisztus áll egy kereszt előtt egy díszes szarkofágban. Mögötte Szűz Mária gyengéden fogja fia megkínzott testét. Mária mellett МР ОУ, azaz az Istenanya rövidítése áll. A kereszt vízszintes szárai mellett jobbról és balról az alábbi felirat látható: СНЪ БЖИИ, azaz Isten fia. Feje felett Jézus Krisztus görög betűs rövidítése olvasható: Ι C X C. A halott Krisztus félalakos ábrázolása a bizánci művészetben már a 12. században megjelent. A temetési szertartás előírásainak megfelelően Krisztus kezei keresztbe téve láthatóak. Krisztus fején – más ábrázolásokkal ellentétben – a töviskorona helyett glória van. Ennek az ikonográfiának a neve a nyugati művészetben az imago pietatis, azaz fájdalomképzés.

„A *tetraptichonok* négy táblából álló rézöntvények. A két külső szárnya behajtható, s az egész ikon becsukható, így könnyen magukkal is vihették.

A négy táblának köszönhetően félkör alakban felállítva, középre gyertyát helyezve gyakran használták rögtönzött házi oltárként is, ezért igen népszerű volt ez a típus, főleg az utazók körében.¹³ Az ilyen tetraptichonoknak a 19. században volt a virágkora, egyre szebb, több zománcszínnel díszítették és minden jelentősebb öntőműhelyben készítették. Általában a tizenkét ünnepet ábrázolták rajtuk, melyeknek a sorrendje a következő: balról jobbra Mária élete, Krisztus evilági élete, Krisztus a feltámadás után, a legnevesebb Mária-ikonok tisztelete. Az ikontáblák összezsukása után a harmadik tábla került felülre. Ennek egész felületét gyakran díszítik a Golgota keresztmotívumaival.

A kisebb triptichonok három képmezőt adnak, a diptichonokat pedig általában nyakba függesztve hordták. Ezek rengeteg változatban készültek. A kiállításon látható volt egy nagy, ún. Deészisz triptichon is. Középen Krisztus mint Pantokrator, azaz a Mindenható úr, bal kezében az evangéliumot tartja, másik kezével áldást oszt. A jobboldali táblán remeteöltözetben Keresztelő Szent János látható. A baloldali táblán Mária fátyollal és palástban. A kezében levő tekercs szövege: *Mindenható Úr Isten, Jézus Krisztus Úr, Fiam és Istenem – fordítsad füled mifelénk...* A táblán fölül görög rövidítésekkel: Az Isten Anyja.

A további ikonok szenteket ábrázolnak. Például a pravoszláv egyházban Szent Miklós, Szent Demeter és Szent György személyét valóságos kultusz övezte. A szentek ikonjai mellett kiemelkedőek a különböző típusú Istenanya-ikonográfiák (pl. Tyihvini, Kazanyi Istenanya, illetve az Istenszülo minden fájdalmasok öröme típus).

A kiállításban összesen 265 db fémikon és kereszt volt megtekinthető, amelyet ortodox enteriőr- és egyéb látványelemek színesítettek. Összességében elmondható, hogy a pravoszláv kultúra iránt érdeklődő látogató kellemes élménnyel gazdagodott a tárlat megtekintése után.

Jegyzetek

¹ *Bronzba zárt áhítat. Orosz fémikonok művészete és teológiája* [online]. = http://www.muzeumok.eu/museum/temporary_hu.php?IDT=7032&ID=510.

² Uo.

³ *Minden bajban védelmező. Orosz fémikonok a 18-20. században* [online]. = http://www.vmmuzeum.hu/kiallitas/kamara/ikonok_2011.html.

⁴ Vö. Valerij LEPAHIN: *Sztoglav. Fejezetek az 1551-es orosz orthodox egyházi zsinat határozatainak gyűjteményéből.* (Közzéteszi: Valerij Lepahin) [online]. Aetas, 1998/1. = http://epa.oszk.hu/00800/00861/00008/1998_1_t12.html.

⁵ Uo.

⁶ A kiállítás tablójának szövege alapján (A kiállítást rendezte Dr. Voigt Vilmos).

⁷ MIKLYA LUZSÁNYI Eszter: *Hordozható ájtatosság. A tizenkét ünnep és a négy istenszülo*

ikon [online] = <http://izdusi.blogspot.hu/2012/06/hordozható-ajtatosság.html>.

⁸ A kiállítás tablójának szövege alapján (A kiállítást rendezte Dr. Voigt Vilmos).

⁹ *Minden bajban védelmező. Orosz fémikonok a 18-20. században* [online].

¹⁰ TOLDI Éva: *Minden bajban védelmező ikonok Veszprémben* [online]. Magyar Kurír, 2011. 11. 15. = <http://kurir.katolikus.hu/de/node/37229>.

¹¹ Uo.

¹² Már igen korai idők óta ezen a helyen és környékén végezték ki és temették el az elítélt bűnözőket. A legenda szerint Ádámot azon a helyen temették el a Golgotán, ahová később Jézus keresztfáját is felállították. Ádám halála előtt elküldte fiát, Széthet a Paradicsomba, hogy számára a könyörület olaját megszerezze. Széth el is jutott az Édenkertbe, de mire hazaért, atyja meghalt. A magot elültette atyja sírján, ebből egy fa nőtt, melyből Krisztus keresztfjét ácsolták. Krisztus kiömlő vére jelenti a megváltást, mert ahogy Ádám bűnbeesése minden emberre kárhozatot hozott, úgy Jézus által mindenki kegyelemben részesül. Így a feszület alatti koponya a krisztusi bűnbocsánatra utal.

¹³ MIKLYA LUZSÁNYI Eszter: *Hordozható ajtatosság. A tizenkét ünnep és a négy istenszülő ikon* [online].

Világot építeni

Beszélgetés Valkó Gyulával

KANYÓ EMMA

– *Nem szokványos életút a tiéd. Viszonylag sok területen kipróbáltad magad, mielőtt a festészet, a képzőművészet mellett döntöttél, és letelepedtél egy kis nógrádi faluban, Bánkon.*

– Balassagyarmaton születtem, Bánkon nőttem fel, Salgótarjánban, a Kós Károly Építőipari Műszaki Szakközépiskolában érettségiztem, négy évig voltam kollégista. Ebben az időszakban egyáltalán nem foglalkoztam festéssel, művészettel, persze a szabadkézi rajz, a műszaki rajz, a tervezés kötelező volt, de arra nem gondoltam, hogy ennél többet is lehet. Annyira bátortalan voltam, hogy még egy mesterhez sem mertem elmenni segítséget kérni. Nem vezetett „egyenes út” a képzőművészeti egyetemig: voltam kocsmáros, kimentem dolgozni négy hónapra Olaszországba, biztonsági őr voltam Budapesten a Puskin moziban. Az utóbbi azért volt fontos, mert elmélyülten tudtam készülni a felvételire. Nemcsak azért, mert az időbeosztás ezt lehetővé tette, hanem azért is, mert inspiráló kultúrközeg vett körül, körülöttem mindenki – a büfést és a jegykezelőt is beleértve – művészettel, kultúrával foglalkozott. Huszonhárom éves koromban vettem fel festőművész szakra, mondhatni, ekkor kezdtem „komolyan” festéssel foglalkozni. Az egyetemi évek alatt színházakban dolgoztam, Szatmárnémetiben egy előadás erejéig a jelmeztervezést, díszlettervezést is kipróbáltam, a *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* volt ez a darab. A főiskola után rajzsakkört, rajziskolát működtettem Budapesten, iparművészeti, képzőművészeti felvételire készítettem fel hallgatókat. Ezt követően két nagyobb utazáson, expedíción vettem részt, Szibériában és Mongóliában. Amikor hazajöttem, Budapesten nem találtam a helyem:

hiányoztak a tágas terek, a nomád életmód, a szabadság. Ezért döntöttem úgy, hogy visszaköltözöm Bánkra.

– *Változott a stílusod, az érdeklődésed a hazaköltözés után?*

– Folyamatosan változik, szeretek új dolgokat kipróbálni, nem szeretnék iskolához, irányzathoz vagy akár egy meghatározott elvárásokkal rendelkező galériához kötődni. Sőt tulajdonképpen egy művészeti ág mellett sem tudom elkötelezni magam, alapvetően minden érdekel, ami művészet, és mindent igyekszem elsajátítani. De a kérdésre a válasz: stílusaim vannak, ha szabad így fogalmaznom. Bánkon például a helyi kováccsal kezdtem kísérletezni, kovácsoltvas szobrokat készítettünk. Könyvillusztrációkat is készítettem, Szávai Attila *Mászóka* és *Fészercsend* című prózaköteteihez rajzoltam grafikákat 2007-2008-ban. Mostanában a mozgókép is érdekel: VJ-projektjeim vannak (legutóbb a Bánkitó Fesztiválon vetítettem a koncertek alatt), és saját tervezésű rovarfigurák animációjával kísérletezem. A figurák tulajdonképpen egy-egy jellemvonást, tulajdonságot képviselnek, az az izgalmas számomra, hogy grafikusán hogyan lehet megformálni egy-egy tipikus karaktert. Persze az ilyen típusú kísérletekben az ember mindig önmagát jeleníti meg, valahol minden szituáció, karakter az alkotójáról szól. Számomra új távlatokat jelent a groteszk, az a humor, amire ezek a figurák lehetőséget adnak.

– *A festményeid geometrikus és organikus formákkal dolgoznak, érdekes, hogy mindkét esetben labirintussá állnak össze.*

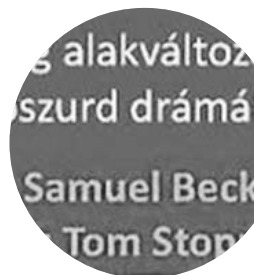
– A képeimet belső utazásnak tekintem, amelyekkel a mikro- és makrokozmikus valóság leképezésére, kitágítására, egymásba fordítására teszek kísérletet. Ezeknek a festményeknek van egy szigorú geometriája, több képsík találkozik, egymásra épülnek, ez több dimenziót teremt ugyanazon térben. Kezdetben valóban az organikus formák felé fordultam, sűrű, átfont mezőket rajzoltam tussal, amelyek szinte befonják, bezárják a szemlélőt. Nyilván valamiképp mindkét kifejezőmód a tudatalatti imaginációja. Az organikus, átszótt világok az elfojtás, az elzárás kifejeződésére világítanak rá, a geometrikus, kitágított „tudatterek” pedig a felszabadulás, az univerzális egyesülés leképezései, legalábbis reményeim szerint. Mivel a korábbi „labirintusjárásban” nem látok továbblépési lehetőséget, ezért gondolom úgy, hogy most megint valami újba kell fogynom. Így, harmincöt évesen úgy érzem, azokat az élményeket, hatásokat, amik értek, most lehet a magam számára esszenciává, valamilyen egységes sűrítménnyé alakítani. Emlékszem, Salgótarjánban Mustó János festőművész (akinek a fia osztálytársam volt), azt mondta nekem egyszer: „Tudod, milyen nehéz világot építeni?” Fogalmam sem volt, miről beszél. Most már érzem a kérdés súlyát, de ezzel együtt a benne rejlő lehetőséget is.

Az angol nyelvű abszurd színház eleven öröksége

Nyusztay Iván:

*Az önazonosság alakváltozásai az
abszurd drámában: Samuel Beckett,
Harold Pinter és Tom Stoppard*

KURDI MÁRIA

Nyusztay Iván már pályája elején hozzájárult a nemzetközi drámairodalom kutatásához, amikor *Myth, Telos, Identity: the Tragic Schema in Greek and Shakespearean Drama* címmel a Leuveni Katolikus Egyetemen megvédett doktori disszertációjának átdolgozott változatát a Rodopi Kiadónál 2002-ben megjelentette. Az itt ismertetendő monográfiát tárgyalva mindenekelőtt le kell szögezni, hogy megírásával Nyusztay Iván sok tekintetben hiánypótló munkát végzett. A címben szereplő három kiemelkedő drámaíró munkásságának és változatos dramaturgiájának hazai kutatása ugyanis meglehetősen hiányos; nemzetközi jelentőségükhöz, világszínpadi jelenlétükhöz képest monográfia alig, de tanulmány és konferencia előadás is csak kis számban születik róluk. Célkitűzéséhez, az önazonosság alakváltozásainak vizsgálatához Nyusztay arányos szerkezetet alakított ki, melyben az abszurd drámáról általában szóló, az elemzések keretét nyújtó első fejezet viszonylag hosszú, majd a II-VIII. fejezet a drámaírói életművek egyes, az átfogó szempontból többnyire releváns jelenségeire, illetve egymással párbeszédbe állítható darabjaira és koronként azok kontextusára összpontosít. A szerkezet jól működik annyiban is, hogy a három szerző életművén belül a kontinuitás és a változások dialektikáját láttatni engedi.

A drámai korpusz összefüggéseiben való tájékozódást emellett nagyban segíti, hogy az egyes fejezetek között megfelelő átmenetet teremt a szerző, például az utolsó Beckett-ről szóló fejezet végén, az *Altatódal* kapcsán a főszereplő saját alteritásával néz szembe, írja Nyusztay, majd az ezután következő, Pintert tárgyaló fejezetekben a Másik lehetséges variáltsága válik központi kérdéssé.

Nyusztay elemzéseinek stratégiáját általában kellő filozófiai és elméleti alapozás jellemzi, miközben a nyelv és a szimbólumok, továbbá, főként a kevésbé ismert darabok esetében, a cselekmény bizonyos részleteire is kitér a könyv írója, ezáltal hozva őket közelebb az olvasóhoz. Bár a szerző sokat hivatkozik a kiterjedt szakirodalomban megjelenő eredményekre, számos helyen eredeti gondolatokat közöl, illetve az olvasottakat alkotó módon fejleszti tovább. Külön megemlíthetjük, hogy Beckett és Pinter ontológiai problémákra épülő drámáinak értelmezésében Heidegger és Lévinas gondolatrendszerének egyes elemeit többszörös haszonnal alkalmazza Nyusztay. Kellően alátámasztva állapítja meg például, hogy Beckett *Ó, azok a szép napok!* című, a narráció és a vizualitás eszközeit egyaránt kiaknázó drámája a világban-benne-létet nemcsak megjeleníti, hanem egyúttal parodizálja is. Hasonlóan újszerű, ahogyan Lévinasnak a Másikra vonatkozó etikai tételeit a legnagyobb Pinter-drámák (*Születésnap, A gondnok, Senkiföldje*) szereplő-konstrukcióival ütközteti, és az utóbbiakon keresztül kritizálja, illetve árnyalja. Ezáltal filozófiát és drámaírást állít Nyusztay termékeny dialógusba egymással.

A könyv további érdeme, hogy az abszurdról írva nem a szokványosan ismertetett jegyeket foglalja össze, és nem merül el a korabeli viták sorolásában és kommentálásában. Ehelyett szükségesnek tartja megvizsgálni a drámatörténeti előzményeket és azokkal szoros összefüggésben a filozófiai háttérrel, részletesen hivatkozva Camus-re. A szerző tisztázni próbálja az abszurd és más minőségek és fogalmak (például groteszk, paródia) közötti viszonyt is, hogy vizsgálódása határait megfelelően kijelölje. Két kérdés merül fel azonban itt a fejezet olvasója számára, amelyek többé-kevésbé a munka egészére is vonatkoznak. Először is az, hogy bár az abszurd előzményeként bőven esik szó az antik és shakespeare-i drámáról (módot adva arra, hogy a szerző korábbi kutatásai eredményeit az újabb diskurzusba integrálja), annál kevesebb a szimbolista és az avantgarde színházról. Mikor Nyusztay arról ír, milyen jól mutatják Stoppard művei, hogy a hold „népszerű kelléke az abszurd drámának” (150. o.), az olvasónak óhatatlanul eszébe jut a hold színváltozásaival operáló *Salomé*, Wilde darabja, és több drámaíró a 20. század elejéről, közöttük O’Neill. A másik kérdés ebben az összefüggésben úgy szólhat, hogy lehet-e abszurd drámaíróként bemutatni Stoppardot? Meglepő, és a kategória szokatlan mértékű kiszélesítésére vall, hogy

mindhárom szerző művészetének egészét az „abszurd” dráma címkéje alatt vizsgálja Nyusztay Iván. Korai drámáikkal kapcsolatban ez a besorolás természetesen jól megállja a helyét, hiszen világosan kimutathatók bennük az abszurd színház jegyei, de a későbbi, az 1970-es évek után született műveket inkább a posztmodern színházi fejleményekhez való viszonyukat nézve vizsgálják. Az utóbbiakra csak utal a szerző, pedig kultúrtörténeti vonatkozásaik és sajátos komikumuk miatt Stoppard késői darabjai a posztmodern színház jellegzetes példái, és nehezen tűrik az abszurdba történő besorolást. Talán azért is sikerült a könyv Stoppardról szóló része jóval rövidebbre és vázlatosabbra, mint a Beckettről szóló fejezetek sora, mert a szerző érezte, hogy a Stoppard-művek vizsgálatához a kiindulópont újragondolására lenne szükség. „Az abszurdtól a posztmodernig” lehetne a fókusz aktuális módosításának, egyúttal bővítésének iránya.

Nyusztay Iván a könyv átfogó szempontját, az önazonosság alakváltozásainak ábrázolását érvényesítve jó érzékkel választ ki a három szerzőtől reprezentatív műveket, és dicséretesen kerüli, hogy a már túl sokat elemzett szövegeket újra górcső alá vegye. Következésképpen nem ír külön elemzést a *Godot*-ról, bár ez a korszaknyitó dráma, érthetően, végig referenciapontként kísért szövegében, Pinterrel kapcsolatban is. „Az én minimuma Samuel Beckett kései darabjaiban” című fejezet nálunk ritkán játszott és a kritikában alig vizsgált darabokkal az önkifejezés kísérleteit és azok sikerének lehetetlenségét megszólítva foglalkozik. Közéjük kíváncsokra, de nem kerül rá sor, az *Ohio Impromptu* is, amelyben az én megkettőzve jelenik meg. Pinternél az alteritáshoz való viszony szempontjából a *Régi idők* elemzésére szánhatott volna még néhány oldalt a szerző, esetleg más művek kihagyásával. Stoppard drámái között *A szerelem mint találmány* szintén megkettőzi a főszereplő alakját, jelezve ezzel önazonosságának dualitásait, ám erre a központi téma szempontjából oly lényeges (és nálunk nemigen ismert) darabra csak mintegy másfél oldal jut a könyvben. Igaz, itt már távol vagyunk az abszurdtól, bár öröksége kétségkívül tovább kísért, Ruby Cohn szavai szerint az abszurd itt van körülöttünk (ld. az Enoch Brater által szerkesztett *Around the Absurd* című, 1991-es tanulmánykötet bevezetőjét – az itt közölt tanulmányok egyébként sokrétűen támasztják alá avantgarde és abszurd kapcsolatát). Nyusztay Iván könyve sok művet idéz meg, és gondolatgazdag elemzései számos irányba mutatnak, de időnként éppen amiatt kelt hiányérzetet, hogy az önazonosság alakváltozásai vizsgálatának fő vonaláról ahhoz képest mellékvágányokra tér. Így heterogénebbé válik a szöveg, és jobban kiütözik, hogy néhány hasonlóan fontos aspektusról nincs szó benne.

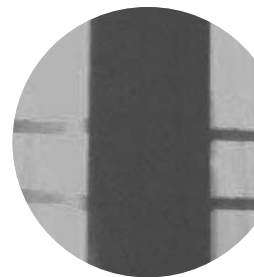
Nyusztay Iván könyve elméletileg többé-kevésbé jól beágyazott elemzéseket nyújt, amelyek hasznosítható eredményekkel gazdagítják

mind az abszurd drámát, mind a kiválasztott drámaírók életművét vallató tudományos kutatást. Kétségkívül ajánlatos lett volna a szerzőnek a művek teátrális vonatkozásaira nagyobb hangsúlyt fektetnie, tekintettel a művek (nálunk is tapasztalható) intenzív színpadi életére. Összességében azonban elmondható, hogy komplex megközelítései folytán a munka számos új ismerettel és drámatörténetileg jelentős összefüggés feltárásával gazdagítja az olvasót és színházlátogatót, miközben támpontot ad további vizsgálódásokhoz.

(Budapest, L'Harmattan, 2010)

Himnusz a Kölcsönvett Szavakhoz

Nyerges Gábor Ádám: *Számvetésforgó*

SZENDI NÓRA

Sokrétű, izgalmas lírai portré bontakozik ki a *Számvetésforgó* lapjain. Első olvasásra olyan bőségesen áradó, annyiféle szálon fut, hogy nem is igazán rendeződik kötetné a szemünk előtt. A kezdő- és a záródarabok keretet adó elhelyezéséből azonban mindjárt sejtjük, hogy tudatos szerkesztésről van szó.

A kötetet felütve két kurta mottóba botlunk, melyek mintegy a hagyomány folytonosságára hívják fel a figyelmünket. Ezt nyomatékosítja az *Énvokáció*, mely egyrészt megteremti a versek karakteres szubjektumát, másrészt jelzi, hogy ez az egyediségre számot tartó én egyúttal a hagyomány által meghatározottnak is tekinti magát. Ez a meghatározottság azonban problematikus: hol olvadnak át a költőelődök hangjai lírai hősünk hangjába – meddig tart a tradíció, és honnan kezdődik a *saját*? Egyáltalán: van-e kedvük a kánonba befogadott, az életből már kizárt szerzőknek előtápaszkodni mély álmukból holmi „szemüveges bikfic” kedvéért?

A tarka kötet tehát több szempontból is számvetés: szó sincs róla, hogy a fiatal szerző a sokat rímelt, harcedzett költő szerepében tetszelegne. Ellenkezőleg: szavakat keres – kölcsönöz, „szavából szavadzott baráttól”, popslágerből, klasszikusoktól –, melyekből összetapasztgathatja lírai énjét, hogy aztán kétkedéseivel, önreflexióival kissé vissza is szívja magát. Ha számot vetünk, túllépünk, továbbállunk: ám ez a számvetés egyúttal forgandó is, akár

a szerencse, s meglehet, a szubjektum csak körben karikázik, de „valójában nem mozog” (*Filozófiai értelem*), képtelen túlevickélni önmagán. S éppen ilyen ambivalens az elődökhöz, elsősorban Orbán Ottóhoz fűződő viszonya. A *Levél egy idősebb pályatárshoz – helyett* című ciklusban a szubjektum hol elfogódott suttogással, máskor „megzavarodott vekker”-ként költögeti holt pályatársát, egyetemi óráról és halálból lógva diskurálnak, dohányoznak, vagy épp nekikeseredve marakodnak a stafétaboton. A hagyomány nem feltétlenül oltalmazó anyaméh, ahol a zsenge költő – ülepén tojásbéjjal – biztonságban erősödhet, bontakozhat. Egyúttal legyőzendő rivális, ellenfél, teher a kölcsönzött szavakon.

S ha segítik is a költőt e talált, kapott, zsákmányolt kincsek, vajon nem minddel csak önmagát tükrözi, sokszorozza meg? Éppen úgy, mint amikor a konditermek együgyű hősének szavaival tapogatja le a szerelem kibeszélhetetlenségének érzését (*Amit mondani nem szabad*), nőként szólal meg (*Himnusz a Szerzőhöz, Müzli*), vagy valahonnan az emberi idők vége tájáról, minimalista nyelvezettel, robothatagon recseg a szerelemről (*te 1 jo* – érdemes utána bogarászni a Youtube-on a vers [személyes kedvencem a kötetből] hangzó változatának is, a szerző előadásában). Ám e szerepek és beszédmódok nem pusztán eszközei a szubjektum önkifejezésének. Az én a másiktól, az idegenből építkezik: „amit még jelentesz / magadnak benne láthatod”. (*Rötúr*) Így pedig arra kényszerül, hogy magáról nyilatkozván eltávolodjon magától.

„valaki helyetted magadabb
mert minél jobban kell minél szebb
annál messzebb mennél magadtól
tudva hogy másnál a tiédebb”

(*Messzebb magadtól*)

Egyszerre foglya és irányítója foltvarrott nyelvének, mely a belsőt mindig valami külsővel igyekszik kifejezni. Mert az én valódi nyelve „szünet és szóköz nélkül” locsogna, s kivetné magából a szavakat, e kétes hitelű vendégeket (*Ha én nyelv lennék...*).

Változatos formákat találnak maguknak a kötet témái, melyek nem rendeződnek ciklusokba, hanem szigetekként, szigetcsoportokként emelkednek ki azok medreiből. Így – leszámítva az Orbán Ottóról/-nak szóló ciklust – a versgyűjtemény kisebb egységei nem egy-egy jól körülhatárolható témát töltögetnek ki szövegeikkel, csupán gyakoriságokról beszélhetünk. Ráadásul a mottók, a sajátos műfaji besorolások és mindazon apróbetűs

instrukciók, melyek a versek címei alatt találhatóak, egymástól távol eső szövegeket kapcsolnak össze.

Bár a nyelvezet mindvégig megőrzi költői allúziókban és populáris alkotásokra, köznyelvi fordulatokra, frázisokra való rájátszásban gazdag jellegét, mégis úgy tűnik, inkább a kötet első felében találjuk a költői hagyományokba bújó, azokat feszegető, tovább örökíthetőségüket megkérdőjelező verseket, míg a vége felé haladva, Orbán költögetését követően a környezetével összegabalyodó én külső-belső életének látletét kapjuk. A megidézéssel, a vendégszövegek beemelásával ezek a versek egyúttal messzebb is sodródnak a megidézettektől. Míg a 3. ciklusban a szubjektum Petőfi bőrébe bújik, hagyva, hogy a költő maga mondja el (művei) múltját és jövőjét illető kétségeit, addig a 7. ciklus *Csajaim* című darabjában a kezdő sorok játékosan passzolják át az olvasónak Petőfit, s imígyen meg is válva tőle, a versszak további részét a szubjektum saját versbeszéde tölti ki.

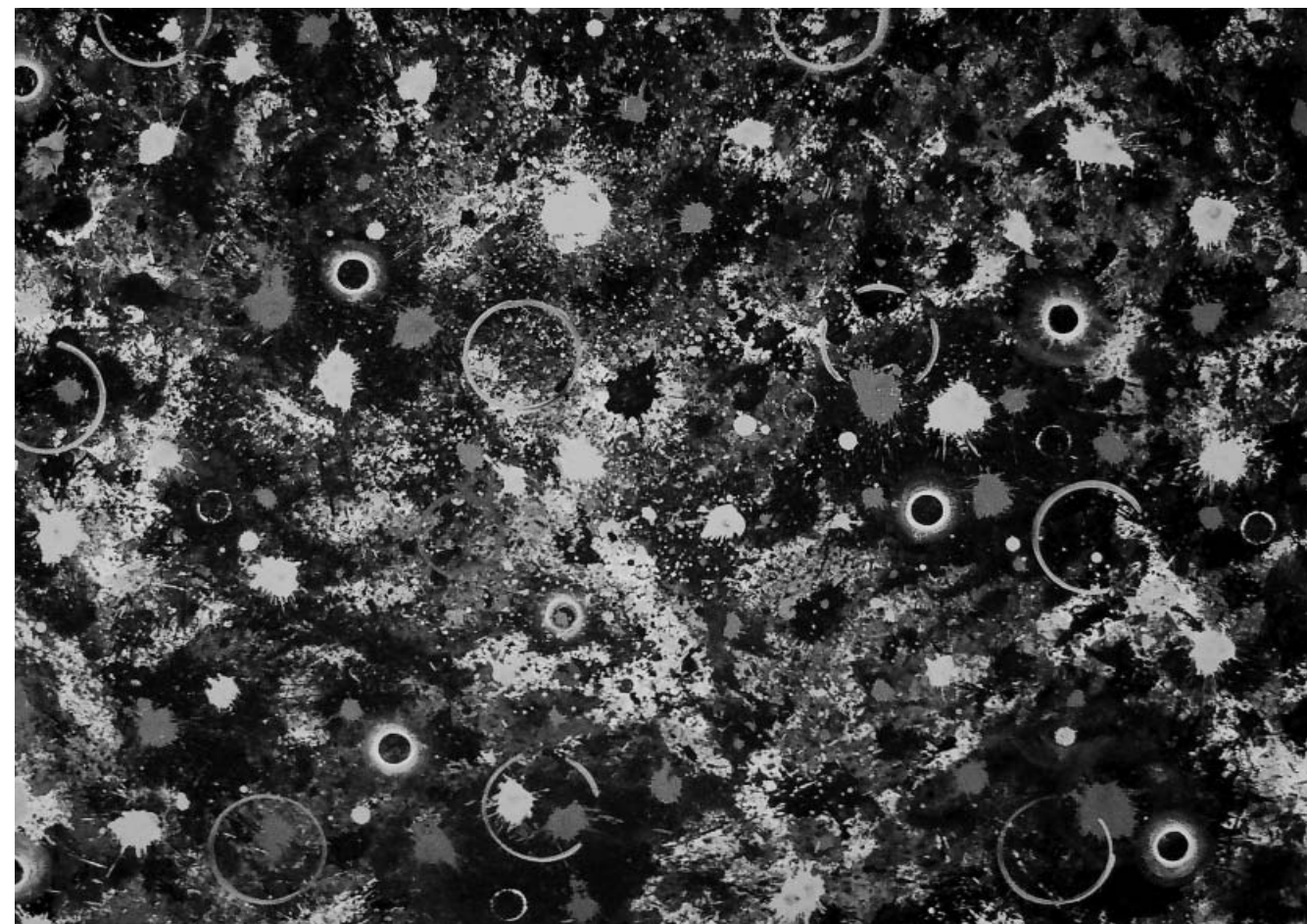
Ez a kötet végére túlsúlyba kerülő, áthajlásokkal sűrűn tördelt nyelv elsősorban a hiány légüres terében lebegő én esendőségéről készít karcolatokat: „reszketnek számban szavaim / és megint elhagyom a névelőt / ha rád gondolok verseket / körmölve köröttem a délelőtt” (*Egy Menzel-jelenetre*). Visszatérő téma az önkínzó, elméletben megrekedt, feltételes módú szerelem: a kifejezhetőség és a szavakból valósággá válthatóság kudarca. Akad vers, például a *Tenger* című, amelyben kissé túlírtnak vélem ezt a gondolatot; de ha olykor úgy is éreznénk, hogy az önreflexió kezdi megfeküdni a gyomrunkat, egy-egy váratlan szöveg siet a segítségünkre az irónia szódabikarbónájával. A soha el nem következés örökös mínusztartományából koppannak egyre-másra a *melléüetések* ciklus darabjai, míg a *Mégis meddig* című vers le nem teremti lírai hősünket nyavalygásaiért – hogy aztán a következő hét oldalon ismét a másik hiánya vájta mederben bolyonghassunk.

Lassan kezdjük már érteni, hogy bármily dús is a kötet témáinak, formáinak, stílusregisztereinek anyaga, azért mégiscsak több benne az üres hely, a bizonytalanság, a majdnemség, mint azt első olvasásra, a bőség zavarától tartva hihettük.

A *Számvetésforgó* végére érve konstatáljuk, hogy éppen 360 fokot tettünk meg olvasás közben. Hogyan? Tehát tényleg egy lépéssel sem haladtunk előrébb, megrekedve „az örök cinkos maradásban”? (*lajstromállapot*) Az álmából fölvert, még mindig harapós kedvű Orbán felmentetik a további közreműködés alól, „és visszabújnak vele a sírba a kölcsönvett szavak”. (*Végre valahára elereszti tovább aludni*) De ha netalán attól tartanánk, hogy a kötetből is fonnyadt levelekként hullanak ki egymás után, elavulva, elévülve, aggodalomra semmi okunk. Lenyomatuk ott díszeleg lírai hősünk

portréján – aki „tudja bár nem gondol vele mint nőtte be e sok-sok részlet” / s hogy nem lesz már mód elkezdni mind amit bevégzett”. (*lajstromállapot*) Most egyre távolodik saját farkába harapó kompozíciójától, figyelvén, bár befolyásolni többé nem tudván, mint csukódnak össze lassan a könyvlapok. Mit tehetünk mi? Üssük fel ismét a kötetet, és olvassuk el újra, majd megint – hátulról előre, keresztbe-kasul, vagy a mottók sugalmazásait követve, s ha valamiképp mindig más arcát mutatja nekünk a lezárt(ként beállított) mű, megelégedhetünk: a számvetésforgó működik.

(Budapest, Parnasszus Könyvek, 2012)

Mesemorzsák

Soós Éva: *Csalogató*

NAGY CSILLA

Soós Éva *Csalogató* című, a legkisebbeknek szóló gyerekverskötete kiváló bizonyítéka annak, hogy a Weöres Sándor-féle gyermeklíra hagyománya autentikusan jelen van a mai magyar gyerekirodalomban. Soós Éva játékos, humoros versnyelve és szerethető, esendő figurái (a fehér láma, aki bálba készül, a tíz bogárka, aki házat épít, vagy a „cérnafogta füles gomb”, akit „az öreg kakas zabnak néz”) egy olyan (Gazdag Erzsébet *Meseboltját* is idéző) világba kalauzolják az olvasót (illetve a kötet célközönségét tekintve: a hallgatóságot), amelynek lényege a vers, az irodalom spontán élvezete.

A szövegek gyakran konkrét, életszerű szituációt jelenítenek meg, amelynek részese vagy megfigyelője a gyerek-olvasó: a természeti és a tárgyi világ, amely a sorok között felbukkan, illeszkedik a kisiskolás és óvodáskorú gyerekek világához, az évszakokhoz kapcsolódó jelenségek, a háziállatok és az állatkert lakói, a gombok, könyvek, rajzlapok mind-mind olyan motívumok, amelyek számukra a hétköznapi élet részét képezik. Soós Éva antropomorfizált állatfiguráin vagy természeti jelenségein, életre keltett, animált tárgyain keresztül történeteket, ha úgy tetszik, sorsokat beszél el, amelyek egy része kiegyensúlyozott, megoldott szituációról ad hírt (*A nyéki pék kenyere*), más részük azonban a hős kiszolgáltatottságát helyezi a fókuszba (*Mese a hóemberről*). Bármilyen történetről legyen is szó, a versek beszélője nem értékeli, nem magyaráz – az értelmezést az olvasójára bízta. Soós Éva felfogásában a gyerekvers dinamikus és dialogikus műfaj, amely teret ad a felnőtt és a gyerek közös tevékenységének: a kötetben szereplő párbeszéd formájú mondókák, a tréfás kérdés-felelet szerkezetű, a találós kérdések retorikáját idéző költemények (pl. *Csalogató*, *Felelgetős mondóka*) egyaránt az aktív befogadói tevékenységet segítik elő. Különösen szép példája ennek a *Rajzoló vers*, a közösen rajzolt kép jelen idejű leírása. A vers egyedisége és szerkezeti összetettsége abban rejlik, hogy nemcsak az életre keltett rajz motívumát gondolja újra (lásd Zelk Zoltán *Ákombákom* című versét), hanem a vers szövegét is variábilissá, újraírhatóvá teszi – a

gyereket szó szerint bevonja a versalkotásba, hiszen a versírás folyamatát ebben az esetben a közösen rajzolt kép, a gyermeki vizuális fantázia befolyásolja: „Van víz a kútban, / Van a kútnak kereke, / De vödöröske is kellene, / A kút kávján!... te sem látod? / Én sem látom... / Akkor gyorsan megrajzolom.” (33-34.) A kötet versei azonban a felnőtt olvasó számára is egyfajta otthonosság-érzetet hordoznak. Ennek oka részben az, hogy a versek valóban megidézik a fent említett szerzőket, beszédmódokat (amelyeken jelen recenzió szerzője is szocializálódott), másrészt Soós Éva szövegei termékenyen használják fel, gondolják újra a folklór, a népmesék motívumait is. A *Képek...* című, a ráolvasásokra, varázsmesékre emlékeztető szöveg megszólítottja tulajdonképpen „a legkisebb fiú” alteregójának tekinthető, hiszen a népmesék hőseinek tulajdonságait hordozza, részese mindannak a tapasztalatnak, amit a sárkányölő, táltost szelídítő, égi paszulyra kúszó kiválasztottak átéltek: „Repültél a griffmadárral, / Küzdöttél hét sárkánnyal, / Kézenfogtad az óriást, / Éjjel törpe adott szállást.” (24.)

A *Csalogató* verseire jellemző, hogy a forma (a hangzás és a vizuális megjelenés) ugyanolyan jelentőséggel bír, mint a tartalom. A zeneiség, a rím, a ritmika játékos megoldásai, valamint az egyszerű, párhuzamos mondat- és strófaszerkezetek, a köznapi szókincs, a nyelv erőteljes vizualitása egyaránt elősegítik, hogy az óvodás és kisiskolás gyerekek könnyen memorizálják a verseket. Ám ahhoz, hogy a fenti eredményekkel szembesülhessen az olvasó, első lépésben magával a könyvtárggyal kell kapcsolatba kerülnie. A *Csalogató* verseihez Soós Ádám Levente készített finom, érzékeny illusztrációkat, amelyek harmonikusan illeszkednek Soós Éva beszédmódjához, illetve a világhoz, amit teremt. Időnként kimerevíti a vers egy-egy mozzanatát (a *Csóka a fenyőfán* esetében az utolsó mondat eseményeit vizualizálja), más esetben pedig tovább gondolja, grafikus eszközökkel interpretálja a szöveget. A legérdekesebb kép-szöveg sorozat a *Párbeszéd*, ahol az állatok verbálisan nem felfejthető dialógusához („Kutykurutty? – kérdezte egy béka. / Kutykurutty. – felelt rá egy másik. / Így beszélgettek késő délutánig.” [11.]) sajátos, humoros értelmezést ad a megrajzolt békák, baglyok, egerek, macskák, medvék arckifejezése, testtartása (11-15.).

„Láttál olyan könyvet, / Melyből mese röpött / Ágyad fölé [...]?” (*Képek...*, 24.) Soós Éva verseskötete ilyen könyv: legmegkapóbb tulajdonsága az, hogy (számos hasonló, a kicsiknek szóló kiadvánnyal ellentétben) nem akar didaktikus lenni, nincs másodlagos, rejtett pedagógiai szándéka. Egyszerűen a cselekmény, a hangzás, a versmondás és az ötletes, humoros illusztrációk örömét nyújtja: a *Csalogató* mesemorzsáit bárki felcsipegetheti, hiszen az irodalom szeretete és befogadása bizony nem korhoz kötött.

(Miskolc, Magánkiadás, 2009)

A hanyatlás mámora, avagy borgőzös mítoszok unalomról és haragról

Kálmán Gábor: *Nova*

TURI MÁRTON

Kevés olyan biztos dolog van az életben, mint az, hogy ha egy debütáló szépirodalmi művet taglaló recenzió kerül kezünk ügyébe, úgy abban szinte garantáltan olyan jól bejáratott sablonokra bukkanhatunk, mint „a saját hang keresésének nehézségei”, vagy „a nagy elődök hangsúlyos jelenléte” – a jóhiszemű érdeklődő pedig joggal szörnyülködhet ezeket az unalomig ismert közhelyeket olvasva, amelyeket a kevésbé megengedőbb bírálók sokszor azonnal vizes lepedőként húznak rá a lelkes pályakezdőkre. Kálmán Gábor *Nova* címen tavaly megjelent bemutatkozó kötetéről szólva sajnos magam is rögtön kénytelen vagyok elkövetni a fentebb említett bűnt, vagyis még azelőtt egy megkerülhetetlennek vélt klasszikus árnyékába kényszerülök számúzni a (már önmagában is figyelemre méltó kvalitásokkal bíró) fiatal alkotót, hogy egyáltalán érdemben szóhoz engedném jutni – és ezért úgy hiszem, méltán számíthatok némi plusz büntetésre a pokol gyarló irodalomkritikusok számára kijelölt szekciójában. A harmincadik életévében járó, felvidéki születésű szerző bemutatkozó, valahol a novelláskötet és a (kis)regény határán egyensúlyozó művét lapozgatva ugyanis legtöbbször képtelen voltam attól a kezdeti benyomástól elvonatkoztatni, miszerint *A jó palócok* egy sötétebb tónusú továbbgondolásával van dolgom. Mindezt eleinte persze viszonylag könnyen megmagyaráztam magamnak azzal, hogy a *Nova* anekdotikus elbeszélésmódja és világlátása, amelyben egy fikatív (de kitalált mivolta ellenére is rendkívül életszerűen ható) (cseh) szlovák falu mesés elemekkel színesített helyrajza bontakozik ki, érezhetően közeli rokonságban áll Mikszáth novellisztikájával. Jobban utánagondolva azonban rájöttem, hogy akaratlan összeolvasásom elsősorban egy motivikus

asszociáción nyugszik: Kálmán kötete *A jó palócok legutolsó, Hová lett Gál Magda?* című epizódját juttatta eszembe, középpontjában Bodok keserűvizes kútjával, amelynek ugyan csodájára járnak az emberek, vize azonban pusztító hatással van a helybeliek erkölcsére. Jasná Horka, a *Nova* tizenegy történetének (az *Urban meghal* című rész kivételével) helyszínül szolgáló település szintén egy ilyen zavaros nedűnek, a címbeli borfajtának köszönheti ellentmondásos hírnevét: „Terjedt, hogy mérgező a Nova bora [...]. Megbolondítja az embert, így beszéltek, a férfiak farkát is, és ütődött gyerekeket tudnak csak csinálni. De a Nova aranyat ér, mondogatták mások, csak lenyomod a földbe a dugványokat, és négy év múlva borod van belőle. Burjánzik, mint a gaz. [...] A Nova elpusztíthatatlan, mondják, szembemegy Luciferrel is, ha kell. A Nova maga az élet.”

A *Nova* voltaképpen főszereplője tehát nem más, mint a szörnyű minőségű szeszecskő, amelyet Hamvas Béla a következőképpen jellemez *A bor filozófiájában*: „A novaszőlő és a belőle készült maró, bűdös, borszerű folyadék nem egyéb, mint az ördög ügyefogyott próbálkozása, hogy ő is bort csináljon. Soha ennél sikertelenebb kísérletet!” Kálmán kötetében a pokoli lőre azonban meghatározó szövegszervezői rangra emelkedik, állandó jelenlétével ugyanis (a változatlan helyszínhez hasonlóan) megteremti az átjárást a II. világháború és a csehszlovák rendszerváltás között ingázó fejezetek között, alkoholos delíriumban egyesítve távoli korokat és sorsokat. Százharminc oldalon át folyik megállíthatatlanul a *Nova* (akárcsak a történetek során kiontott megannyi vér), keresztül a kaotikus XX. századon, hogy dallammá oldódva végül regélni kezdjen a mindent átható közöny háttérében dolgozó gyűlöletről, a profán falusi életet mitikus köntösbe bújtató babonákról, a generációkon át hagyományozódó drámákról. „Jasná Horkán mindenkinek volt egy bizarr története, a legtöbbben eleve örökölték egyet, rájuk szállt a családnévvel.” – szól a kötet egyik legjobb, *Akaszott nyakából a kötél* című fejezete, a *Nova* egyes novellái pedig lényegében mind egy-egy ilyen groteszk história köré szerveződnek. Szinte nincs az a képtelenség, ami Jasná Horkán, ebben a külső szemlélő számára gyakran érthetetlennek mutatkozó hiedelmekbe zárult (és ebben Bodor Ádám külvilágtól elszigetelt, peremvidéki körzeteire sokban hasonlító) vidéken meg ne történe. A falu látszólagos mozdulatlansága mögött ugyanis a legabszurdabb események (szórványosan fennmaradt) emlékei rejtőznek – az említett novella szerint a falu kocsmárosa egy öngyilkos nyakából levágott kötelet tart a pult alatt (egy helyi legenda szerint ugyanis attól jobban fogy az alkohol), míg máshol egy unatkozó kisfiú jobb elfoglaltság híján állatokat kínoz (miközben szadista apja révén maga is az erőszak áldozatává válik), a helybéli iskola volt nevelőnöje pedig felmenőinek (a közösség erkölcsi normáit évtizedek óta szigorú felügyelet alatt tartó Štrofeková-család)

nőtagjainak) örökségét igyekszik tovább folytatni, amely végül vad erotikus kalandba torkollik.

Harsány, már-már parodisztikus vonásokkal felruházott, gyakori (és érezhetően szándékolt) felszínességük ellenére (vagy talán éppen ezért) is végtelenül emberi alakok emelkednek ki tehát Jasná Horka szürke hétköznapijaiból, hogy a (mindvégig csak távoli díszletként szolgáló) történelemben kóvályogva szüleik bűneit és félelmeit tovább éltessek. Félholt lelkek ők, kik lehetőségeik szerint vagy hasztalan feszegetik jellemük és környezetük szűkre szabott határait, vagy belesimulnak abba a mindennapokat egybefűző eseménytelenségbe, amely a történetek során számos alkalommal neveztetik meg az időről-időre felszínre törő kegyetlenség mozgatórugójaként. Bármelyik utat válasszák is azonban esendő hőseink, az eredmény végül szinte mindig ugyanaz: Jasná Horka lakói legtöbbször maguk is a fokozatosan elnéptelenedő faluval együtt pusztulnak. Ilyen gyászos végre ítélik a kötet befejezésében Ujo Fero, a *Nova* talán legemlékezetesebb (egyszersmind emblematis) figurája is: az öreg erdész, kinek arcáról (az aznapi alkoholbevétel függvényében) kizárólag unalom vagy gyűlölet olvasható le, elkerülhetetlen nyugdíjaztatásával szembesülve végül az öngyilkosság mellett dönt – stílusosan a pálinka általi halált választva.

Ahogy azonban arról már szó esett, az alkohol kettős szereppel bír Jasná Horka világában: nemcsak az életszínvonal romlásáért, a lakosság elzüllesztéséért felelős, hanem a nyelveket megoldva egyúttal szóra is bírja az anakronisztikus szokásrendek romjai között vegetáló település múltját. A falusi életmódot a (végül hasonlóan elviselhetetlennek bizonyuló) városi létre lecserélő, igen beszédes névvel bíró Urban ködös családi háttéréhez is például a szesz szolgáltat értékes háttér-információkat: „Aztán azt is mesélték, hogy éppen fordítva történt, hogy Iveta csináltatta fel magát Urbannal. [...] Rudo így mesélte, bár azt ő maga sem tudta elmondani, hogy honnan ismeri a történetet, de Rudo sok mindent mesélt, ha ivott.” Az ilyen és ehhez hasonló, borban talált féligazságok pedig a kötet előrehaladtával fokozatosan egy közösséget összetartó hitté tömörülnek – a Jasná Horkához való tartozást a helyiek ugyanis nem valamilyen nemzetiségi (a falu szlovák lakosai között egy cigány páros, illetve egy magyar szereplő is feltűnik) vagy éppen területi alapon döntenek el (Ujo Fero, noha ízig vérig Jasná Horka-i, a településen túli erdőben él), hanem az alapján, hogy ki hajlandó ezt a sajátos hiedelemrendszert elfogadni, illetve a maga módján tovább szőni.

Ezek a Novában áztatott pletykák így közel sem eredményeznek egységes narratívát, hiszen igazságtartalmuk (mint a kocsmában mesélt anekdoták esetében általában) erősen kérdéses. A fentebb bemutatott keserű sorstörténetek éppen ezért csak a kötet végére (és időnként

még akkor sem) jutnak el nyugvópontjukra – odáig azonban többször, különböző nézőpontokból mesélik el őket, újabb és újabb részletekkel kiegészítve a korábban ismertnek vélt epizódokat. A folyamatos ismétlődés következtében a visszatérő mozzanatok és jelenetek így lassan egybefüggő motívumrendszerre szilárdulnak, miközben korábbi mellékszereplők meghatározó figurákká lépnek elő, egyre világosabbá téve a rokoni kapcsolatok és családi viszályok egész Jasná Horkára kiterjedő hálózatát – és mindezek következtében végül az egyes novellák határai teljesen fellazulnak, a szöveg pedig regényként is olvashatóvá válik. Ez a repetitív történetvezetés azonban nemcsak tovább színesíti a már elmondott szövegeket, hanem szándékosan torzítja is, egymással ellentétes variánsokat hozva létre: például a *Štrofeková* nevelőnőjének már említett erotikus élményéről (melynek során az asszony nagyanyja sikamlós történetekkel teli naplóját némi szexuális szolgáltatásért cserébe szerzi vissza egy volt diákjától) először még „megbecstelenítésként” esik szó, később azonban a *Štrofeková szerelme* című fejezet (immáron az aktusban résztvevő fiú történetén keresztül) egy teljesen más alternatíváját adja az esetnek. Megbízhatóságukat tekintve ezek a történetek végső soron tehát semmivel sem állnak közelebb a tényekhez, mint a köztudottan babonás falusiak temetőben élő boszorkányokról, egy megfojtott nő kísértéről, vagy éppen romok közé rejtett kincsekről szóló legendái. Családtörténet és fantasztikum egyébként is folyamatosan keveredik egymással, és ennek egyik legszebb példája Sklenárnak, Jasná Horka kocsmárosának korábban már említett, a II. világháború alatt játszódó története, amelynek egy emlékezetes jelenetében az alkoholra szomjazó németek tankkal robbantják be a prэшáz ajtaját, a kiáramló Nova pedig özönvízként mossa el a megszálló katonákat – a bibliai hasonlóság talán nem véletlen, hiszen az említett borfajta Noah néven is ismeretes.

Jasná Horkát tehát a folyamatosan megújuló (ahogyan erre a címbeli bor jelentése is utal) mítoszok tartják valamelyest mozgásban, izgalmas kontrasztot alkotva a pusztuló falu tétova állandóságát bemutató, realistább megközelítésű szövegrészekkel. Utóbbiban mutatkozik meg igazán a szerző remek hangulatteremtő készsége, ugyanis rendkívül szemléletesen (az olvasó szinte minden érzékszervét megszólaltatva) mutatja be ezt az ellentmondásokkal teli világot, amelyben ívelt karosszériájú Škoda százasok találkoznak rozoga szekerekkel, düledező parasztházak a szocreál építészet egysíkú (és a Jasná Horka-iak gondolkodásához hasonlóan vonalas) betonkockáival. A *Nova* prózavilágának felépítése tehát két szinten zajlik: egyrészt a mesészerű jeleneteken keresztül, másrészt pedig olyan (korrajznak sem utolsó) leírásokon át, amelyek már-már szociográfiai részletességgel ábrázolják a kelet-közép-európai falvak rögválóságát.

Minden adott tehát ahhoz, hogy elégedetten begyömöszöljük a *Novát* a mágikus realizmus skatulyájába, azonban a helyzet mégsem ilyen egyszerű. Realitás és képzelet ugyanis rendre elkülönül a regény terében, vagyis nem fonódik egymásba olyan szorosán, mint Láng Zsolt *Bestiárium Transylvaniæ* című (az erdélyi történelem meghatározó korszakait varázslatos állatokkal benépesítő) regénysorozatában. A fantasztikum ugyanis csak két pohár Nova között elmondott, homályos mendemondaként válik Jasná Horka immanens részévé, vagyis nem bír egyértelmű referencialitással a szöveg világán belül – és ezt a narrátor is jelzi a nyelvi közvetettség („úgy tartották”, „azt beszéltek”, „mindenfélét meséltek”) folyamatos jelölésével. Mindazonáltal az is igaz, hogy a szöveg elvéve azért sejteti a valóság különböző szintjei közötti átjárás lehetőségét, némi teret engedve ezzel a misztikának: Sklenár italmérése a kötet végére például csődbe megy, az olvasó pedig csak találgathat, hogy ez annak következménye-e, hogy fia kidobta azt a bizonyos kötelet, amely állítólag magasabb forgalmat hozott a kocsmának.

Mire a *Nova* végéhez ér az olvasó, addig többször is lehet része a fentihez hasonló elbizonytalanodásban, és ez elsősorban annak köszönhető, hogy a kötet mindentudó narrátora nem ítélkezik, hanem csak (mintegy Jasná Horka kollektív tudattalanjaként) egybegyűjti a homályos szóbeszédeket, a különböző alternatívák között megbúvó titok megfejtését a befogadó fantáziájára bízva. Nagy ritkán azonban adódnak olyan pillanatok, amikor az elbeszélő váratlanul kilép ebből a szintézisteremtő szerepből, és felfedi a valódi (vagy legalábbis annak vélt) eseményeket – ilyen az, mikor a *Rossz viszonyban Istennel* című rész végén (mintegy narratori metapozíciójával „visszaélve”) elárulja azt, amit „senki sem tudhatott”, vagyis hogy miként is történt valójában a kötet egyetlen magyar szereplőjének, egy bizonyos Abafinak a halála. Érdekes továbbá, hogy ez a mindvégig háttérben maradó mesélő (akiről ezért nem tudhatjuk biztosan, hogy ugyanaz-e a különböző novellákban) otthonosan mozog Jasná Horka belterjes világában, egyszerismind kívül is állna azon – mintha csak annak az Ivetának, a falu magányos félkegyelműjének lenne egyfajta alteregója, aki: „Legtöbbször pletykákat, falusi mendemondákat hajtogatott. [...] Hallottak tőle mindenfélét, régi háborús történetek foszlányait, babonás mesék néhány mondatát. [...] Mondogatták a babonásabbak, hogy Ivetka tud beszélni a halottakkal, azért van tudomása ennyi mindenről.” Az elbeszélő említett távolságtartása pedig a külső nézőpontból történő megszólalás mellett a nyelvhasználat idegenségében is megmutatkozik – a falu története ugyanis nem saját nyelvén kerül elmondásra. Mindazonáltal rendre felbukkannak a szövegben szlovák kifejezések is, amelyek kettős szereppel bírnak: egyrészt tovább nyomatékosítják a nyelvi közvetettség említett problematikáját, másrészt pedig játékosan csőbe is húzzák az olvasót. A földszagú, erőteljes

szláv mondatok első ránézésre egyfajta egzotikus hangulatot látszanak kölcsönözni ennek az idegen (de valahol mégis végtelenül közeli) világnak, hogy aztán a lábjegyzetekben (az esetek döntő többségében) elemi indulatról árulkodó káromkodásokként nyerjék el valódi értelmüket.

Nemcsak az okosan adagolt irónia azonban az egyetlen, amely meggátolja, hogy a *Nova* egy elgondolkodtató, nagyszabású szenvedéstörténet helyett a szenvedés hamis pátoszána legyen elrettentő krónikája. Nagy erénye ugyanis a kötetnek, hogy benne a szerző jó érzéssel képes a legnyomasztóbb momentumokat is a komikum forrásává megtenni – vagyis az egészen kiváló humor forrásai legtöbbször pont azok a momentumok, amelyek máshol letargikusan hatnak, mint például az, hogy Jasná Horka lakói sem egymással, sem pedig a fejük felett zajló történelemmel nem képesek párbeszédbe lépni. A tragédia tehát sokszor felszabadító nevetésbe fordul át, és ez legjobban a már idézett *Akasztott nyakából a kötélben* figyelhető meg, amelyben a németeket vehemensen gyilkoló Sklenárt a (világháború megvívását tulajdonképpen csak színlelő) bajtársak kioktatják, hogy „mit gondol hol van, mindennek van azért határa”, de már a novella lelegeje is hasonlóan morbid mozzanattal indít, ugyanis a halálához közeledő kocsmáros visszaemlékezését hallgató fiú „nem volt túl boldog, hogy apja jelenetet rendez ahelyett, hogy haldokolna.” Az effajta tragikomikus szöveghelyeknek köszönhető, hogy a megállíthatatlan dekadencia egyfajta karneváli színezetet ölt, emészthetővé téve a *Nova* nyomasztó üzenetet – a világ pusztulása így a szemünk előtt zajlik ugyan, de kísérőnek legalább kapunk hozzá egy utolsó nagyfröccsöt, ami azért, valljuk be, sokat javít a helyzeten.

A fentieket összefoglalva tehát azt hiszem, kijelenthetjük, hogy okozzon bár a *Nova* bora bármennyire is kevés élvezetet és sok szenvedést fogyasztójának, a nevét viselő kötettel szerencsére éppen fordított a helyzet. Kálmán Gábor bemutatkozó, mindvégig csaknem egységesen magas színvonalon mozgó műve valószínűleg csak a legvérmesebb preconcepciókkal érkező olvasók szájában hagy majd keserű utóízt, akik azonban képesek előítéleteiket hátrahagyva közelíteni a *Novához*, azok minden bizonnyal sok izgalmat találhatnak majd Jasná Horka aprólékosan kidolgozott világában, a remek fantáziáról tanúskodó történetekben és karakterekben. Vélhetően sokaknak nyeri majd el tetszését, hogy szerzőnktől teljesen idegennek tűnik mindenfajta magamutogató formai zsonglőrködés, a túlbonyolított (minimum két bölcsészdiplomával megfejtendő) gondolatiság erőltetése – ehelyett mintha azt tűzte volna ki első kötete céljául, hogy a nyelvet gördülékenyen, olvasmányosan használva, alapvető érzelmeket és ösztönöket megszólaltatva mondjon el minél érdekfeszítőbb elbeszéléseket. Amennyiben ez volt az eredeti elképzelés, a próbálkozás, úgy

hiszem, sikerrel járt, még ha kisebb-nagyobb megingások tagadhatatlanul elő is fordulnak: bár Jasná Horka egyfajta időtlen közösség képzetét hivatott keltetni, mégis (a hangsúlyos történelmi beágyazottság miatt) a felületesség látszatát kelti, hogy vannak olyan epizódok, amelyekben mintha lényegtelen lenne, hogy mikor is játszódnak. Emellett elvéve zavaróan sikerületlen, túlírt mondatok is megakasztják az olvasást, ennél problémásabb azonban, hogy a történetek állandó ismétlődésének időnként nincsen semmiféle (fentebb már vizsgált) művészi funkciója és eredménye, ami így azt a kényelmetlen érzetet keltheti az olvasóban, hogy a szerző ilyenkor csak elégedetten fitogtatja kedvenc anekdotáit (ilyen Tomáš néni szokatlan nevének eredete, illetve az a történet, ahol az említett cigányasszony egy pottyantós vécében reked), amelyek így átütő erejükből is jócskán veszítenek. A kötet minden apróbb hiányosságaért kárpótol azonban az a különleges hangulat, amely a *Nova* egyszerre elrettentő és magával ragadó tájait belengi – és amely kapcsán elmondható, hogy ha nyelvi virtuozitásában nem is, de az atmoszféra megteremtésében Kálmán Gábor sikeresen felvillantott valamit abból az egyedülálló ambivalenciából, amely Bodor Ádám prózavilágát is jellemzi, hogy (erre már csak a Jasná Horkával való egybecsengés is kötelező) Krasznahorkai László *Sátántangóját* ne is említsem – és úgy gondolom, ez már önmagában is elegendő kell legyen ahhoz, hogy izgatottan várjuk ennek az ígéretes kezdetnek a folytatását.

(Pozsony, Kalligram, 2012)

A Piccadilly Vénusza

Angela Carter:

Esték a cirkuszban

DEBRECENI BOGLÁRKA

1899, ősz. Fevvers, a szárnyas csodalény, a trapéz Helénája, a Piccadilly Vénusza, az artistanő, aki mutatványával elkápráztatta az európai kontinens és London polgárait, előkelőseit, öltözőjében a dörzsölt, kalandor amerikai újságírónak, Walsernek meséli izgalmas, hihetetlennek tűnő élettörténetét. Fülledt a hangulat. Nehéz láb- és izzadságszag keveredik használt bugyogók, parfümök, krémek, púderek, drága pezsgők illatával, az arealiste és a gardedámja által fogyasztott, kétes eredetű ételek bűzével. A légies báj hordozója, akinek lábai előtt hevernek a férfiak, a színpadon kívül a maga ösztönös, érzéki, közönséges testiségében jelenik meg. A díva le sem tagadhatná, hogy az East Enden, a 19. századi angol főváros legkétesebb környékén, Whitechapelben, a bűnözők, a bevándorlók és a prostituáltak által lakott nyomornegyedben nevelkedett, ahol néhány évvel a történet kezdete előtt még Hasfelmetsző Jack garázdálkodott, gyilkolta le brutális kegyetlenséggel áldozatait. Neve is a feathers (tollak) cockney-i változatából ered.

A szerző teljes természetességgel mutatja be a légtornásznő által felsorakoztatott groteszk, mesebeli lényeket, torzszülötteket, ha beleéljük magunkat a történetbe, fel sem tűnik, hogy nem mozog a realitás talaján. Szemrebbenés nélkül elhisszük Fevvers sztoriját, csak a riporter kételkedése, megfigyelései és érzékcsalódásai zökkentenek vissza bennünket időről időre a valóságba. Carter azonban kétségek között tart bennünket, folyton elbizonytalanodunk, mi ez az egész, valóság vagy fikció?

A regény három részre tagolódik. Az első fejezet végén kilépünk a budoárból, a fortélyok által állandóságot közvetítő, egyszerre veszélyes és biztonságérzetet adó térből, a múlt félhomályából. Fevvers turnéra indul, a

cirkusz Szentpétervárra érkezik, Walserral együtt, aki ambivalens érzésekkel viaskodva követi a vonzó bálványt, hogy leleplezze őt, bohócként szerződik a társulathoz. Az idegen nagyvárosban változások sorozata indul el. A színes, karneváli forgatagban felcserélődnek, megkérdőjeleződnek a szerepek. A bohócok görbe tükröt tartanak társaiknak, ha nem vigyáznak, a magukra öltött maszkok mögött egyre sivárabbá, keserűbbé, elviselhetetlenebbé válhat a lét. Megmutatják a szabadon kialakítható arcokban rejlő lehetőségeket, ugyanakkor a téboly, a maszk mögötti fájdalom hordozói egyben, a kiüresedés veszélyére figyelmeztetnek. A vándorcirkusz csapatának létszáma a nem várt események következtében megfogyatkozik, mielőtt meghódíthatná a tajgát, az elefántokat, tigriseket, állatidomárokat és akrobatákat szállító szerelvény mégis elindul a Transzsibériai Vasútvonalon, ismeretlen tájak felé. A végtelen, kietlen Szibériában a szereplők lehetőséget kapnak arra, hogy szembenézzenek önmagukkal, megtalálják saját útjukat, úrrá legyenek a káoszon. Az utazás az emberi élet allegóriájává válik. Mire átlépünk a 20. századba, talán minden és mindenki más lesz, mint amilyen korábban volt.

Carter elbeszélésmódja lebilincselő, különleges, fantáziája határtalan, minél inkább előre haladunk könyve olvasásában, annál biztosabbak vagyunk abban, hogy csodák igenis léteznek. Ám az író, miközben elbűvöli közönségét szövevényes pikareszk kalandregényével, társadalmi igazságtalanságokra is felhívja a figyelmet. Pártfogásába veszi a megalázott, rabszolgasorban élő „szörnyszülötteket”, a sanyarú sorsú, becstelenségekre kényszerülő utcagyerekeket. Feltárja szereplői lelkének titkos zugait, megmutatja tetteik mozgatórugóit, párhuzamba állítja élettörténetüket cselekedeteikkel. Reflektál az „új kor” történelmi eseményeire is, a 19. század végén kialakuló feminista nézetekre, szembeállítva a hagyományos női szerepeket az Új Nő (New Woman) eszmeiségével. Emellett egyik szereplője a kommunista ideológia terjesztője, és rejtett utalásokat tesz a munkásosztály öntudatra ébredésére, a természeti népek zárt világának felbomlására.

Angela Carter kétségtelenül az 1945 utáni brit irodalom egyik legkiemelkedőbb alkotója. Játzóterének tekinti az egész európai magas és popkultúrát, hatalmas műveltséggel rendelkezik, akárcsak fordítója, Bényei Tamás, aki Salman Rushdie és Gabriel García Márquez a posztmodern és a mágikus realizmus hagyományaiba illeszkedő munkásságával rokonította stílusát. 1984-ben íródott, James Tait Black Memorial díjjal kitüntetett *Esték a cirkuszban* című regényének magyar fordítására ennek ellenére sokat kellett várni, a szerző halála után tizenkilenc évvel jelenhetett meg a Magvető Kiadó gondozásában.

(Fordította Bényei Tamás, Budapest, Magvető, 2011)

● CSOBÁNKA ZSUZSA (1983, Miskolc) költő, író ● CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan) újságíró, közíró ● DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő ● DUKAY NAGY ÁDÁM (1975, Salgótarján) költő, író, szerkesztő ● KANYÓ EMMA (1987, Balassagyarmat) tanár ● KOVÁCS BODOR SÁNDOR (1955, Vác) dokumentumfilmes, fotográfus ● KOVÁCS TIBOR (1959, Losonc) tanár ● KŐRÖSSI P. JÓZSEF (1953, Nagyvárad) költő, író ● KURDI MÁRIA (1947, Mezőcsát) irodalomtörténész, egyetemi tanár ● MENYHÉRT ANNA (1969, Budapest) irodalomtörténész, költő, író ● NAGY ZSUKA (1977, Nyíregyháza) költő ● NÉMETH ZOLTÁN (1970, Érsekújvár) költő, kritikus, irodalomtörténész ● NYERGES GÁBOR ÁDÁM (1989, Budapest) költő, író ● PARÓCZAI CSABA (1965, Karancsalja) költő, tanár ● SHAH GABRIELLA (1975, Salgótarján) művészettörténész ● SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író ● SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY (1959, Szeged) költő, adventista teológus ● SZENDI NÓRA (1988, Budapest) szerkesztő, kritikus, író ● TANDORI DEZSŐ (1938, Budapest) költő, író, műfordító ● TÉREY JÁNOS (1970, Debrecen) író, költő, műfordító ● TURI MÁRTON (1986, Budapest) kritikus ● VERLAINE, PAUL (1844, Metz – 1896, Párizs) költő ● ZOLTAY LÍVIA (1974, Budapest) író ●

● **VALKÓ GYULA** (1976, Balassagyarmat) képzőművész ● **VÉGZETTSÉG:** Magyar Képzőművészeti Egyetem, festő szak (2000–2005) ● **EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK:** 2004 • Mihaszna [Bánki Ákossal], Támaszpont Galéria, Budapest; 2006 • Aranytíz Művelődési Központ [Bánki Ákossal], Budapest • Puskin kávéház [Bánki Ákossal], Budapest; 2007 • Művelődési Központ, Bánk; 2008 • Suttogó Kozmosz, Decker Antique & Design, Budapest • VAM Design Center, Budapest • Requiem sorozat, Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Rétság • Altáji ősz [Balog Istvánnal], Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Rétság; 2009 • Tele-Vízió, Korenart Galéria, Budapest • Art Café Coil, Art Café, Békéscsaba; 2010 • Zajok a kendő alatt [Dobisz Dalmával], Mászóka Galéria, Bánkitó fesztivál, Bánk ● **LEGUTÓBBI CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK:** 2007 • Hommage à Molnár Sándor, Mű-Vész Pince, Budapest • Absztrakt Formák, Mű-Vész Pince, Budapest; 2009 • Absztrakt és Erotika, B55 Galéria, Budapest és Mediawave fesztivál, Győr • vibrART, Boulevard & Brezsnjev Galéria, Budapest • Aranyköpés – Osztrák-Magyar Válogatott Szép Péter Kortárs Kollekcijából, Collegium Hungaricum, Bécs; Csók István Képtár, Székesfehérvár ● **KIÁLLÍTÁSOK AZ ADATBÁZISBAN:** 2007 • Absztrakt formák; 2008 • Draviczky Ágnes, Miksa Bálint és Valkó Gyula kiállítása (2008) ●